

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLHANLI DEVLETİNDE GAYR-I TABİİ ÖLÜMLER

Fatih KOÇ

**ARALIK – 2024
BATMAN**

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLHANLI DEVLETİNDE GAYR-I TABİİ ÖLÜMLER

Fatih KOÇ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ercan GÖRDEGİR

Diğer Jüri Yeleri

Doç. Dr. Hasan TAŞKIRAN

Doç. Dr. Osman KARLANGIÇ

ARALIK-2024
BATMAN

TEZ KABUL VE ONAYI

Fatih KOÇ tarafından hazırlanan “İlhanlı Devletinde Gayr-ı Tabii Ölümler” adlı tez çalışması 25/11/2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç. Dr. Hasan TAŞKIRAN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ercan GÖRDEGİR

Üye

Doç Dr. Osman KARLANGIÇ

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

Fatih KOÇ
25 /12/2024

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLHANLI DEVLETİNDE GAYR-I TABİİ ÖLÜMLER

Fatih KOÇ

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ercan GÖRDEGİR

2024, 130 Sayfa

Orta Çağ dünyasında, döneme damga vuran en güçlü devletlerden biri olarak Moğollar ön plana çıkmıştır. Başlangıçta küçük ve dağınık kabileler halinde yaşayan Moğollar, Cengiz Han'ın liderliği altında birleşerek sınırlarını Asya'yı aşacak şekilde genişletmiş ve dünya tarihine yön veren bir imparatorluk haline gelmiştir. Dönemin birçok devleti, Moğolların saldırıları karşısında direnememiş ve yıkılmak zorunda kalmıştır. 13. yüzyılda kurulan Moğol İmparatorluğu, resmi olarak kısa ömürlü bir devlet olmasına rağmen, milyonlarca kilometrekarelik bir coğrafyayı fethederek tarihte benzersiz bir yer edinmiştir. Cengiz Han'ın vefatından sonra imparatorluk, soyundan gelen hanedanlar tarafından yönetilmeye devam etmiş ve nihayetinde 1368 yılında yıkılmıştır. Ancak, Moğol kültürü ve etkisi, imparatorluğun yıkılmasının ardından dahi, farklı Moğol devletleri ve hanlıkları aracılığıyla uzun süre devam etmiştir.

Bu bağlamda, İlhanlılar, Moğol İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından ortaya çıkan hanlıklardan biri olarak dikkat çekmektedir. 1256 yılında Moğol Hanı Mengü'nün yetkilendirmesiyle kardeşi Hülagü Han tarafından, Karakorum'a bağlı olarak İran'da kurulan İlhanlı Devleti, Moğol İmparatorluğu'nun mirasını devralmıştır. Hülagü, Mengü Han'ın kendisine verdiği üç önemli görevi yerine getirmek için harekete geçmiş, ilk olarak Haşhaşi tarikatını ortadan kaldırmış ve ardından Abbasi Halifeliği'ni sona erdirmiştir. Ancak, üçüncü görev olan Suriye ve Mısır üzerindeki hâkimiyeti sağlama çabası başarılı olamamış ve bu mesele İlhanlıların siyasi hedeflerinden biri olarak varlığını sürdürmüştür.

Devletlerin iç meseleleri, tarih boyunca siyasi istikrarı tehdit eden en önemli unsurlardan biri olmuştur. İlhanlılar da bu durumdan muaf olmamış; kuruluşlarından itibaren, iç çekişmeler ve siyasi çatışmalar devletin idari yapısını zayıflatmıştır. Hükümdar soyundan gelenlerin taht mücadeleleri, üst düzey devlet görevlilerinin yönetime nüfuz etme çabaları ve hanedan içi çekişmeler, İlhanlı Devleti'ni hem siyasi hem de idari açıdan büyük ölçüde sarsmıştır. Bu çekişmeler, zaman zaman faili meçhul cinayetler ve suikastlarla sonuçlanmış, devletin toparlanma çabalarını engellemiş ve dış politikada etkin bir güç olma hedefini zayıflatmıştır.

Özellikle Ebu Saîd Bahadır Han'ın ölümü, İlhanlı Devleti için ciddi bir dönüm noktası olmuş ve devletin çöküş sürecini hızlandırmıştır. Han'ın vefatının ardından, devlet içerisindeki otorite boşluğu, siyasi istikrarsızlık ve iç çekişmeler daha da derinleşmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan siyasi entrikalar ve taht mücadeleleri, İlhanlıların bölgesel bir güç olarak varlığını sürdürememesine neden olmuştur.

Anahtar Sözcükler: Cengiz, Entrika, İlhanlılar, Moğollar, Mücadele, Ölüm, Suikast, Zehirlenme

ABSTRACT

MASTER THESIS

UNNATURAL DEATHS AMONG THE ILKHANATE STATE

FATİH KOÇ

Batman University Graduate Education Institute

Department of Medieval History

Advisor: Dr. Öğr Üyesi Ercan GÖRDEGİR

2024, 130 Page

In the medieval world, the Mongols emerged as one of the most powerful and influential states of their era. Initially comprised of small and scattered tribes, the Mongols united under the leadership of Genghis Khan, expanding their borders beyond Asia and establishing an empire that reshaped world history. Many states of the time could not withstand the Mongol invasions and were inevitably overthrown. Founded in the 13th century, the Mongol Empire, despite being a relatively short-lived state in official terms, managed to conquer millions of square kilometers and secure an unparalleled position in history. After Genghis Khan's death, the empire continued to be governed by his descendants and eventually fell in 1368. However, the culture and influence of the Mongols persisted long after the empire's collapse, carried forward by various Mongol states and khanates.

In this context, the Ilkhanate stands out as one of the khanates that emerged following the disintegration of the Mongol Empire. Established in 1256 in Iran under the authority of the Mongol Khan Möngke, the Ilkhanate was founded by his brother Hülegü Khan as a subordinate entity to Karakorum. Hülegü was tasked by Möngke with fulfilling three major objectives: first, the elimination of the Hashashin (Assassins); second, the termination of the Abbasid Caliphate; and third, the establishment of control over Syria and Egypt. While the first two objectives were successfully accomplished, the third—domination over Syria and Egypt—remained unresolved and continued as a key political objective for the Ilkhanate.

Throughout history, internal issues have posed significant challenges to the stability of states, and the Ilkhanate was no exception. From its inception, internal rivalries and political conflicts weakened its administrative structure. Struggles for the throne among members of the ruling dynasty, efforts by high-ranking officials to exert influence over governance, and internal disputes within the ruling elite undermined both the political and administrative stability of the Ilkhanate. These conflicts often culminated in assassinations and mysterious deaths, which not only hindered the state's recovery efforts but also diminished its ability to assert itself as a significant power in foreign policy.

The death of Abu Sa'id Bahadur Khan marked a critical turning point for the Ilkhanate, accelerating its collapse. Following his death, the state experienced a profound power vacuum, escalating political instability, and intensified internal struggles. The ensuing political intrigues and throne contests ultimately prevented the Ilkhanate from maintaining its position as a regional power.

This study examines the internal conflicts within the Ilkhanate, the resulting political and administrative crises, and their detrimental effects on the state. By shedding light on the collapse of the Ilkhanate, the research aims to provide a deeper understanding of the structural challenges and historical dynamics faced by this Mongol successor state.

Key Words: Assassination, Death, Genghis, Ilkhanids, Intrigue, Mongols, Poisoning, Struggle.

ÖNSÖZ

Moğollar, tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren dünya tarihine yön veren, belirleyici bir güç olmuştur. Savaş stratejileri, askeri kapasiteleri ve yönetim anlayışları ile geniş bir coğrafyada hâkimiyet kuran Moğol Devleti hem çağdaşı olan toplumlar üzerinde hem de gelecekteki devlet yapılanmaları üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır. Moğollar, yönetimleri altındaki geniş coğrafyayı güçlü, otoriter ve zaman zaman sert yönetim anlayışlarıyla idare etmişlerdir. Cengiz Han'ın vefatının ardından Moğol İmparatorluğu, farklı hanlıklara ayrılmış ve bu hanlıklar arasında toprak mücadeleleri ile taht kavgaları eksik olmamıştır.

Bu tez çalışmasında, Moğol hâkimiyeti altında önemli bir yere sahip olan İlhanlı Devleti'ne odaklanılmıştır. Araştırma, İlhanlı Devleti'nde yaşanan iç mücadelelerin ve bu süreçte ortaya çıkan gayr-ı tabii ölümlerin, devletin yapısına ve çöküş sürecine olan etkilerini kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Hükümdar soyundan gelenlerin iktidar mücadelesi, devlet içerisindeki etkili isimlerin destekledikleri adayları başa geçirme çabaları ve devlet adamlarının yönetime ortak olma girişimleri, dönemin politik atmosferini belirleyerek devletin iç dengelerini ciddi şekilde sarsmıştır.

Bu mücadelelerin doğurduğu sonuçlar, İlhanlı Devleti'nin siyasi yapısında kırılma yaratmış ve devletin bölgesel hâkimiyetini güçlendirme çabalarını sekteye uğratmıştır. Çalışma, söz konusu mücadelenin tetiklediği ölümlerle sınırlı kalmayıp, bu olayların İlhanlı Devleti'nin çözülüş sürecine etkilerini de detaylı bir şekilde ele almayı hedeflemektedir. Bu tez, mevcut literatürde mücadelelerin ve sonuçlarının derinlemesine incelenmemiş olmasından kaynaklanan boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Dönemin politik karmaşıklığını ve iç gerilimlerini aydınlatan bu çalışma, İlhanlı Devleti'nin çözülüş sürecine yönelik yeni bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

Bu akademik yolculukta bana rehberlik eden, engin bilgi ve birikimiyle her aşamada yanımda olan, sorularımı sabırla yanıtlayan ve çalışmamın şekillenmesinde büyük rol oynayan değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ercan Gördeğir'e en derin şükranlarımı sunarım. Akademik anlamda rehberliğinin yanı sıra, motivasyonumu korumamda, karşılaştığım zorlukların üstesinden gelmemde ve bu sürecin her anını bir öğrenme fırsatına dönüştürmemde büyük katkıları olmuştur. Onun samimi desteği, titizlikle yaptığı yönlendirmeleri ve sahip olduğu yol gösterici yaklaşım, bu çalışmamın başarıyla tamamlanmasını mümkün kılmıştır. Kendisi, sadece akademik bir danışman değil, aynı zamanda akademik disiplinin nasıl olması gerektiğini öğreten bir rol model olmuştur. Bu sorumluluğu üstlenmem ve zorlu süreçleri başarıyla aşmamda sağladığı katkılar için sonsuz teşekkür ederim.

Saygılarımla,

Fatih KOÇ

Batman – 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vi
EKLERİN LİSESİ	viii
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
2. YÖNTEM	4
2.1. Araştırma Modeli	4
2.2. Veri Toplama Süreci	4
2.3. Veri Analizi	4
2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	5
3. KAYNAK ARAŞTIRMASI	6
3.1. Farsça Eserler	6
3.2. Arapça Kaynaklar	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
3.3. Seyahatnameler ve Coğrafi Eserler	8
3.4. Araştırma Eserler	9
4. BULGULAR VE TARTIŞMA	11
4.1. Genel Hatlarıyla Moğol Tarihi	11
4.1.1. Cengiz Han'dan önce moğollar	11
4.1.2. Cengiz Han'ın kökeni ve ailesi hakkında	11
4.1.3. Moğol Devleti kurulduğu sırada iç Asya'nın siyasi durumu ve Cengiz Han'ın yükselişi	12
4.2. Cengiz Han'ın Yükselişinden Vefatına Kadar Moğollar	15
4.3. İlhanlılar Devleti Tarihi	16
4.3.1. Olcaytu Han dönemi ve sonrası İlhanlı Devleti: çalkantılar ve çözülme süreci	24
4.3.2. Ebu Saîd Bahadır Han dönemi ve devletin çözülüşü	25
5. İLHANLI DEVLETİNDE ŞÜPHELİ ÖLÜMLER	29
5.1. Hoca Noyan	29
5.2. Baycu Noyan	29
5.3. Hülagü Han	30
5.4. Abaka Han	32
5.5. Möngke Timur	34
5.6. Bitikçi Hindui	35
5.7. Ahmed Teküdar Han	35
5.8. Kutay Hatun	37
5.9. Argun Han	38
5.10. Sülemiş	40
5.11. Şehzade Alafrenk ve Horkudak	42
5.12. Olcaytu Han	44
5.13. Ebu Saîd Bahadır Han	44

6. İLHANLI DEVLETİNDE İDAMLAR	47
6.1. Ali Bahadır: Moğol-sivil yönetici çekişmelerinde bir figür.....	47
6.2. Kongurtay.....	48
6.3. Geyhatu (Keyhatu).....	49
6.4. Baydu	51
6.5. Şehzade Suka İsyanı ve İlhanlı Devletinin Toplumsal ve Siyasal Dinamikleri	53
6.6. Emir Nevruz.....	55
6.7. Çobanoğulları (Sulduslar).....	56
6.7.1. İlhanlı Devletinden önce Çobanoğulları (Sulduslar)'nın rolü.....	56
6.7.2. Hülagü Han ile beraber Sulduslar'ın Batı Asya'ya gelişleri.....	56
6.7.3. Suldus kabilesinin İlhanlılar devletindeki rolü	57
6.7.4. Dımaşk Hace'nin Hayatı ve İdamı.....	58
6.7.5. Emir Çoban'ın Hayatı ve İdamı	59
6.7.6. Demirtaş Noyan'ın Hayatı ve İdamı	63
6.7.7. Bağdat Hatun: Trajedik bir aşk hikâyesi.....	70
6.8. Tugan-i Kuhistani'nin İdamı.....	78
6.9. Beylerbeyi İzzeddin'in İdamı.....	79
6.10. Togacar Noyan'nın İdamı	80
6.11. Baltu Noyan; Moğol Egemenliğine Karşı Bir Anadolu Direnişçisi	80
6.12. Beyler ve Sultan Mücadeleleri.....	82
6.12.1 İrincin Noyan'ın idamı.....	82
6.12.2. Emir Tokmak'ın idamı.....	87
6.12.3. Emir Kurmişi'nin idamı	90
6.13. Necmeddin-i Tabesi ve Emir Sürgeci'nin İdamı	91
6.14. Seyfeddin Bitikçi'nin İdamı.....	92
6.15. Mecdülmülk-i Yezdi'nin İdamı	93
6.16. Şemseddin Cüveynî'nin Ölümü.....	94
6.17. Melik Celâleddin Simnanî'nin Ölümü	95
6.18. Yahudi Vezir Sa'düddeve'nin Ölümü	97
6.19. Emîr Gülce ve Şîrâz İdaresindeki Dönemsel Krizler.....	98
6.20. Nârî Tugây'ın İdamı.....	99
7. SONUÇ	101
KAYNAKLAR	103
EKLER	110

EKLERİN LİSESİ

Ek1. İlhanlı Devleti Haritası.....s.	114
Ek2. İlhanlı Hanedanının soy kütüğü.....s.	115
Ek3. Sırasına göre tahta çıkan İlhanlı hükümdarları.....s.	116
Ek4. İlhanlı Devleti'nde görev alan vezirlerin listesi.....s.	117
Ek5. Büyük Moğol Haritası.....s.	118
Ek6. Çoban Köprüsü.....s.	119

KISALTMALAR

Bkz.:	Bakınız
Çev.:	Çevirmen
DİA:	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DTCF:	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Haz.:	Hazırlayan
M.:	Miladi
ö.:	ölüm
s.:	sayfa
S.:	Sayı
Terc.:	Tercüme
Yy:	Yüzyıl

1. GİRİŞ

Taht Moğol devletlerinde siyasi ve toplumsal hayatın merkezinde yer almıştır. Büyük Moğol İmparatorluğu ve onun devamı olan İlhanlılar¹, liderlik makamının kutsallığına ve önemine büyük bir saygı göstermiştir. Hakanlar, devletin liderleri olarak, verdikleri kararlarla milletlerin kaderini belirlemişlerdir. Bu durum, siyasi iktidarın sürdürülebilirliği ve devletin geleceği açısından hayati bir öneme sahiptir.

Cengiz Han gibi güçlü liderler, aldıkları stratejik kararlarla imparatorluklarını dünya sahnesinde süper güç haline getirmişlerdir. Ancak, bu taht mücadelesinin getirdiği kargaşalar ve iç çekişmeler, tarih boyunca pek çok devlette olduğu gibi, İlhanlılar'da da önemli sorunlar yaratmıştır. Taht için mücadele edenler arasında yaşanan çatışmalar, zaman zaman devletin iç dinamiklerini zayıflatmış olsa da İlhanlılar'ın rakip devletlerle olan mücadelesinde belirgin bir zafiyet yaratmamıştır.

Bu bağlamda, Moğol kabileleri arasında süregelen mücadeleler, İlhanlılar döneminde de etkisini göstermiştir. Örneğin, Yesügey'in avlandığı günlerde Merkitler ile olan çatışmalar, sadece bireysel çatışmalar değil, aynı zamanda güç ve otorite mücadelesi olarak da değerlendirilmelidir.

¹ İlhanlı Devleti'nin siyasi tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkın; Abül-Farac, Gregory. 1999. *Abül-Farac Tarihi*. C. II. Süryanceden çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçe Yay. Ömer Rıza Doğrul. Ankara: TTK Yayınları; Cüveyri, A. A. M. (1999). *Tarihi Cihan Güşa* (M. Öztürk, Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları; Devletşah. (2011). *Tezkiretü'ş-Şuarâ* (Şair Tezkireleri). (Çev. Necati Lugal). İstanbul: Pinhan Yayıncılık; Ebül-Kasım Cemâlüddin Abdullah b. Ali b. Muhammed el-Kâşânî. (1969). *Târih-i Olcaytu* (Mahin Hambly, Ed.). Tahran; Galstyan, A. G. (2005). *Ermeni kaynaklarına göre Moğollar* (İ. Kamalov, Çev.). Yeditepe Yayınları; Grousset, R. (1999). *Bozkır imparatorluğu Atilla-Cengiz Han-Timur* (M. R. Uzman, Çev.). Ötüken Neşriyat; Hâfız-ı Ebrû. (1317 h.ş). *Zeyl-i Câmî'ü't-Tevârih-i Reşîdî*. Haz. Hânâbâ Beyânî. Tahran: Şirket-i Tezâmünîyi İlmî; Ibn Battuta, A. M. (2010). *Ibn Battûta seyahatnamesi* (A. S. Aykut, Çev., inc. ve not.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları; İbnü'l-Esîr. (2016). *İslam tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Vol. X., A. Ağırakça, B. Eryarsoy, Z. Tüccar, A. Özyaydın, Y. Apaydın, A. Köşe, Terc.). Ocak Yayıncılık; Kemâleddîn 'Abdürrezzâk Semerkandî. (1372 h.ş.). *Matla'-ı Sa'deyn ve Mecma'-ı Bahreyn*. (Haz. Abdülhüseyn Nevâî). Tahran: Pejûhişgâh-ı 'Ulûm-ı İnsânî ve Mutâ'alat-Ferhengî; Müstevfi-yi Kazvini, H. (2018). *Tarih-i Güzide* (M. Öztürk, Çev.). TTK Yayınları; Müverrih Vardan. (1937). *Türk fütuhâtı tarihi (889-1269)* (H. D. Andreasyan, Çev.). İstanbul: L.Ü.E.F.Y., Tarih Semineri Dergisi, 1(2); Polo, M. (2003). *Dünyanın hikâye edilışı. Harikalar kitabı 1* (I. Ergüden, Çev.). İthaki Yayınları; Reşîdüddin Fazlullah. 2013. *Camîu't-Tevarih (İlhanlılar Kısmı)*. (Çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Kelejani). Ankara: TTK Yayınları; Gördegir, E. (2019). İlhanlı hükümdarlarının leviratus geleneğine uygun evlilikleri. *Tarih Okulu Dergisi*, 12(43), 1324-1340. <https://doi.org/10.29228/Joh24773>;

Cengiz Han'ın soyu, Moğol tarihinin ve mitolojisinin derinliklerinde yatan zengin bir geçmişe sahiptir. Cengiz'in şeceresi, Temuçin olarak bilinen bu büyük liderin köklerini Yesügey ve onun atalarına kadar götürmektedir. Cengiz'in soyunun detayları, çeşitli kaynaklarda farklı biçimlerde sunulmuştur. Kalkaşandi'nin kaydına göre, Cengiz Han, Yesügey b. Bahadır b. Tümen b. Bertil Han şeklinde tanımlanırken; Zeki Velidi Togan, onun sülalesini eski Açına ve Bozkır efsaneleriyle ilişkilendirerek, Cengiz'in, Moğol aşiretleri arasında yaşamış eski hanlar ve teginler neslinden geldiğini belirtmektedir. Bu durum, Cengiz'in tarih sahnesine çıkmadan önce bile sülalesine ait efsanelerin var olduğunu göstermektedir.

Cengiz'in karakteri, tarihsel kaynaklarda çelişkili bir biçimde ele alınmıştır. Sübki, Cengiz Han'ı anlatırken, onun liderlik özelliklerini öne çıkaran pek çok olay ve hikâye sunmaktadır. Cengiz'in zekâsı, cömertliği ve meseleleri derinlemesine analiz etme yeteneği, onun en önemli meziyetleri arasında sayılmaktadır. Sübki'ye göre, Cengiz Han, hata yapmayacak bir akla sahip olmakla kalmayıp, insanları ikna etme kabiliyeti ve etkili bir iletişim becerisi ile de dikkat çekmektedir. Yönetim anlayışı içinde din ayrımı gözetmemesi ve çeşitli dinlerin öğretilerine dair bilgi sahibi olması, onun ileri görüşlülüğünü ve sağduyusunu göstermektedir.

Cengiz'in karakterinde, zalim ve acımasız yönleri olduğu kadar, cömertlik, sabır, cesaret, temkinlilik gibi olumlu özellikler de bulunmaktadır. Savaşta hileye başvurması ve hiçbir ahlaki kural tanımaması, onu güçlü bir stratejist ve taktikçi olarak tanımlarken, aynı zamanda yöneticilik becerileriyle de öne çıkmaktadır. Cengiz Han, çevresinde güçlü bir otorite kurmuş, liderliğini kabul ettirmiş ve yasa koyma hakkını etkin bir şekilde kullanarak düzen ve nizam tesis etmiştir.

Moğollar, kendilerini tarih boyunca acımasız ve savaşçı bir toplum olarak tanıtmışlardır. Yaptıkları katliamlar ve zulümler, dilden dile dolaşmış ve anlatılagelmiştir. Bu halkın en efsanevi liderlerinden biri olan Cengiz Han, 1155 yılında, rekabet ve düşmanlıklarla dolu bir coğrafyada dünyaya geldi. Babası Yesügey, bir savaş sırasında yaraladığı bir askerin adı olan Temuçin ismini oğluna vermiş, böylece gelecekte büyük bir imparator olacak olan Cengiz Han'ın hikâyesi başlamıştı. Henüz dokuz yaşında iken Dei-Seçen'in kızıyla evlendirilmek üzere söz kesilmiş ancak bu dönüş yolculuğu, babasının Tatarlar tarafından zehirlenerek öldürülmesiyle son bulmuştur. Bu trajedi, Temuçin'in çocukluk yıllarını zorlu bir süreç haline getirmiş, onu hayatta kalma mücadelesinin merkezine itmiştir.

Tam da bu dönemde Temuçin, gelecekte en yakın dostu, andası, fakat aynı zamanda en büyük rakibi olacak olan Camuka ile tanışmıştır. Camuka, başlangıçta Temuçin'in en sadık müttefiklerinden biriyken, zamanla aralarındaki dostluk yerini acımasız bir rekabete bırakmıştır.

İlhanlılar döneminde hem içerideki hem de dışarıdaki siyasi sorunlar taht mücadelelerini daha karmaşık hale getirmiştir. İçeride emirlerin isyanları ve bazı şehzadelerin taht iddiasında bulunmaları, devletin iç huzurunu tehdit ederken; dışarıda Memlük meselesi gibi sorunlar, dönemin çetin geçtiğinin göstergeleridir. Gazan Han'dan sonra tahta geçen Olcaytu², Ebu Saîd ve son İlhanlı hükümdarı olarak kabul edilen Arpa Han, bu iç ve dış sorunlarla mücadele etmek durumunda kalmışlardır.

Bu tez, İlhanlı Deleindeki hâkimiyet müadelesi kapsamında gerçekleşen gayr-ı tabii lümlere odakla. Taht kavgalarının sadece siyasi sonuçları değil, aynı zamanda bireylerin yaşamları üzerindeki etkileri de incelenecek, bu olayların devletin genel yapısına olan yansımaları değerlendirilecektir. Bu çalışmanın, İlhanlılar dönemindeki güç mücadeleleri ve şüpheli ölümler arasındaki ilişkiyi aydınlatması hedeflenmektedir. İlhanlılar döneminde süregelen taht ve iç mücadeleler ile ilgili yeni bir perspektif sunması ve Cengiz Han'ın mirası bağlamında, devletin iç dengelerindeki değişimleri aydınlatması hedeflenmektedir.

² Olcaytu Han ile ilgili ayrıntılı Bilgi için bkz: Gördegir, E. (2020). Aruklu hanedanında aynı isimde iki farklı kadın: Dünya. M. Nasıroğlu Aydın (Ed.), *Tarihte kadın, toplumsal hayat, siyaset, hukuk, mitoloji*. Paradigma Akademi; Gördegir, E. (2021). *Olcaytu Han ve Zamanı (1302-1316)*. İksat Yayınevi.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, İlhanlı Devletinde gayr-ı tabii ölümler konusunu ele almak için nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, tarihsel bağlamda karmaşık olguları derinlemesine incelemek ve bu bağlamda anlamlı yorumlar ortaya koymak için uygun bir yöntemdir. Çalışma, betimsel bir araştırma niteliği taşımakta olup, konuya dair mevcut literatürden, birincil ve ikincil kaynaklardan kapsamlı bir şekilde yararlanılmıştır.

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma, tarihsel bir olgunun incelenmesi amacıyla doküman analizi yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmıştır. Doküman analizi, yazılı kaynakların sistematik bir şekilde incelenmesini sağlayarak, geçmiş olayları anlamlandırmak için kullanılmıştır. Bu bağlamda, İlhanlı Devleti'ne ilişkin tarihsel belgeler, kronikler, biyografiler ve seyahatnameler incelenmiş, gayr-ı tabii ölümlerin siyasi, toplumsal ve kültürel etkileri değerlendirilmiştir.

2.2. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın temel veri kaynağını, döneme ait birincil yazılı kaynaklar ve modern akademik eserler oluşturmuştur. Farsça ve Arapça kronikler, dönemin olaylarına tanıklık eden seyahatnameler ve İlhanlı tarihi üzerine yapılmış bilimsel çalışmalar, araştırmanın temel çerçevesini oluşturmuştur. Veriler, doğruluk ve güvenilirlik açısından değerlendirildikten sonra konuya dair temalar oluşturularak sınıflandırılmıştır.

2.3. Veri Analizi

Toplanan veriler, tematik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Bu yöntem, verilerin anlamlı kategorilere ayrılmasını ve temaların ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. İlhanlılar dönemindeki gayr-ı tabii ölümlerle ilgili olaylar, niteliksel olarak analiz edilerek siyasi ve toplumsal yapılar üzerindeki etkileri bağlamında değerlendirilmiştir. Ayrıca, birincil

kaynaklardaki ifadeler eleştirel bir perspektifle irdelenmiş, literatürdeki eksiklikler ve tartışma alanları belirlenmiştir.

2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, İlhanlı Devleti'ne odaklanmış olup, diğer Moğol hanlıkları kapsam dışında bırakılmıştır. Çalışma, dönem kaynaklarının sınırlı olması ve bazı belgelerin erişilebilirlik durumuyla kısıtlanmıştır. Ancak bu sınırlılıklar, geniş literatür taraması ve mevcut kaynakların derinlemesine analizi ile aşılmaya çalışılmıştır.

3. KAYNAK ARAŞTIRMASI

Tez çalışmamızda, bilimsel yöntem ve teknikler çerçevesinde hareket edilerek, araştırma konusu kronolojik bir düzen içerisinde ele alınmıştır. Araştırma sürecinde, kimi kaynakların farklı dillerde olması, tüm kaynaklardan tam anlamıyla yararlanmayı zorlaştırmış olsa da mümkün olduğunca geniş bir kaynak yelpazesi kullanılarak konu titizlikle incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın temelinde, dönemin orijinal kaynaklarına başvurulmuştur. Bu bağlamda, Farsça, Arapça ve dönemin seyyahları tarafından kaleme alınmış seyahatnameler ve menakıpnameler temel başvuru eserleri olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda, modern akademik literatür de dikkate alınarak, konunun günümüz perspektifiyle yorumlanmasına özen gösterilmiştir.

Kaynakların sağladığı bilgiler doğrultusunda, tezin ana sorunsalı derinlemesine analiz edilmiş ve bu süreçte, tarihsel olayların nesnel bir şekilde aktarılmasına gayret edilmiştir. Araştırmada, kaynakların verdiği bilgilere sadık kalınmakla birlikte, mevcut bulguların eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi de ihmal edilmemiştir. Bu sayede, konunun hem tarihsel bağlamı hem de bilimsel doğruluğu gözetilerek kapsamlı bir analiz yapılması amaçlanmıştır.

Bu yeniden düzenlenen metin, daha özgün ve akademik bir dil kullanarak konuyu bilimsel bir çerçevede değerlendirirken, aynı zamanda araştırma sürecine yapılan eleştirel katkıyı vurguluyor.

3.1. Farsça Eserler

İlhanlı Devleti'nde gayr-ı tabii ölümler başlıklı çalışmamızda, dönemin siyasi ve toplumsal yapısını anlamaya yönelik bir literatür taraması yapılmıştır. Araştırma sürecinde, özellikle İlhanlı Devleti'nin tarihine ilişkin birincil kaynakların yanı sıra dönemin önemli olaylarına şahitlik eden veya bu olayları nakleden kronikler ve tarih kitapları esas alınmıştır.

İlk olarak, **İbn Bibi'nin** *El-Evamirü'l-'Ala'iyye fi'l-Umuri'l-'Ala'iyye* adlı eseri, Anadolu Selçuklularının son dönemleri ve İlhanlılar ile olan ilişkileri bakımından temel bir kaynak olarak öne çıkmaktadır. İbn Bibi, özellikle II. Gıyaseddin Mesud'un Anadolu'ya dönüşü ve İlhanlı Hükümdarı Abaka Han'ın yönetiminde Anadolu'nun siyasi

durumuna dair önemli bilgiler sunmaktadır. Bu eser, döneminin siyasi olaylarına yakından tanıklık etmiş bir müellifin gözünden yazıldığı için, siyasi entrikalar ve gayr-ı tabii ölümler gibi konuların değerlendirilmesinde büyük bir önem taşımaktadır.

Kadı Minhaceddin Cüzcani'nin *Tabakat-ı Nasiri* adlı eseri, özellikle İlhanlılar ile çağdaş olan Gurlu ve Harzemşahlar Devletleri hakkında ayrıntılı bilgiler verirken, Moğol istilasası ve Selçuklular gibi Türk boylarının siyasi mücadeleleri hakkında da önemli bir başvuru kaynağıdır. Bu eser, Moğol istilalarının ardında bıraktığı tahribatı ve yönetsel değişiklikleri değerlendirirken, gayr-ı tabii ölümlerin tarihsel bağlamını anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Kerimüddin Aksarayı'nin *Müsameretü'l-Ahbar* adlı eseri ise, İbn Bibi'nin bıraktığı yerden olayları ele alarak İlhanlı dönemine ilişkin 50 yıllık bir süreç hakkında önemli gözlemler sunar. Eser, özellikle Timurtaş'ın Anadolu valiliği dönemine dair detaylar verir ve Türkiye Selçukluları ile İlhanlılar arasındaki ilişkilerin analizi açısından kıymetlidir. Olcaytu Han dönemi de bu bağlamda önemli bir yer tutmakta ve devlet içindeki siyasi çekişmelerin detaylarına ulaşabilmektedir. Eserin Türkçe'ye Hasan Fehmi Turgal ve F. Işıltan tarafından yapılan çevirileri, literatürde geniş bir yer edinmiştir ve tez çalışmamızda önemli bir başvuru kaynağı olmuştur.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî'nin *Tarih-i Cihan-Güşa* adlı eseri ise, Moğolların gelenekleri ve yasaları hakkında geniş bir bilgi birikimi sunar. Eser, Hülagü'nün İran'a gelişini ve İsmaililere karşı yürüttüğü seferleri detaylı bir şekilde ele alır. Moğol yönetimi altındaki topraklarda ortaya çıkan gayr-ı tabii ölümler ve bu süreçte yaşanan siyasi olayların birinci elden gözlemlerle anlatılması, İlhanlı Devleti'nde yaşanan taht mücadeleleri ve kanlı hesaplaşmaları daha iyi anlamamıza olanak sağlar. Eser, Farsça kaleme alınmış ve Tefik Oktaban ile Mürsel Öztürk tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Reşidüddin Fazlullah'ın *Camiu't-Tevarih* adlı eseri hem Moğolların hem de İlhanlıların tarihine ışık tutan en kapsamlı çalışmalardan biridir. Gazan Han'ın reformları ve İlhanlı Devleti'nin yeniden yapılanma süreci, Reşidüddin'in vezirliği dönemindeki gözlemleriyle zenginleştirilmiştir. Eser, aynı zamanda Gazan Han ve Olcaytu dönemindeki siyasi olayları ve taht mücadelelerini ayrıntılı bir biçimde kaydederek, gayr-ı tabii ölümler açısından önemli bir referans kaynağıdır. Eser, modern anlamda ilk dünya tarihi olarak kabul edilmekte olup, Türk ve Moğol tarihine dair geniş bir perspektif sunmaktadır. Türkiye Selçukluları ve İlhanlı ilişkileri açısından da temel bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Hamdullah Müstevfi Kazvini'nin *Tarih-i Güzide* adlı eseri, *Camii't-Tevarih*'in özeti olarak görülse de, özellikle Gazan Han dönemi ve sonrasına ait yeni bilgileri içermesi bakımından değerli bir kaynaktır. Müellifin siyasi olayları aktarırken, özellikle İlhanlı Devleti'nin içindeki taht mücadelelerine dair verdiği ayrıntılar, çalışmamız açısından önemli bilgiler sunmaktadır.

Cemâlü'd-din Kaşani'nin *Tarih-i Olcaytu* adlı eseri de Olcaytu Han dönemini detaylı bir biçimde ele alması sebebiyle tezimizin temel kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Eser, İlhanlılar'ın iç siyasi yapısı ve taht mücadeleleri hakkında önemli bilgiler sunar ve bu dönemdeki gayr-ı tabii ölümler konusunda önemli ipuçları sağlar.

Son olarak, **Hâfız-ı Ebrû'nun** *Zeyl-i Camii't-Tevarih-i Reşidi* adlı eseri, Sultan Olcaytu ve Ebu Saîd Bahadır Han dönemlerine ait bilgileri içermekte ve özellikle taht mücadelelerinin detaylarını sunmaktadır. Eser, İlhanlı Devleti'nin çöküş sürecini de kapsamaktadır. Bu çalışma, Abdülcelil Işık tarafından çevirilerek yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış ve tezimizde sıkça başvurulan önemli bir kaynak olmuştur.

Bu literatür taraması, İlhanlı Devleti'nde yaşanan gayr-ı tabii ölümlerin arkasındaki siyasi ve sosyal dinamikleri anlamamıza yardımcı olacak önemli bir kaynak zenginliği sunmaktadır. İlhanlı Devleti'nde taht mücadeleleri ve entrikaların neden olduğu gayr-ı tabii ölümler, dönemin siyasi yapısının anlaşılması açısından hayati bir rol oynamaktadır. Bu çalışmalar, konuyu derinlemesine ele alabilmemiz için kritik referanslar sağlamaktadır.

3.2. Seyahatnameler ve Coğrafi Eserler

Marko Polo Seyahatnamesi: Aslen Venedikli bir tüccar ailesine mensup olan Marko Polo, 10-15 yaşlarındayken babası ve amcasıyla birlikte Uzak Doğu'ya (Çin-Hindistan) gerçekleştirdiği uzun bir seyahate çıkmıştır. 1271 yılında başlayan bu yolculuk sırasında Trabzon'dan itibaren güney yolunu takip ederek birkaç gün Sivas'ta konaklamışlardır. Ailenin seyahatlerinin temel amacı, ticaret yaptıkları İstanbul ve Kırım'ın ötesindeki bölgeler hakkında ekonomik ve ticarî gözlemlerde bulunmaktır. Marko Polo, bu yolculuk sırasında Moğolları yakından inceleyerek Kubilay Han'ın sarayına yaptığı ziyaretle ilgili izlenimlerini detaylı şekilde seyahatnamesinde aktarmıştır. İlhanlı topraklarından geçerken, özellikle İran güzergâhı üzerindeki seyahatinde, İlhanlı sultanları Argun, Baydu ve Gazan'a dair verdiği bilgiler dikkat çekicidir. Her ne kadar seyahatnamesi, konumuz olan İlhanlı döneminde gerçekleşen gayr-ı tabii ölümler hakkında sınırlı bilgi içerse de, eserin bu döneme ışık tutan önemli bir kaynak olduğu değerlendirilmektedir(Polo, 2003).

İbn Battuta Seyahatnamesi: XIV. yüzyılda Türk, İslam dünyası ve Orta Asya coğrafyası üzerine yazılmış önemli bir seyahatname olan İbn Battuta Seyahatnamesi, gezginin hayatını adadığı seyahatlerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. İbn Battuta, Hindistan ve Çin’de uzun süre kalarak bu bölgelerin sosyal yapıları, devlet gelenekleri ve halkların inanışlarına dair detaylı gözlemlerde bulunmuştur. 1349 yılında ülkesine döndüğünde, Sultan Ebu İnan el-Merini’nin himayesinde, onun talebiyle bu deneyimlerini bir eser haline getirme kararı almış ve seyahatnamesi Muhammed b. Güney Kelbi tarafından yazıya geçirilmiştir. Eserde yer alan bilgiler, özellikle devlet gelenekleri ve sosyal yapı analizleri açısından tez çalışmamızda önemli bir yer tutmaktadır. İbn Battuta’nın Seyahatnamesi, XIX. yüzyıldan bu yana birçok araştırmacı tarafından incelenmiş ve hala akademik çalışmalara ilham vermeye devam etmektedir.(İbn Battuta, 1376)

3.4. Araştırma Eserler

Bu çalışmada, Moğol İlhanlı tarihi literatürü taranmış ve bu alanın önde gelen tetkik eserlerinden faydalanılmıştır. Özellikle Jean Paul Roux’un *Moğol İmparatorluğu Tarihi* başta olmak üzere, Abraham D’Ohsson’un *Moğol Tarihi*, Joseph De Guignes’in *Hunların Türklerin ve Moğolların Tarihi Umûmisi*, Sadettin Gömeç’in *Türk Tarihinde Çingizliler*, V.V. Barthold’un *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Rene Grousset’in *Bozkır İmparatorluğu* ve Jack Weatherford’un *Cengiz Han* gibi kaynaklar bu çalışmanın temel dayanaklarını oluşturmuştur. Türk ve Moğol tarihini kavrama açısından ayrıca Zeki Velidi Togan’ın *Umumi Türk Tarihine Giriş* isimli eseri de önemli bir yere sahiptir.

İlhanlı Devleti’nin taht mücadelelerini ve iç yapısını anlamak amacıyla büyük ölçüde Çin kaynaklarına dayanan Morris Rossabi’nin Kubilay Han eseri ile Leon Cahun’un *Asya Tarihine Giriş* adlı çalışmaları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Moğol kabile sistemi ve toplumsal yapısına dair kapsamlı bilgiler sunan Vladimirtsov’un *Moğolların İçtimai Teşkilatı* adlı eseri bu konuda temel bir başvuru kaynağı olmuştur. Aynı şekilde, Moğol yasalarını anlamada Curt Alinge’nin *Moğol Kanunları*, Ali Bademci’nin *Cengiz ve Yasası* ile Timur ve Tüzükatı adlı eserleri değerlendirilmiştir. Özellikle Moğol veraset sistemi bağlamında İsenbike Togan’ın “Çinggis Han ve Ahfadı Zamanında Moğol Veraset Düzeni” başlıklı makalesi, bu alanda önemli bir açıklayıcı rol üstlenmiştir.

İlhanlı tarihi üzerine yapılan incelemelerde, Berthold Spuler’in *İran Moğolları* ve Abdülkadir Yuvalı’nın *İlhanlı Tarihi* adlı çalışmaları temel kaynaklar arasında yer

almıştır. Bunun yanı sıra, Osman Gazi Özgüdenli'nin Gazan Han ve Reformları ile Orta Çağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları, Ahmet Sağlam'ın Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi, Ömer Subaşı'nın Gürcü Moğol İlişkisi, Hanifi Şahin'in İlhanlılar Zamanında Şiilik, Mustafa Alican'ın Tarihin Kara Yazısı Moğollar ve H. Ahmet Özdemir'in Moğol İstilasası adlı eserleri de konunun detaylı bir şekilde analiz edilmesi açısından faydalanılan önemli kaynaklar arasında bulunmaktadır.

İlhanlı-Altın Orda ilişkilerinin derinlemesine incelenmesi amacıyla ise İlyas Kamalov'un Moğolların Kafkasya Politikası ve Yakubovskiy'nin Altın Ordu ve Çöküşü adlı çalışmaları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu eserler, İlhanlı Devleti'nin siyasi, toplumsal ve kültürel yapısını anlamak için zengin bir çerçeve sunmaktadır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Genel Hatlarıyla Moğol Tarihi

4.1.1. Cengiz Han'dan önce moğollar

Orta Çağ'da, Doğu Asya'nın geniş topraklarında bugünkü Moğolistan olarak bilinen bölgede dört ana kabile yaşamaktaydı. Bu kabileler, kültürel ve dilsel benzerlikler gösterse de her biri kendine ait bir bölge ve yöneticiye sahipti. Bu kabileler: Yeka-Moğollar (Büyük Moğollar), Su-Moğollar (ancak, yaşadıkları bölgedeki Tatar Nehri'ne atfen Cüveyni tarafından Tatarlar olarak da adlandırılmıştır; bkz. Cüveyni, 2013, s. 82), Merkitler (Menhit) (Ganbat, 2019, s. 104, 109)³, Mecritler (Kerayitler) (Ganbat, 2019, s. 85, 97) şeklindedir. Çalışmanın kapsamı gereği, bu kabileler arasından özellikle İlhanlıların ataları da olan Yeka-Moğollar incelenecektir (Diğer Moğol kabileleri için bkz. Caprini, 1999).

4.1.2. Cengiz Han'ın kökeni ve ailesi hakkında

Moğol mitolojisine ve Cengiz Han'ın yaşadığı döneme baktığımızda, dönemin inanç sistemlerinin ve kültürel yapıların Moğol İmparatorluğu üzerindeki belirgin etkilerini gözlemleyebiliriz. Özellikle Şamanizm'in yaygın olduğu bu dönem, Moğol halkının dünya görüşünü, doğa ile ilişkisini ve hükümdarlık anlayışını şekillendirmiştir (bkz. İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*, 1986). Şamanizm'in doğayla uyum, ruhlara saygı ve ruhani liderlerin toplum üzerindeki otoritesi gibi değerleri, Cengiz Han'ın yönetim tarzında izler bırakmıştır. Hatta Timuçin'in bozkırı yönetme görevinin kutsal bir emirle taçlandığı hikâyeler, Şamanların aracılığıyla geniş topluluklara taşınıyor, her bir anlatıda efsane biraz daha kök salıyordu (Kırlı, 2019, s. 94). Bu etkiyi göz önünde bulundurmak, Cengiz Han ve onun kurduğu imparatorluğu daha derinlemesine ve çok yönlü bir şekilde analiz etmemize yardımcı olmaktadır.

³ Merkit kelimesi Moğolca "birleşmiş" anlamında idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Altansukh Ganbat(2019), *XII. Yüzyıl Moğolistan Coğrafyasındaki Konargöçerlerin İçtimai Yapısı*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Anabilimdalı Türkiyat Araştırma Doktora Programı, Ankara, s. 104-109.

Cengiz Han, tarihe yön vermiş bu büyük imparatorluğun kurucusu olarak tanınsa da, asıl adı Temuçin'dir (bkz. Tobça, 1986, s. 19). 1155 yılında doğduğu kaydedilen Temuçin, çocuk yaşta babası Yesügey Bahadır Han'ın vefatı ile zor bir çocukluk dönemi geçirmiştir (Grousset, 1980, s. 19; Tobça, 1986, s. 21-22). Babasının ölümü sonrasında ailesiyle birlikte kabilenin zorlayıcı koşullarına uyum sağlamak zorunda kalan Temuçin, genç yaşta kabileler arası mücadelelerin ve hayatta kalma savaşının ortasında kalmıştır. Bu çetin yaşam koşulları, onu gelecekteki liderlik yolculuğuna hazırlamış ve Moğol kabilelerini birleştirme idealine yöneltmiştir (Grousset, 1980, s. 20).

Cengiz Han'ın atalarının kökenleri, Moğolların kutsal efsanelerinden biri olan Alagonya anlatısında saklıdır. *Moğolların Gizli Tarihi* olarak bilinen kaynakta yer alan Alagonya efsanesi, Cengiz Han'ın soyunun kökenini mistik bir çerçevede sunmaktadır. Alagonya, Cengiz Han'ın soyunun büyük annesi olarak kabul edilmektedir ve bu efsaneye göre Cengiz Han'dan yaklaşık 10 nesil önce yaşamıştır. Efsanede, Alagonya'nın dul kaldığı ve hiç evlenmemesine rağmen üç erkek çocuğa sahip olduğu belirtilir. Bu üç çocuğun en küçüğü olan Bodoncar, Cengiz Han'ın soyunun da üyesi olduğu ünlü Börçigin ailesinin atasıdır. Börçiginler, Cengiz Han ve onun mirasını taşıyan soylardan biridir ve Moğol İmparatorluğu'nun tarihinde önemli bir yere sahiptir (Tobça, 1986, s. 23).

Alagonya efsanesi, yalnızca Cengiz Han'ın soyunu değil, aynı zamanda "Nirun" yani "ışığın çocukları" olarak adlandırılan diğer Moğol kabilelerini de ilgilendirir. Nirunlar, Moğol mitolojisinde Tanrı tarafından kutsandığına inanılan bir soydan geldiği düşünülen kabilelerdir ve bu anlayış Moğol halkı arasında bu soyların saygınlığını artırmıştır. Alagonya, bu soylu kabilelerin kökenlerini belirleyen bir figür olarak, Moğolların soy bağlarına ve kökensel kimliklerine dair bir anlatı sunar. Cengiz Han ve onun soyunu Nirunlar olarak kabul eden bu inanış, liderlik meşruiyeti üzerinde de önemli bir etki yaratmıştır (Kaya, 2018, s. 37, 47).

4.1.3. Moğol Devleti kurulduğu sırada iç Asya'nın siyasi durumu ve Cengiz Han'ın yükselişi

Moğol adının tarihsel kayıtlarda ilk defa Çin'in T'ang dönemi kaynaklarında geçtiği görülmektedir (bkz. İsenbige Togan, 2020). Bu kaynaklara göre, Moğol adı ilk kez İe-wei kabileleri (bkz. Ögel, 1957) arasında, bugünkü Aşağı Kerülen (Herlen)

(Kerulen Nehri, 2023)⁴ ve Kuzey Kingan (Kingan Dağları, 2023)⁵ bölgesinde *Mong-wu* veya *Mong-wo* biçiminde yer almıştır (Grousset, 1980, s. 187,188). Moğol adının ilk olarak bu dönemde ortaya çıktığı da kuvvetle muhtemeldir. Bu kabileler, Orta Asya'nın okyanuslardan uzak, geniş otlaklar, çöller ve ovalarla kaplı, karasal iklimin hâkim olduğu bir coğrafyada yaşamaktaydı. Bölgenin geniş otlakları, Altay, Tanrı ve Sayan dağlarıyla çevrili olup, su kaynaklarının kıtlığı nedeniyle bu bölge tarih boyunca göçebe halkların yaşam alanı olmuştur. Moğol halkları da burada uluşa (boya) (Yücel, 2007, s. 27)⁶ ayrılmış halde yaşamlarını sürdürmüştür.

12. yüzyılın sonlarında, Moğol kabileleri bozkırlarda hayvancılık yapmalarının yanı sıra avcılık ve balıkçılıkla da uğraşarak hayatlarını sürdürmüşlerdir. Arkeolojik bulgular, Moğolların tahtadan arabalar geliştirdiğini ve başlangıçta bir bozkır halkı olarak değil, ormanlık alanlarda yaşayan topluluklar olarak ortaya çıktığını işaret etmektedir. Bu kabilelerin liderleri *bahadır*, *noyan* (*başlan*) veya *seçen* (*hâkim*) (bkz. Barthold, Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, 2004, s. 170, 171)⁷ gibi unvanlarla anılarak topluluklarına rehberlik etmişlerdir (Yücel, 2007, s. 27).

Orta Çağ'da Moğolistan ve civarında yaşayan kabileler arasındaki güç dengesi oldukça karmaşık bir yapı sergilemiştir. Cengiz Han ve Moğol Devleti'nin teşekkül ettiği bu dönemde, coğrafyada en etkili boylar Naymanlar (Nayman Boyunun Soyu Meselesi, 1960), Kerayitler ve Merkitler'dir. Naymanlar, Yukarı Selenga (Britannica, 2023)⁸ ve Kara İrtiş (Ilgisheva, 2023, s. 155, 160)⁹ bölgelerinde konumlanırken, Kerayitler Baykal

⁴ Kerulen Nehri, Moğolistan ile Çin arasında bulunan bir nehirdir. Nehir 1254 kilometre uzunluğunda olup Moğolistan'da bulunan Henyitiy Dağları'ndan başlayarak Çin Halk Cumhuriyeti'nin İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nde bulunan Hulun Gölü'ne dökülür. Bkz. <https://forum.turkmmo.com/konu/3871028-kerulen-nehri/> 18.10.2023.

⁵ Sınırları kuzeyden güneye yaklaşık 1200 kilometre uzanır ve doğuda Kuzeydoğu (Mançurya) Ovasının düz ovaları ile batıda yüksek Moğol Platosu arasındaki ayrımı oluşturur. Bkz. <https://www.nkgoo.com/kingan-daglari-nerededir-iklim-nufus-yasam> 18.10.2023.

⁶ 'Moğolca "ulus" (Türkçe'ye ulus olarak geçmiştir.) bugünkü anlamı ile millet kavramını karşılamış, sadece bizdeki boya ifade etmiştir. Bkz. Mualla Uydu Yücel(2007), *Moğollar Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Tarih Lisans Programı, İstanbul, s. 27.

⁷ Türkçe "Bey" anlamında olan Moğolca Noyon(prens) tabiri Türkistan'da Timur zamanına kadar askerî asilzâdeler için kullanılıyordu. Cengiz Han zamanında ordu işlerinde rehber (kumandan) "Baş Noyon", oğlu Tuluy idi. Bu Moğolca "Yeke Noyon"(büyük Noyon) kelimeleri ile birlikte kullanılıyor. Fakat bir de Moğolca sıfat yerine aynı manada Türkçe "Uluğ Noyon" tabirleri ekleniyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. V.V.Barthold(2004), *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (Çev. Hüseyin Dağ), Çağlar yayınları, Ankara, s. 170-171.

⁸ Selenga Nehri, Moğolistan ve doğu – Rusya'da bulunan nehirdir. Bkz. <https://www.britannica.com/placa/Selenga-River> 29.10.2024.

⁹ Moğolistan'da Kara İrtiş adıyla başlayan nehir, Kazakistan sınırlarından geçerek Sibirya'da bulunan Oba nehriyle birleşerek Arktik Okyanusu'na koyar. Bazı bilgilere göre İrtiş ismi, söz konusu nehrin kıyısında yaşayan Ural-Altay ve Türk-Moğol halklarının dil özelliklerine uygun olarak ortaya çıkmıştır. Bkz. Moldir Ilgisheva(2023), *İrtiş Nehri İsmi ve Ortaya Çıkışıyla İlgili Efsaneler*, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Belgü Dergisi, Özel Sayı, s. 55-60.

Gölü'nün (Britannica, 2023)¹⁰ güneyinde, Merkitler ise Kerayitler'in kuzeyinde yer almıştır. Moğol kabilelerinin batısında ise Oyradlar (Grousset, 1980, s. 55, 60) bulunmuş ve daha sonra bu topluluk Moğol halkının batısını oluşturarak Cengiz Han'ın yükselişinde de önemli bir rol oynamıştır. Aynı dönemde Yukarı Yenisey'de (Britannica, 2023)¹¹ yaşayan Kırgızlar (Kafesoğlu, Milli Türk Tarihi, 1998) ise Moğol kabileleri arasında en yetenekli savaşçılar olarak tanınmıştır (Yücel, 2007, s. 28).

Bu kabileler kültürel olarak Uygurların (Taşağıl, 2002, s. 373, 390; İnanan, 2021) etkisi altındaydı. Özellikle Naymanlar, Uygurların komşusu olmaları nedeniyle yazı başta olmak üzere çeşitli medeniyet unsurlarını benimsemiştir. Celayirler (Barthold, Orta Asya Türk Tarihi, 2004; Yılmaz, 2002), Moğolların saf bir topluluğu olarak büyük kabilelerden birini oluşturmuş, Oron Irmağı (Feeddi, 2024)¹² ve Karakurum (Fazlullah, 2022, s. 12)¹³ civarında göçebe bir yaşam sürdürmüşlerdir. Tatarlar ise Ak, Kara ve Yabani Tatarlar olarak sınıflandırılmaktadır. Cengiz Han'ın dedesini öldüren Ak Tatarlar Moğollar için bir intikam sebebi olmuştur. Cengiz Han'ın mensup olduğu Tatar kolu, Börçeginler, Çin kaynaklarında Kara Tatarlar olarak geçmektedir (Caprini, 1999, s. 53, 58).

Temuçin, tüm kabileleri birleştirme yolunda ilk adımlarını, Kerayit hükümdarı Tuğrul Han'ın himayesine girerek atmış, Tuğrul Han'a sığınan rakibi Camoka'yı 1201 yılında mağlup etmiştir. Ancak bu dönemde Temuçin ile Tuğrul Han arasındaki ilişkiler bozulmuş ve Temuçin, Kerayitler'i yenerek bu kabileyi kendi yönetimi altına almıştır (Grousset, 1980, s. 197). Bu zaferlerin ardından Naymanlar ve Tatarlar da Moğol

¹⁰ Baykal Gölü , Rusya'nın Buryatya Cumhuriyeti ve İrkutsk oblastı (il) sınırları içinde, doğu Sibirya'nın güney kesiminde bulunan göl . Dünya'nın en eski mevcut tatlı su gölüdür (20 milyon-25 milyon yaşında) ve aynı zamanda en derin kıtasal su kütesidir. Bkz. <https://www.britannica.com/place/Lake-Baikal> 02.11.2023.

¹¹ Yenisey Nehri, Orta Rusya'nın nehri, Asya'nın en uzun nehirlerinden biridir. Debi açısından dünyanın altıncı büyük nehri olan Yenisey, Orta Rusya'nın büyük genişliği boyunca güneyden kuzeye doğru akar. Sibirya . Antik halkların ve geleneklerin yanı sıra muazzam bir ekonomik altyapının bulunduğu, çarpıcı derecede çeşitli manzaralara sahip geniş bir bölgeyi kapsar. Bkz. <https://www.britannica.com/place/Yenisey-River> 05.11.2023

¹² Oron Nehri (Moğolca:Онон гол) Rusya ile Moğolistan arasında 818 km uzunluğunda ve 94,010 km² alana yayılmış bir nehirdir. Doğudaki Kentii Dağları'na doğru akar ve Ingoda Nehri ile birleşerek Şilka Nehrini oluşturur. Oron Nehrinin üst kısımlarındaki geniş düzlüklerde ünlü Moğol İmparatoru Cengiz Han doğmuştur. Bkz. <https://feeddi.com/onon-nehri-kimdir> 29.10.2024.

¹³ Moğolistan'da iki tane Karakurum ismini taşıyan şehir var. Birisi Orhun nehrinin sol tarafında olup Uygur hakani Böğü Han'ın fermanıyla VIII. yy.da inşa edildi. Bu şehir yaklaşık yüz yıl Uygurların başkenti oldu. Onların hezimetine uğramasından sonra terk edildi ve harap oldu. Ve Maubalig ve Karabalgasun olarak anıldı. Burada sözü edilen ikinci Karakurum şehri ise Orhun'un sağ tarafında yer almakta olup, Cengiz Han tarafından şehrin inşa olunması buyrulmuş ve onun inşası 1234'de Ögeday Kaan döneminde bitmiştir. Ve 1235 yılında onun etrafına bir hisar ördüler ve Ordubalık adıyla anıldı. Bkz. Reşidüddin Fazlullah(2022), *Camiu't – Tevarih(İlhanlılar Kısmı)*, Çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejani, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s. 12.

kabilelerine katılmış ve tüm kabilelerin birleştirilmesiyle 1206 yılında yapılan Kurultay'da Temuçin, "Cengiz" unvanını alarak Moğol Devleti'ni kurmuştur. Bu gelişmeler sonucunda 13. yüzyıl başlarında Orta Asya'da üç büyük güç olan Kara-Hitaylar (Kara-Kitaylar) (bkz. Golden, 2015), Harzemşahlar (bkz. Kafesoğlu, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, 1984) ve Moğollar güç dengesinde belirleyici hale gelmiştir (Tobça, 1986, s. 109, 134; Cüveyni, 2013).

4.2. Cengiz Han'ın Yükselişinden Vefatına Kadar Moğollar

Cengiz Han, Karluk (Salman, *Karlık Devleti'nin Kuruluş Tarihi Meselesi*, 2014) ve Uygur Türklerini egemenliği altına aldıktan sonra Çin seferi hazırlıklarına başladı. Bu dönemde Çin'de Kin Sülalesi hâkim durumdaydı. Çin'in vergi talebini hakaret olarak algılayan Cengiz Han, dört farklı koldan Çin'i istila ederek Çin Seddi'ni aştı ve 1216 yılında Pekin'i ele geçirdi. Moğol orduları, Çin Denizi'ne kadar tüm bölgeleri ele geçirerek büyük bir yıkım gerçekleştirdi. Karakurum'a geri dönerken Çin'in tüm zenginliklerini beraberinde götürdü. Bu seferin ardından Cengiz Han, Kara-Hitaylar Devleti'ni de ortadan kaldırdı (Grousset, 1980, s. 242).

Batıda bulunan Harzemşah devletinin gücünü göz önünde bulunduran Cengiz Han, başlangıçta bu devletle dostane ilişkiler kurarak bir antlaşma yaptı. Ancak Harzemşah Devleti'ndeki liderlerin stratejik öngörüsüzlüğü nedeniyle bu ittifak uzun sürmedi. Karakurum'dan yola çıkan büyük bir Moğol kervanı, Harzemşah Devleti'nin Otrar Valisi tarafından gasp edildi; kervandaki tüccarlar Sultan Alâaddin'in emriyle öldürüldü. Moğollar bu olaya tepki olarak bir elçilik heyeti gönderdi, fakat Harzemşah Sultanı, bu heyetin başını kesti diğer üyelerinin sakallarını kestirdi. Bu hakaretler karşısında Cengiz Han, büyük bir ordu ile Harezmi üzerine yürüdü ve tarihe "Otrar Faciası" (Ayrıntılı bilgi için bkz. Köksal, 2021) olarak geçen savaşta Harzemşah Sultanı Alâaddin Muhammed ağır bir yenilgi aldı ve ülkesini kaybetti. Alâaddin'in oğlu Celaleddin Harzemşah, İndüs yakınlarında yeniden bir ordu toplasa da Moğollar karşısında tutunamayarak bölgeden çekilmek zorunda kaldı. Böylece Cengiz Han, Kıpçak Bozkırını ve İran'ın büyük bir bölümünü Moğol topraklarına kattı (Grousset, 1980, s. 242-269).

1225 yılında Harezmi Devleti de Cengiz Han'ın egemenliğine girdikten sonra Cengiz Han, Moğolistan'daki başkenti Karakurum'a döndü. Artık altmışlı yaşlarının

sonlarına ulaşmıştı. Cengiz'in ölümünden sonra devam eden Moğol ilerleyişi sonucunda Moğollar yönlerini Anadolu topraklarına çevirerek 1243 yılında Anadolu Selçuklu Devleti ile karşılaştı. İki devlet arasında yapılan Köseadağ Savaşı (Bibi, 2021, s, 175)¹⁴ sonucunda Moğollar galip gelerek Anadoludaki ilerleyişlerini sürdürdüler. Bu ilerleyiş sonucunda Moğollar Anadolu'ya hâkim olmuş ve başta Selçuklular ve Karamanlılar olmak üzere diğer bütün Anadolu Türk beyliklerini çok ağır vergilere tabi tutmuşlardır.

Bu başarılarla birlikte, Moğollar fakirlik ve zorluklar içinde yaşayan bir topluluktan zenginlik ve refaha erişen bir imparatorluk haline geldiler. Zamanla altın ve gümüş işlemeli kıyafetler giyip en kaliteli kumaşlardan elbiseler edinmeye başladılar. Batıdan getirilen mallar Moğol topraklarına ulaşırken, doğudan yola çıkan yükler de bu bölgede açılıyordu. Moğol İmparatorluğu, kısa bir süre içinde dünyanın en geniş topraklarına yayılan bir devlet haline geldi (Cüveyni, 2013, s. 84).

Cengiz Han, ölümünden sonra imparatorluğunu kimin yöneteceğine karar vermek üzere büyük bir kurultay düzenledi. Kurultayda herkes, en büyük oğlu Cuci'nin veliaht olarak ilan edileceğini düşünüyordu; ancak Çağatay, Cuci'yi Merkit kökenli olmakla itham ederek tartışmayı alevlendirdi. Hararetli tartışmalar sonucunda Cuci ve Çağatay, Ögeday'ın veliaht olmasını kabul ettiler ve kurultay da bu kararı onayladı. Ayrıca, kurultayda Cengiz Han'ın toprakları dört oğluna paylaştırıldı.

Cuci'ye Altay Dağları'ndan Ural bölgesine kadar uzanan topraklar, güneyde ise Ceyhun Nehri ve Aral Gölü'ne kadar yayılan topraklar verildi. Çağatay'a Ceyhun Nehri başlangıç noktasından güneye doğru uzanan topraklarla birlikte Türkistan'ın bazı bölgeleri, Afganistan, İran ve Güney Kafkasya verildi. Ögeday'a Balkaş Gölü'nün doğu ve kuzeydoğusu, Imıl ve Tarbagatay Dağları, Kara İrtiş Nehri ve Urungu toprakları tahsis edildi. En küçük oğul Tuluy'a ise Doğu Moğolistan'daki bütün baba toprakları bırakıldı. Cuci, Cengiz Han'ın ölümünden önce vefat ettiğinden, onun toprakları oğlu Batu tarafından yönetilecekti (Alican, 2017, s. 87-88).

4.3. İlhanlılar Devleti Tarihi

¹⁴ Bu savaş hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Abu'l Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, s. 541; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 451; Koca, *Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu*, s. 52; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 581; Yazıncızade, *Tevarih-i Al-i Selçuk*, s. 671; Hayton, *Doğu Ülkeleri Altın Çağı*, s. 89; Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 173-174.

Cengiz Han'ın ölümünün ardından, imparatorluğun başkenti olan Karakorum'da Büyük Han unvanı için yoğun bir taht mücadelesi başladı. Cengiz Han'ın oğulları arasında, özellikle Ögeday ve Çağatay'ın çocukları ile Tuluy'un oğulları arasında başlayan bu çekişmede, Tuluy oğulları kendilerine destek olan Cuci oğullarının gücünü de yanlarına alarak mücadelede önemli bir konum elde etti. Sonunda, Cuci Han'ın oğlu Batu'nun yardımıyla bu çetin mücadeleyi kazanan Mengü Han, Büyük Han unvanını alarak Moğol İmparatorluğu'nun başına geçti. Mengü Han'ın tahta çıkışı, Cengiz Han döneminde yerleşmiş bazı köklü geleneklerin değiştirilmesine yol açtı. Örneğin Cengiz Han zamanında, Doğu ve Batı yönlerine genellikle ünlü Moğol generalleri, yani "Yeke Noyan" adı verilen komutanlar gönderilirdi. Bu generaller, uzak bölgelerdeki Moğol topraklarını yönetir ve düzeni sağlardı. Ancak Mengü Han, bu geleneği değiştirerek, generaller yerine doğrudan Moğol şehzadelerini bu görevlere atadı (Spuler, 2011, s. 60; Amitai-Preiss, 2014, s. 645, 656)¹⁵.

Mengü Han'ın döneminde, özellikle Batı'daki Moğol topraklarında yönetim zayıflamış, askerî valiler bu toprakları merkez adına yönetirken ortaya çıkan iç kargaşalar imparatorluğu zorluklarla yüz yüze getirmişti. Ülkede yeni fetihlere odaklanmak yerine, var olan toprakların güvenliği bile tehdit altına girmişti. Moğol İmparatorluğu'nun güçlü bir merkezi otoriteye olan bağlılığını yansıtan vergi sistemi bile, batıdaki bu idari zayıflıklar nedeniyle aksamaya başlamıştı. Mengü Han, taht mücadeleleri sırasında zarar gören merkezi otoriteyi yeniden güçlendirmeyi amaçladı ve bunun için "Ulus verme" olarak bilinen eski uygulamayı terk etti. Bu uygulamada, Moğol İmparatorluğu'nun farklı bölgeleri bağımsız yönetimlerle şehzadelere emanet edilirdi; ancak Mengü, bu stratejiyi değiştirerek bölge tayinlerini doğrudan kendi yetkisiyle yapmaya başladı. Bu yeni düzenlemelere göre Mengü Han, kardeşlerini doğu ve batıdaki Moğol topraklarında yönetici olarak görevlendirdi. Kendisi merkezde kalmayı, iç huzuru sağlamayı, adaleti yaymayı ve imparatorluğun yönetimini merkezden kontrol etmeyi amaçlıyordu. Böylece, merkezin çevresinde isyan çıkararak ülkelere karşı müdahalede bulunabilecek ve Moğol ordularını merkezdeki huzuru korumak için kullanabilecekti (Yücel, 2007, s. 234, 237).

¹⁵ İlhanlılar unvanının karşılığı genel olarak "*tâbi*" ya da "*boyun eğmiş han*" anlamına gelmektedir. Moğollar arasında bunu ilk Hülagü'nün kullanıp kullanmadığı bilgisi net olmamakla birlikte ilk defa ne zaman kullanıldığı ve sadece Hülagü'yü temsil edip etmediği de tam olarak bilinmemektedir. Ancak anlaşılan o ki, 1259/60 senelerinden itibaren resmi yazışmalarda bu unvanının kullanımı artmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Reuven Amitai-Preiss(2014), "*İlhan Unvanının Moğollar Arasında İlk Kullanımına Dair Tespitler*", çev. Mustafa Uyar, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt XXIX / 2, Ankara, s. 645-656.

Cengiz Han, daha önce bazı toprakları ele geçirirken bazılarını hâlâ fethetme amacındaydı; dünya ona geniş ve fethedilmeyi bekleyen bir alan olarak görünüyordu. Bu yüzden, Cengiz Han, uçsuz bucaksız olarak düşündüğü bu dünyanın her köşesini denetlemek için geniş yetkilerle kardeşlerini çeşitli bölgelere atadı. Mengü Han da aynı düşünceyi benimseyerek, kardeşi Kubilay'ı Çin'e, diğer kardeşi Hülagü'yü ise 1253 yılında Kurultay kararı ve Büyük Kağan'ın emriyle batı seferine gönderdi. Hülagü, batıdaki daha önce fethedilmiş Moğol topraklarına ilaveten, ele geçireceği yeni toprakları da yönetme yetkisiyle görevlendirilmişti. Mengü Han, Hülagü'ya batıda üç ana görev verdi. Bunlardan birincisi İsmailileri ortadan kaldırmak, ikincisi Bağdat'ta bulunan Abbasi Halifeliğini sonlandırmak, üçüncüsü ise Suriye ve Mısır üzerindeki kontrolü sağlamaktı. Bu üç ana hedef, Mengü Han'ın döneminde Moğol İmparatorluğu'nun Batı'daki etkisini artırmayı amaçlıyordu (Fazlullah, 2022, s. 12, 14).

Mengü Han'ın verdiği emir doğrultusunda Batı Seferi'ne çıkan Hülagü, Moğol ordusunun ilerlediği güzergâhtaki sorunları hızla çözmeye başladı. Yol boyunca karşısına çıkan Lurlar (bkz. Özgüdenli, 2019, s. 161, 162; Kurşun, 2019) ve diğer eşkıya gruplarını hiç zorlanmadan yenilgiye uğrattı, bu gruplar etkisiz hale getirildi. Ardından, bölgedeki stratejik Haşhaşi (bkz. Yuvalı, 2017; Lewis, 1995) kalelerini hedef aldı. Haşhaşiler, dönemin en etkili suikast örgütlerinden biri olarak, Batı Asya'da uzun süredir yerel otoriteler için büyük bir tehdit oluşturuyordu. Hülagü, Haşhaşiler'e bağlı olan küçük kaleleri kısa sürede ele geçirdikten sonra, Alamut Kalesi (Çelik, 2021)¹⁶ gibi en sağlam kalelere yöneldi. Alamut, Haşhaşilerin en güçlü kalelerinden biriydi ve zapt edilmesi neredeyse imkânsız olarak görülüyordu. Ancak Hülagü, bilim adamlarından yardım alarak yeni bir strateji geliştirdi: Kale altına tüneller kazdırdı, bu tünelleri petrol ile doldurup ateşe verdi. Nihayet, petrol dolu tünellerin patlamasıyla Alamut Kalesi'ni tahrip edip ele geçirdi. Böylece Hülagü, İsmaililerle ilgili olarak kendisine verilen görevi yerine getirmiş ve Batı Seferi'nin ilk aşamasını başarıyla tamamlamış oldu (Yuvalı, 2017, s. 151).

Hülagü, İsmailileri ortadan kaldırdıktan sonra ikinci görevi için hazırlıklara başladı. Bu görev, Abbasi Halifeliğinin merkezi Bağdat'ı almak ve Sünni İslam

¹⁶ İran'da Elburz dağları üzerinde, Kazvin'in kuzeydoğusunda yer alan müstahkem bir kale. Orta Çağ'da Rudbar vadisinde bulunan elli kadar müstahkem kalenin en meşhuru olan Alamut, Devlem sınırında Rudhane-i Alamut vadisiyle Talekan nehrinin birleştiği yerden, Kazvin'den ise 6-8 fersah mesafe 2000 m. Yükseklikteki yalçın kayalar üzerinde kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Remziye Çelik(2021), *Alamut Kalesi*, Batman Akademi Dergisi- Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, Batman.

dünyasının manevi merkezinde Moğol otoritesini kurmaktı. Dönemin Müslüman dünyasının neredeyse tamamı, Mısır hariç, Moğol nüfuzu altına girmişti; ancak Bağdat halifesi, İslam dünyasında bir birlik oluşturma çabasında başarılı olamamıştı. Hülagü, İsmaililere saldırdığı sırada, halifeye bir elçi göndererek Moğolların yanında yer almasını ve İslam dünyasında “bozguncu” olarak görülen bu gruba karşı destek vermesini istemişti. Başta olumlu yaklaşan halife, ordusunu hazırlamaya niyetlenmiş olsa da çevresindeki danışmanları, Hülagü’nün Bağdat’ı savunmasız bırakmak için bir hile yapıyor olabileceğinden şüphelenerek halifeyi bu ittifaktan caydırdı. Böylece halife, Hülagü’nün yardım ve dostluk teklifini reddetti (Yuvalı, 2017, s. 154, 155).

Hülagü, Bağdat’a düzenlenecek bir seferi başlatmadan önce Karakurum’daki kurultayda konuyu detaylı bir şekilde görüşmüştü. Kurultay kararına göre, halife Moğol hâkimiyetini kabul ederse ona zarar verilmeyecekti; ancak bu çağrıya olumsuz yanıt verirse, diğer isyancı liderlere yapılanların aynısı uygulanacaktı. Moğollar, diğer dinlerle ilişki kurarken hoşgörülü olmuşlar, dini liderlerden vergi almamış ve ibadet özgürlüğüne dokunmamışlardı. Bağdat Halifeliğini barış yoluyla ikna etmeyi uman Hülagü, savaşı bir çözüm arayışındaydı. Ancak yazışmalar sonuç vermeyince ve halife teslim olmayı reddedince Hülagü, kumandanlarıyla bir toplantı yaparak onların görüşlerini aldı. Danışmanlarından Hüsameddin, Bağdat seferinin Moğollar için felaketle sonuçlanacağını iddia etti. Ona göre, bu sefer Moğolların başına felaketler getirebilirdi; Hüsameddin, savaş atlarının öleceğini, askerlerin hastalanacağını, güneşin doğmayacağını, yağmurun yağmayacağını, zelzele olacağını, mahsul alınamayacağını ve hatta Hülagü’nün ölebileceğini söylemişti. Bu kehanetler, Hülagü başta olmak üzere oradaki herkesi şaşırtmıştı. Ancak astronomi bilgini Nasireddin Tusi, Hüsameddin’in iddialarının temelsiz olduğunu savundu ve Hülagü’ya güven vermeye çalıştı (Erdem İ. , Türkiye Selçukluları - İlhanlı İlişkileri (1258 - 1308), 1995, s.160).

Savaşı bir çözüm umudunu kaybeden Hülagü, Halife Muntasım’ın bir kez daha teslim olma çağrısı yaptı. Ancak Halife, Şerefüddin b. Cevzi’nin elçiliğiyle Hülagü’ya gönderdiği mektubunda, onun üstün askeri gücüne vurgu yaparak, savaşımaya kararlı olması durumunda kendisinin de her daim buna hazır olduğunu ifade etmiş; ayrıca Hülagü’nün bölgesine geri dönmesini talep ederek onun taleplerini açıkça reddetmiştir (Bingöl, 2020, s. 34). Moğolların saldırısı durumunda Tanrı’nın gazabına uğrayacaklarını da söyleyerek bu teklifi geri çevirdi. Bu yanıt Hülagü’yü öfkelenirdi ve halifenin bu sözlerini ona pişman ettirmeye kararlıydı. Hülagü ordusuyla Bağdat’a geldiğinde şehri dört bir yandan kuşattı. Bağdat’ın savunma kuvvetleri, başta bazı başarılar elde edip

Moğol kuvvetlerini geri püskürtmeyi başarsa da, daha sonra yapılan Düceyil Savaşı'nda Moğollar, Düceyil Nehri'ndeki barajları yıkarak Abbasi ordusunu tuzağa düşürdü. Neredeyse tüm Abbasi askerleri burada öldürüldü. Bir haftalık kuşatma sonucunda Moğollar Bağdat'ın çevresindeki surları tamamen ele geçirdi. Muntasım'ın teslim olma teklifi için bir görüşme yapılırken, kaleden atılan bir ok Hülagü'nün en güvendiği adamlarından biri olan Bitikçi Hindu'i yaralayınca Hülagü daha da öfkelenerek kuşatmayı şiddetlendirme emri verdi. Sonunda, 13 Şubat 1258'de Moğollar Bağdat'a girdi ve şehirde görülmemiş bir yağma ve katliam gerçekleştirildi. Halife Muntasım, halkının büyük bir kısmının öldürülmesini ve şehrin yağmalanmasını acı içinde izlemek zorunda bırakıldı. Moğol geleneklerine göre, asil kanın yere akması lanet getireceği için Muntasım, keçeye sarılarak atlar tarafından ezilmek suretiyle öldürüldü. Hülagü böylece, kurultay kararıyla ve Mengü Han'ın emriyle kendisine verilmiş ikinci önemli görevi de tamamlamış oluyordu (Spuler, 2011, s. 67, 68; Fazlullah, 2022, s. 149).

Bağdat'ın ele geçirilmesinden sonra, çevredeki daha küçük şehirler de Moğol hâkimiyetine sadakatlerini bildirerek Hülagü'nün otoritesini tanıdılar. Hülagü'nün ordusu bu başarıdan sonra Suriye'deki Eyyubiler üzerine yürüdü ve Akdeniz kıyılarına kadar birlikler gönderildi. Hülagü'nün bir sonraki hedefi Mısır'dı; ancak Büyük Han Mengü'nün ölümü, Hülagü'nün bu sefer planlarını kesintiye uğrattı ve onu, bu önemli fetih planını gerçekleştiremeden Azerbaycan'a dönmek zorunda bıraktı. Hülagü, dönüşünden önce Mısır sınırında Moğol birliklerini Kit-Buğa Noyan'ın komutasına bıraktı. Ancak Hülagü'nün sınırdan ayrılması, sahil boyunca Moğollarla daha önce iyi ilişkiler kurmuş olan Haçlı krallıklarıyla da bir kopuşa neden oldu. Haçlılar, zamanla Moğollarla olan dostça ilişkilerini bozarak düşmanca davranmaya başladılar. Bu tür davranışların en dikkat çekenini, Akka Kalesi Baronlarından Saydanlı Kont Julien'in, Müslüman haklarını savunduğu gerekçesiyle Kit-Buğa Noyan'ın yeğenini ani bir baskınla öldürmesi oldu (Yuvalı, 2017, s. 163, 169).

Bu sırada Memlük Devleti, savaş hazırlıklarına hızla devam ediyordu. Kit-Buğa'nın gönderdiği elçileri öldürerek savaş niyetlerini açıkça ortaya koymuşlardı. Memlüklerin bu tavrı karşısında, Kit-Buğa Noyan ağır birliklerini Şam'da bıraktı ve nispeten küçük bir kuvvetle Sultan Kutuz'un üzerine ilerlemeye karar verdi. Her iki tarafın orduları, 1260 yılının Eylül ayında Ayn-ı Câlût (Galut Pınarı) olarak bilinen yerde karşı karşıya geldi. Ayn-ı Câlût Savaşı, Moğollar için büyük bir dönüm noktasıydı; Moğol ordusu burada Mısır Memlüklerine yenilerek Filistin ve Suriye üzerindeki hâkimiyetini kaybetti. Ayn-ı Câlût yenilgisi, Moğolların Batı Asya'daki "yenilmezlik" imajını ciddi

şekilde sarstı ve bir dönemin sonunun başlangıcı oldu (Grousset, 1980, s. 392, 394). Aynı Câlût'ta alınan yenilginin haberi Hülagü Han'a ulaştığında, derin bir öfke ve üzüntüye kapılan hükümdar, bu mağlubiyetin intikamını almak amacıyla Suriye ve Halep çevresinde şiddet dolu katliamlar gerçekleştirilmesi emrini vermiştir. Ancak bu sert tepkilere rağmen, arzuladığı kesin zaferi elde edememiştir (Kirişoğlu, İlhanlı - Avrupa İlişkileri, 2018, s. 20, 21).

Hülagü, 1262 yılında kendisine bağlı bölgeye döndü; ancak Moğolların Ayn-ı Câlût yenilgisinin intikamını almak için doğrudan harekete geçemedi. İntikam amacıyla sefere çıkmaya hazırlanırken, Berke Han'ın İlhanlı topraklarına Nogay Han komutasında bir ordu gönderdiği haberini aldı. Bu gelişme üzerine Hülagü, güneydeki hedeflerini erteleyip kuzeye yönelmek zorunda kaldı. Ancak Kafkasların kuzeyindeki topraklar üzerindeki hâkimiyet kurma çabaları başarısızlıkla sonuçlandı ve Hülagü, Nogay Han tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı. Hülagü Han'ın kalan ömründe ikinci bir Mısır seferi düzenleme fırsatı kalmadı. Mengü'nün ölümünden sonra Moğol İmparatorluğu'nda ortaya çıkan taht mücadeleleri, Hülagü'nün merkezi Tebriz olan yeni bir siyasi yapı kurmasına yol açtı. Hülagü'nün bu hamlesi, Moğol dünyasında farklı bir gücün yükselmesine zemin hazırlayarak, İlhanlı Devleti olarak bilinen yeni bir hanedanın temelini attı. Hülagü, son yıllarında bu yeni devleti örgütlemeye ve istikrarlı bir yapı oluşturmaya yönelik adımlar attı. Askeri bakımdan gerileme yaşansa da, 1260 sonrası yıllarda Hülagü'nün teşkilatlanma çabaları, İlhanlıların güçlü bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmasını sağladı. Hülagü Han, 1265 yılında hayata veda etti ve Moğol tarihinin bu önemli kurucusu olarak anılmaya devam etti (Kamalov, 2013, s. 38, 57).

Hülagü'nün vefatından sonra, taht büyük oğlu ve Budist olan Abaka Han'a geçti. Abaka, İlhanlı Devleti'nin teşkilatlanmasında ve güçlenmesinde önemli rol oynadı. Hülagü Han döneminde çözülemeyen sorunlardan olan Altınorda ve Memlük meselesi, Abaka'nın da başlıca öncelikleri arasında yer aldı. Özellikle Müslüman Altınorda ve onun yakın müttefiki olan Memlük Devleti ile olan çatışmalar, Abaka'nın hayatı boyunca süren önemli mücadele alanlarından birini oluşturdu. Altınorda meselesi, Abaka'nın hükümdarlığında, Berke Han'ın yeğeni Nogay Han'la karşı karşıya gelmesiyle devam etti. Nogay Han, İlhanlı ordusuyla giriştiği çarpışmaların ardından geri çekilmek zorunda kaldı. Berke Han'ın ikinci kez İlhanlılara karşı gönderdiği kuvvetlerin de mağlup edilmesiyle Abaka döneminde yeni bir Altınorda çatışması yaşanmadı; böylece Altınorda ile ilişkiler bir süre sakinleşti. Ancak Memlük Sultanı Baybars, Abaka için daha büyük bir sorun olmaya devam etti. Baybars'ın Anadolu'ya düzenlediği sefer ve Elbistan

Savaşı'nda İlhanlı kuvvetlerini yenilgiye uğratması, Abaka'nın Anadolu'ya gelişine zemin hazırladı. Bu geliş, Anadolu tarihinde derin izler bırakan kanlı bir hadise olarak hatırlandı. Baybars'ın zaferinden sonra Abaka'nın Anadolu'da gerçekleştirdiği sert karşılık, adeta bir katliama dönüşerek bölgedeki İlhanlı tahakkümünü daha da güçlendirdi. Bu olay, halk arasında uzun yıllar hafızalarda silinmeyen bir iz olarak kalmıştır ve Anadolu'da İlhanlıların etkisini kalıcı hale getirmiştir (Yuvalı, 2017, s. 225, 240).

1282 yılında Abaka Han, ani bir şekilde ve veliahdını belirlemeksizin vefat etti. Bu durum, İlhanlı tahtı için yeni bir belirsizlik yarattı. Taht boşluğunu çözmek adına devlet ricali toplanarak, emirlerin ve hatunların büyük desteğini kazanmış olan Abaka'nın Müslüman kardeşi Ahmet Teküdar'ı hükümdar olarak ilan etti. Ancak, Abaka'nın oğlu Argun bu karara tepki gösterdi. Cülus töreni için beklenmeden amcasının tahta çıkarılmasına karşı çıkan Argun, Ahmet Teküdar'a karşı savaş açarak onu mağlup etti ve babasının tahtına oturdu. Budist inancına sahip olan Argun'un yönetimi altında devlet, israf ve gösterişin arttığı bir döneme girdi. Argun'un, devletin mali yükünü taşıyamaz hale gelmesine neden olan bu savurgan tutumu, Yahudi asıllı veziri Sa'dü-d-Devle'nin yönlendirmesiyle yeni vergiler koymasıyla devam etti. Sa'dü-d-Devle'nin bütçeyi toparlama çabaları çerçevesinde devlet görevlilerinin akraba ve dost çevresinden seçilmesi, hem yönetim içerisinde hem de halk arasında huzursuzluğa yol açtı. 1292 yılında Argun'un ölmesi üzerine devlet erkânı, hanedan üyeleri, emirler ve hatunların katılımıyla bir kurultay toplandı. Bu kurultayda, Argun'un yerine Keyhatu hükümdar olarak seçildi (Tagrıberdi, 2013, s. 68, 80).

Keyhatu'nun tahtı devraldığı dönemde Anadolu'da çeşitli ayaklanmalar başlamıştı. Özellikle Karaman oğulları gibi Türkmen beylerinin yer yer ayaklanmaları baş göstermişti. Keyhatu, bu ayaklanmaları bastırmak için Anadolu üzerine sefer düzenlerken, devletin mali durumu daha da kötüye gitmeye başladı. Keyhatu'nun lüks merakı ve eğlenceye olan aşırı düşkünlüğü, İlhanlı Devleti'nin mali kaynaklarını hızla tüketiyordu. Bu duruma çözüm getirmek isteyen veziri Ahmet el-Halif, Çin'de başarıyla uygulanan kâğıt parayı İlhanlı Devleti'nde de tedavüle sokmayı önerdi. 1294 yılında Tebriz'de ilk kâğıt paralar basıldı ve Çin'de "Cao" olarak bilinen bu paraya İlhanlılar "Cav" adını verdi. Ancak kâğıt para uygulaması halktan büyük tepki gördü; madeni paraların yasaklanması ekonomiyi felç etti ve toplum üzerinde büyük bir huzursuzluk yarattı. Keyhatu, yaşanan sıkıntılar üzerine dört ay sonra kâğıt parayı tedavülden kaldırmak zorunda kaldı. Tahta geçtiği günden itibaren savurganlığı, gayriahlaki yaşantısı

ve kâğıt para denemesi gibi sebeplerle halkın ve devletin güvenini yitiren Keyhatu, siyasi konularda da büyük hatalar yaptı. Bu durum, çevresindeki devlet adamlarını bile kendisine karşı bir araya getirdi. Bu sırada, Bağdat'ta bulunan Şehzade Baydu ve Gazan, halkın Keyhatu'ya karşı artan öfkesini fark ederek, şartların olgunlaştığını düşünmeye başladılar. 1295 yılında Baydu ve Gazan, Keyhatu ile yüzleşmek üzere harekete geçtiler. Yapılan karşılaşmada Keyhatu esir alınarak idam edildi ve İlhanlı tahtında yeni bir dönem başladı (Alan, 2016, s. 168, 169).

Baydu ile Gazan arasındaki taht mücadelesi, Keyhatu'nun ortadan kalkmasıyla daha da belirgin hale gelmiştir. İlhanlı Devleti'nin önemli yöneticileri, beklenmedik bir şekilde Baydu'yu tahta çıkarmışlardı. Ancak Gazan, Baydu'nun tahta geçişini ondan bir görüşme talep etmeden gerçekleştirmesini içten içe kabullenememiş ve bu duruma karşı harekete geçmiştir. Fakat Baydu'nun saltanatı da uzun sürmemiştir; 1295 yılında tahta geçen yeni hükümdar Gazan, yanında Nevruz adında bir vezir bulunduruyordu. Baydu, Nevruz'u kendi tarafına çekmek için çaba gösterse de bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu dönemde Keyhatu'nun etrafındaki bazı devlet adamları da Gazan'ın yanını seçmiştir. Gelişmeler sonucunda Gazan, 1295'te Baydu üzerine yürümüş ve onu yenilgiye uğratmıştır. Baydu, yalnızca beş ay süren saltanatının ardından Gazan Han tarafından yakalanmış ve idam edilmiştir. Gazan Han, İslamiyet'i benimsemekle kalmayıp, Moğol geleneklerinin bozulmasına ve İslam'ın devletin resmi dini haline gelmesine büyük katkı sağlamıştır. İslami bir siyasetin önemini takdir eden hükümdar, bu anlayış çerçevesinde İslam dinini kabul etmiştir. Böylece onun iktidara gelmesinde Müslüman unsurların etkili olduğunu ve tahta çıktıktan sonra bu çevreye belirli tavizler vermek zorunda kalmıştır. Gazan Han döneminde Moğolların büyük çoğunluğunun İslam'a geçişi, Moğol kimliğinin ve geleneklerinin hızla erozyona uğramasına neden olmuştur. Gazan Han, uzun yıllar Cengiz Yasası'na bağlı kalan Moğolların dinî yaşamına alternatif olarak İslam şeriatını benimsetmiştir (Şahin, İlhanlılar Döneminde Şiilik, 2008, s. 21, 22). Gazan, güçlü ve kararlı kişiliği sayesinde dağılma tehlikesiyle karşı karşıya olan devleti kontrol altına almış, maliyeyi ıslah etme çabalarına girişmiştir. Orduyu disiplin altına alarak yeniden teşkilatlandırmış, komutanlara "dirlik" adı verilen, hizmet karşılığında belli arazilerin tahsis edilmesi uygulamasını getirmiştir. Cengiz Han döneminde kurulmuş olan posta teşkilatını Ögeday Han döneminde geliştirilmişken, Gazan Han bu sistemi daha da ıslah etmiştir. Yeni menzilhaneler yaptırarak, ulakların dinlenmesini ve ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamış, böylece halkı taciz etmelerinin ve soymalarının önüne geçmiştir. Ziraatı teşvik etmek amacıyla su kanalları açtırmış ve bu

bölgelerde yeni yerleşim alanlarının oluşmasına katkıda bulunmuştur (Spuler, 2011, s. 102).

Siyasi olarak, Anadolu’da Baltu ve Sülemiş adında valiler isyan etmişse de Gazan bu isyanları bastırmayı başarmıştır. Ancak bu dönemde Anadolu’daki Moğol valileri, Türkmenlerle iş birliği yapmaya başlamışlardır ki bu durum, İlhanlı Devleti’nin Türkmenler üzerindeki etkisini artırmıştır. Gazan, zeki, etkin ve kültürlü bir devlet adamı olarak, bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kalan devleti ve onun kurumlarını yeniden düzenlemiştir. Tebriz’de cami, medrese ve hastane gibi birçok dini ve sosyal eser inşa ettirmiştir. Gazan Han’ın döneminde alınan tedbirler sayesinde ülke genelinde huzur ve güven sağlanmıştır. 1316 yılına kadar dış politikada Memlûklerle mücadele devam etmiş, hatta Memlûklere karşı ortak hareket etmek amacıyla başta Papa olmak üzere Fransa ve İngiltere’ye elçiler gönderilmiştir. Bu süreçte, Gazan’ın devlet yönetimindeki etkinliğini ve uluslararası ilişkilerdeki stratejik yaklaşımlar göstermiştir. Bu dönemde, Osmanlı Beyliği’nin kurucusu Osman Bey, Bizans’ı Marmara kıyılarında sıkıştırmaya devam ediyordu. Bu arada, son Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud’un 1308 yılında Kayseri’de vefat etmesiyle Türkiye Selçuklu Devleti tarih sahnesinden silinmiş, Anadolu’da Beylikler devri başlamıştır (Spuler, 2011, s. 103).

4.3.1. Olcaytu Han dönemi ve sonrası İlhanlı Devleti: çalkantılar ve çözülme süreci

Gazan Han’ın 1304 yılında vefat etmesiyle birlikte İlhanlı tahtına kardeşi Olcaytu (Muhammed Hudabende) geçti. Olcaytu Han, kardeşi Gazan Han’ın reformlarını sürdürme ve devlette istikrarı koruma sözü vererek tahta oturmuştu. Ancak, onun döneminde devleti hem içeriden hem dışarıdan etkileyen önemli sorunlar ortaya çıkmış, siyasi ve askeri alandaki başarısızlıklar devleti zayıflatmaya başlamıştır.

Olcaytu, 1307’de yeni bir başkent olarak Sultâniye’yi kurmaya girişmiş ve bu şehrin inşası İlhanlı tarihindeki önemli adımlardan biri olmuştur. Bunun yanı sıra 1310 yılında Şiiliği resmi olarak kabul etmesi, dönemin dini ve siyasi yapısında önemli bir değişiklik yaratmıştır. Bu adım, İslam dünyasında yeni bir ayrışmaya yol açmış ve Memlûkler gibi Sünni hanedanlıklarla ilişkilerin daha da gerginleşmesine neden olmuştur. Ancak, Memlûklere karşı giriştiği seferler erzak sıkıntısı ve salgın hastalıklar gibi sorunlar nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu durum yalnızca İlhanlı ordusunun askeri kapasitesine değil, aynı zamanda liderlik zafiyetine de işaret etmiştir.

Olcaytu Han'ın yönetiminde, saray içindeki hizipler arasındaki çatışmalar yoğunlaşmıştır. Özellikle vezirler Reşîdüddîn ile Taceddin Alişah arasındaki anlaşmazlıklar, devletin merkezî idaresini ciddi anlamda zayıflatmıştır. Reşîdüddîn, ilmî birikimi ve tecrübesiyle devlet idaresinde önemli bir yer edinmişken, Taceddin Alişah'ın nüfuz mücadelesi bu iki veziri sürekli karşı karşıya getirmiştir. Olcaytu Han, her iki vezirin katkılarından memnuniyet duyduğu için aralarındaki çekişmelere kesin bir çözüm getirememiş, bu durum devlette bir otorite boşluğu oluşmasına yol açmıştır. Bu boşluk hem saray içindeki entrikaları artırmış hem de bağlı beyliklerin merkezî otoriteye olan sadakatini zayıflatmıştır.

Özellikle Anadolu coğrafyasında huzursuzlukların arttığı görülmüştür. Karaman Beyliği'nin 1314 yılında Moğol hâkimiyetine karşı ayaklanması, Olcaytu'nun Anadolu üzerindeki kontrolünün ciddi şekilde sarsıldığını göstermektedir. Bu tür isyanlar, yalnızca bölgesel otorite kaybına değil, aynı zamanda İlhanlı ordusunun zayıflamasına ve iç huzurun bozulmasına neden olmuştur.

Olcaytu Han'ın sağlığı, dönemin tüm bu çalkantıları ve başarısızlıkları arasında giderek bozulmuştur. 1316 yılında bir av sırasında hastalanması, onun son günlerini Mazenderan bölgesinde geçirmesine yol açmıştır. Bu süreçte, henüz 12 yaşındaki oğlu Ebu Saîd Bahadır Han'ı görmek istemiş, ancak bu isteği gerçekleşmeden, 14 Aralık 1316'da genç yaşta, 36 yaşında hayata gözlerini yummuştur. Olcaytu Han'ın ölümü, İlhanlı tahtında yeni bir belirsizlik döneminin başlangıcını işaret etmiştir.

4.3.2. Ebu Saîd Bahadır Han dönemi ve devletin çözülüşü

Olcaytu Han'ın vefatının ardından, vasisi olan Emir Sevinç taht üzerindeki otoriteyi ele geçirmeye çalışmışsa da, 1317 yılında Ebu Saîd Bahadır Han İlhanlı tahtına çıkmıştır. Ancak bu genç hükümdarın dönemi, siyasi ve askeri anlamda sürekli bir gerilemeye tanıklık etmiştir. Saray içindeki mücadeleler, özellikle Emir Çoban'ın güç kazanmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Emir Çoban, merkezî otoriteyi güçlendirmek ve taht üzerinde etkisini artırmak adına agresif bir politika izlerken, Altın Ordu Hanı Özbek Han'ın Derbent'e saldırıları ve bağlı bölgelerdeki huzursuzluklar, İlhanlı Devleti'ni büyük bir kaosa sürüklemiştir.

Bu dönemde, sarayın önde gelen vezirlerinden Reşîdüddîn ile Taceddin Alişah arasındaki çekişme iyice şiddetlenmiştir. Nihayetinde bu mücadelenin galibi Taceddin

Alişah olmuş ve Reşîdüddîn idam edilmiştir. Reşîdüddîn'in ölümü, yalnızca İlhanlı devlet idaresini bir bilgeden mahrum bırakmakla kalmamış, aynı zamanda tarihçilik açısından da büyük bir kayıp yaratmıştır. Bu olay, İlhanlı Devleti'nin entelektüel kapasitesini ve yönetim yetkinliğini büyük ölçüde zayıflatmıştır.

1335 yılında, Altın Ordu Hanı Özbek Han'ın Derbent'e yönelik saldırıları sırasında, Ebu Saîd Bahadır Han beklenmedik bir şekilde vefat etmiştir. Onun ölümüyle birlikte, İlhanlı tahtı için güçlü bir varis bulunamaması devleti hızla çözülmeye sürüklemiştir. Ebu Saîd'in ardından Hülâgû Hanedanı sona ermiş ve İlhanlı Devleti, küçük hanlıklar ve yerel güçler arasında bölünerek fiilen tarih sahnesinden silinmiştir.

Olçaytu Han ve Ebu Saîd Bahadır Han dönemleri, İlhanlı Devleti'nin çöküş sürecini hızlandıran kritik yıllar olmuştur. Saray içindeki hizip mücadeleleri, başarısız askeri seferler ve yönetim zafiyetleri, devleti içeriden çürüten temel unsurlar olmuştur. Özellikle bu süreçte yaşanan gayr-ı tabii ölümler, İlhanlı tahtının ardıllık krizlerini derinleştirmiş ve devleti kaçınılmaz sona yaklaştırmıştır. İlhanlı Devleti'nin çözülüşü, hem Moğol yönetim sistemindeki zaafı hem de merkezi otoritenin sürdürülemezliğini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu bağlamda, Olçaytu Han ve Ebu Saîd Bahadır Han dönemlerinde yaşanan siyasi olaylar, İlhanlı tarihinin en kritik ve dramatik evrelerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Anadolu'daki çeşitli beylikler, özellikle Karamanoğulları, İlhanlı Devleti'ne karşı zaman zaman direniş göstermiştir. Bu süreçte İlhanlıların batı sınırı Kızılırmak Nehri'nin ötesine geçememiştir. Emir Çoban, Anadolu seferiyle Konya ve Karaman'ı ele geçirmiş olsa da bu bölgeler kısa bir süre sonra yeniden Karamanoğulları'nın kontrolüne geçmiştir. Aynı zamanda Altınordu ile de çatışmalar sürmektedir. Olçaytu Han, Kazvin ile Tebriz arasında Sultaniye adında yeni bir şehir inşa ettirmiştir. Bu şehir, devletin yıkılışına kadar saltanat merkezi olarak işlev görmüştür. Gazan Han, dünya tarihine önemli katkılarda bulunmayı planlamış, bu amaçla Cami'u-t-tevarih adlı eserin yazımına başlamıştır. Bu eser, genel olarak Türkler ve Moğolların tarihine geniş yer ayırmıştır. Eserin yazımı, Gazan Han döneminde başlamış, ancak Olçaytu Han zamanında tamamlanamamıştır. Bu gelişmeler, Anadolu'daki siyasi dinamiklerin ve tarihi olayların derinliğini göstermektedir (Spuler, 2011, s. 130, 140).

1316 yılında Olçaytu'nun vefatının ardından, henüz çocuk yaştaki oğlu Ebu Sait tahta geçirilmiştir. Yeni hükümdar, Uygur Türkü olan Atabeği Emir Sevinç ile birlikte Horasan'dan geri dönerek tahtın başına geçmiştir. Hükümdarın genç yaşından yararlanan vezir Tacettin Ali Şah, kurnaz zekâsıyla diğer vezir Reşîdüddîn'i etkisiz hale getirmiştir.

Emir Sevinç'in ölümünden sonra Beylerbeyliği görevine Emir Çoban atanmıştır. Emir Çoban, Moğolların Sulduz boyuna mensup olup, İlhanlı Devleti'nin dayandığı iki önemli boydan biridir; diğeri ise Celayirler'dir. Sulduz boyu, İlhanlı Devleti'nin kuruluşu, yükselişi ve daha sonra dağılması sırasında önemli görevler üstlenmiş, birçok başarı elde etmiştir. Bu durum, Sulduz boyunun devletin tarihinde ne kadar etkili bir rol oynadığını göstermektedir (Lane, 2022, s. 157, 198).

Vezir Ali Şah, Emir Sevinç'in ölümünün ardından çevirdiği entrikalarla önce Reşidüddin'i suçlamış ve ardından onun öldürülmesini sağlamıştır. Daha sonrasında Emir Çoban'a karşı da düşmanca bir tutum sergilemiştir; asıl amacı İlhanlı Devleti'nin tek hâkimi olmaktır. Anadolu valisi İrin-Cin ve Kurmuşu'nun isyanları, Emir Çoban tarafından bastırılmıştır. Emir Çoban, Altınordu'ya karşı da çeşitli zaferler kazanmıştır. Ancak bu dönemde, Çoban'ın oğlu Dımaşk Hoca yüzünden Sultan ile beylerbeyinin ilişkileri bozulmuştur. Sultan, Dımaşk Hoca ve Çoban ailesinin diğer üyelerinin cezalandırılması için emir vermiştir. Emir Çoban, Anadolu valisi olan büyük oğlu Demirtaş ile birlikte Sultan'a karşı harekete geçmeyi denemişse de bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış; ihanet eden kumandanlarının etkisiyle yenilerek hayatını kaybetmiştir. Bu sırada Anadolu valisi Demirtaş, Anadolu'daki Türkmenleri etrafında toplamaya başlamış ve bağımsız hareket etmeye yönelmiştir. İç mücadelelerin sürmesiyle birlikte, Ebu Sait 1335 yılında vefat etmiştir. Bu olaydan sonra İlhanlı Devleti parçalanma sürecine girmiştir. Merkezi otoritenin zayıflamasıyla birlikte, her emir kendi topraklarının sahibi haline gelmiştir. Bu dönemde, İlhanlı tahtında birbirini takip eden iç mücadeleler yaşanmıştır. Siyasi hâkimiyet İran'dan Anadolu'ya kaymaya başlamıştır. Anadolu'dan İlhanlı tahtını ele geçirmek amacıyla önemli bir güç İran'a yönelmiştir. Bu sırada, Anadolu'nun doğu ve güneydoğusunda aslen bir Uygur Türkü olan Eretna Bey, hâkimiyeti ele geçirmiştir. Eretna, 1343 yılında Sivas ile Erzincan arasında kazandığı Karanbük Savaşı'ndan sonra kendini bağımsız bir hükümdar olarak ilan etmiştir. Bu gelişmeler, Anadolu'daki siyasi dengelerin değişimini ve yerel güçlerin yükselişini göstermektedir (Yuvalı, 2017, s. 270, 275).

İlhanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü bölge, yüzlerce yıl boyunca Türk boylarının yurdu olmuş ve Türk medeniyetine ev sahipliği yapmıştır. Zamanla, devletin yönetiminde etkin olan Moğol unsurları güçlerini yitirmiştir. İlhanlı Devleti'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan siyasi yapılar arasında yer alan Celayir Ulsu'nun kurduğu "Celayiroğulları" devleti de zamanla tarih sahnesinden silinmiştir. Ayrıca, İlhanlılar'ın kontrolünde kurulan Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Safevi Devletleri, tarihi, kültürel ve geleceğiyle Türk

varlığını temsil eden önemli siyasi teşekküller olmuştur. Bu devletler, Türk kimliğinin ve kültürünün gelişiminde önemli roller üstlenmiştir (Spuler, 2011, s. 140, 144).

5. İLHANLI DEVLETİNDE ŞÜPHELİ ÖLÜMLER

5.1. Hoca Noyan

Hoca Noyan, 13. yüzyılda Moğol İmparatorluğu'nun önemli bir askeri lideri ve devlet adamı olarak bilinir. Curmagun Noyan ile birlikte Ön Asya'ya gelen Kurulas boyundan Yasa'ur Noyan'ın oğludur. Hoca Noyan, Moğol güçlerinin Anadolu topraklarına girişinde belirleyici bir rol oynamıştır. Baycu'nun ikinci Anadolu seferi sırasında, binbaşı rütbesiyle seferde görev almış ve bu süreçte askeri başarılar elde etmiştir.

Hoca Noyan ve onun liderliğindeki Moğol kuvvetleri, Aksaray'da kışladıkları süre boyunca yerel halka genel olarak iyi davransalar da, Hoca Noyan başta olmak üzere bazı Moğol idarecilerinin uyguladığı baskılar, yerel halkta derin bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Hoca Noyan'ın otoriter tutumu ve bazı zalim uygulamaları, yerel halk arasında öfkeye yol açmış ve bu durum, Anadolu beylerinin harekete geçmesine neden olmuştur. Selçuklu Pervanesi Nizâmeddin Hurşid tarafından öldürüldüğü ileri sürülerek başta Hurşid olmak üzere birçok masum insan, haksız yere suçlanarak öldürülmüştür. Bu olaylar, İlhanlı yönetiminin Anadolu'daki otoritesini sarsmış ve halk arasında ciddi bir güvensizlik yaratmıştır (Yuvalı, 2017, s. 350, 351).

Hoca Noyan, İlhanlı Devleti'nin kuruluş döneminde askeri, siyasi ve sosyal açıdan önemli bir figür olmuştur. Onun liderliği, Moğol yönetiminin Anadolu'daki etkilerini pekiştirmiş, ancak aynı zamanda yerel halkla yaşadığı çatışmalar nedeniyle tarihsel bir tartışma konusu olmuştur. Hoca Noyan'ın ölümü ve sonrasındaki gelişmeler, Moğol yönetiminin Anadolu'daki geleceğini şekillendiren unsurlar arasında yer alırken, onun hayatı, dönemin karmaşık dinamiklerini anlamak için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Hoca Noyan'ın askeri stratejileri, yerel yönetimle olan ilişkileri ve ailesi, İlhanlılar döneminin tarihi açısından derinlemesine incelenmesi gereken önemli konulardır.

5.2. Baycu Noyan

Baycu Noyan, 13. yüzyılda İlhanlı Devleti'nin önemli bir komutanı ve valisi olarak öne çıkmış, özellikle Anadolu'da uyguladığı politikalarla dikkat çekmiştir. Hülagü

Han doğuya sefere çıkmadan önce Moğollar tarafından vali olarak görevlendirilmiş ve Anadolu'ya geldiğinde, hem Anadolu Selçuklu Devleti'ne hem de yerel halka ağır mali yükler getirmiştir. Bu durum, halkın büyük sıkıntılar yaşamasına ve perişan olmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, Anadolu tarihinde felaket veya kıtlık yılı anlamında "*Baycu yılı*" ifadesinin kullanılmaya başlanması, onun yönetimi altındaki olumsuz koşulların bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Baycu Noyan'ın askeri başarısızlıkları ve uyguladığı katliamlar, dönemin siyasi atmosferinde büyük yankılar uyandırmıştır. Ancak, kendisini üstün gören tutumu, Moğol aristokrasisi içinde hoş karşılanmamıştır. Hülagü Han, Baycu'nun İsmaili ve Bağdat konusundaki başarısızlıklarını eleştirirken, Baycu'nun "Rum ülkesini ben il kıldım" şeklindeki övünmelerine tepki göstermiştir. Bu bağlamda, Hülagü'nün Baycu'yu yasaya çarptığı ve malının yarısına el koyduğu bilgileri, Baycu'nun iktidarındaki kibrin sonuçlarını göstermektedir.

Baycu Noyan'ın ölümü, onun kariyerindeki başarısızlıklar ve siyasi gerilimlerin bir sonucudur. Kaynaklar, Baycu'nun hangi yılda öldürüldüğüne dair kesin bilgiler vermemekle birlikte, onun Hülagü'nün sert eleştirileri ve otoritesine karşı olan tavırlarının, onun sonunu hazırladığı anlaşılmaktadır. Bağdad'ın alınmasından sonra 1260 yıllarında Hülagü tarafından idam edildiği aktarılmaktadır. Bu nedenle, Baycu'nun ölümü, Moğol aristokrasisi içindeki güç mücadelelerinin ve iktidar dinamiklerinin bir yansıması olarak görülmektedir (Yuvalı, 2017, s. 209)¹⁷.

Baycu Noyan, İlhanlı Devleti'nin Anadolu'daki yönetiminde önemli bir figür olmuş, ancak onun yönetimindeki ağır şartlar ve kendine özgü kibirli tutumu, halkın gözünde olumsuz bir miras bırakmıştır. Onun ölümü, Moğol yönetiminin içindeki hiyerarşi ve otorite açısından da önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Baycu Noyan'ın eylemleri ve sonu, döneminin tarihsel bağlamında derinlemesine incelenmesi gereken önemli bir konudur.

5.3. Hülagü Han

Hülagü Han, İlhanlı Devleti'nin kurucusu ve Moğol hükümdarı Mengü Kağan'ın kardeşi olarak 13. yüzyılda önemli bir siyasi figür haline gelmiştir. Sorgagteni'nin oğlu

¹⁷ Baycu Noyan hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, 2022, s. 34; Cüveyni, *Tarihi-i Cihan Güşa*, 2013, s. 597; Bağcı, *Anadolu'daki Moğol Vali ve Komutanları*, 2019, s. 24.

olan Hülügü, 1253 yılında Kağan'ın emri doğrultusunda hareket ederek, Karakurum'da toplanan kurultayın aldığı kararlarla birlikte 1256 yılında resmen İlhanlı Devleti'nin temellerini atmıştır. Başlangıçta Moğollara bağlı bir İlhan olarak faaliyet gösteren İlhanlılar, Hülügü'nün liderliği altında güçlü bir devlet yapısına kavuşmuşlardır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Yuvalı, 2017, s. 12).

Hülügü'nün askeri başarıları, özellikle Alamut Kalesi'ni ele geçirerek Haşhaşileri ortadan kaldırması ve Bağdat'ta Sünni İslam lideri olan Halife'yi yenmesiyle Ortadoğu'daki egemenliği kalıcı hale getirmiştir. Bu zaferler, yalnızca askeri anlamda değil, aynı zamanda bölgenin siyasi yapısını da derinden etkilemiştir. Hülügü, fethettiği bölgeleri düzenli bir şekilde yönetmiş ve bu süreçte ülkenin imar ve kalkınmasına zemin hazırlamıştır. Keskin zekâsı ve askeri deneyimleri sayesinde, Moğol güçlerinin Ortadoğu'daki varlığını pekiştirmiştir.

Ancak Hülügü'nün başarıları, 1265 yılında geçirdiği şiddetli hastalık nedeniyle yarıda kalmıştır. Henüz 48 yaşında vefat eden Hülügü, bu dönemde Ortadoğu'nun kaderini değiştirebilecek olan Suriye-Mısır meselesiyle ilgili planlarını gerçekleştiremeden hayata gözlerini yummuştur. Kaynaklarda, Hülügü'nün hastalığının ne olduğu konusunda net bilgiler bulunmamakla birlikte Bazı tarihçiler, Hülügü'nün sara hastası olduğunu belirtirken (Spuler, 2011, s. 77), Reşidüddin Fazlullah'ın "Camiu'ut Tevarih" adlı eserinde ise ölüm nedeni olarak "Hıtay hekimlerinin kendisine verdiği bir müşhili içtikten sonra bayılması ve kriz geçirmesi" aktarılmaktadır. Hekimlerin tedavi çabalarına rağmen, Hülügü'nün yaşam dereceleri ölüm noktasına ulaştığında, bu hastalığın tedavisinde başarısız kaldığı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, "Hiçbir tedbir, takdire ve hiçbir ilaç, kaderin önüne geçemedi" ifadesi, dönemin tıbbi anlayışının sınırlılıklarını da gözler önüne sermektedir (Fazlullah, 2022, s. 73).

Hülügü'nün beklenmedik yaştaki ölümü, belki de devletin daha da güçlenmesinin ve Ortadoğu'daki söz sahibi olmasının önüne geçmiştir. Zira son dönemlerinde, devletin iç meselelerine büyük önem vermiş ve önemli imar faaliyetleri yürütmüştü. Hülügü'den sonra gelen hükümdarların, devletin en önemli dış meselesi olan Suriye-Mısır sorununda aynı başarıyı gösterememiş olmaları, onun bıraktığı boşluğun ne denli önemli olduğunu göstermektedir (Fazlullah, 2022, s. 74, 76).

Hülügü Han'ın yaşamı ve ölümü, İlhanlı Devleti'nin tarihi açısından derin etkiler bırakmış, onun başarıları ve karşılaştığı zorluklar, devletin geleceği üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu dönemdeki siyasi, askeri ve sosyal dinamikler, Hülügü'nün vizyonu ve liderlik özellikleriyle şekillenmiş; onun mirası, İlhanlıların tarihindeki yerini

sağlamlaştırmıştır. Bu yüzden olacak ki Hülğü'nün dönemini bilmek İlhanlı Devleti'nin yol haritasını anlamamızda yardımcı olacaktır.

5.4. Abaka Han

Abaka Han, 1234 yılında doğmuş ve Yısuncun Hatun'un oğludur (Fazlullah, 2022, s. 75). Moğol geleneklerine uygun bir eğitim alarak büyümüş, ayrıca üvey annesi Dokuz Hatun tarafından Hristiyanlık eğitimi verilmiştir. Ancak, kaynaklar Abaka'nın inançları hakkında farklı görüşler sunmakta ve onun Budist inancına sahip olduğu yönünde de bilgiler bulunmaktadır. Hristiyan dünyasıyla ilişkilerini güçlendirmiş ve Bizans İmparatoru VIII. Mihail ile ittifak kurarak onun kızı Mana ile evlenmiştir (Özkurt, 2005, s. 14).

1256 yılında babası Hülagü ile birlikte İran'a gelen Abaka, şehzadelik döneminde babası tarafından Horasan'a vali olarak atanmıştır ve bu görevini, babasının ölümüne kadar sürdürmüştür. Hülagü'nün 1265 yılındaki vefatının ardından Abaka, Mazenderan Bölgesi'nde Moğol şehzadeleri, hatunları ve emirleri tarafından İlhanlı tahtına oturmuştur. Ancak, tahta çıkması sonrasında Büyük Han Kubilay tarafından bu unvanı beş yıl sonra resmi olarak tanınmıştır. Tahta çıktıktan sonra, ilk iş olarak dış politikada güçlü bir varlık göstermek amacıyla kardeşlerini ve yakınlarını stratejik bölgelere vali olarak atamıştır. Kardeşi Yeşmut'u Derbend Boğazı'na, diğer kardeşi Tobşin'i ise Horasan ve Mazenderan'a göndermiştir. Ayrıca, Tugu Bitikçi ve Tudan'ı Rum bölgesine, Şam'a Durbay Noyan'ı, Gürcistan'a ise Curmagun'un oğlu Şiramun'u tayin etmiştir. Fas ve Bağdat bölgelerinde Suncak Aka'yı, iktisadi işler ile ilgilenen Argun Aka'yı ise görevine devam ettirmiştir. Eski veziri Şemseddin Muhammed-i Cüveyni'de vezirlik makamında tutmaya karar vermiştir (Oktay, 2007, s. 223).

Başa geçtinde devletin içinde bulunduğu durum pek iç açıcı değildi. Ancak, kısa süre içinde işinin ehli olduğunu kanıtladı. Ülkesi dört bir yandan tehdit altında iken, karşılaştığı tehlikeleri dikkatli bir şekilde bertaraf etmeyi başardı. Babasının izinden giden Abaka Han dönemi (1265-1280), hem İlhanlılar hem de Yakın Doğu açısından oldukça zorlu geçmiştir. İktidara gelir gelmez gerçekleştirdiği reformlar sayesinde devletin düzeni sağlanmış, İran bürokrasisi güçlenmiştir (Spuler, 2011, s. 78). Abaka, hükümetin ilk yıllarında ikili bir tehdit ile karşı karşıya kalmıştır. Bu tehdit, Memlükler ve Altınordu tarafından güney ve kuzey cephelerinden gelen baskılardan

kaynaklanıyordu. İlhanlılar, iki yönlü bir kuşatma altına girmişti. Yeni kurulan devletin varlığını sürdürebilmesi için bu kuşatmanın kırılması ya da en azından hafifletilmesi gerekiyordu. Abaka Han, hükümetinin sonuna kadar devletin hayatta kalabilmesi için büyük mücadeleler vermek zorunda kaldı (Karaköse, 2010, s. 33, 34).

Altınordu Moğolları ile yapılan anlaşma gereği harekete geçti. Hülagü Han'ın ölümünün ardından Emir Nogay, Derbent'e doğru saldırıya geçmişti. Bölgede yeni görevlendirilen şehzade Yeşmut, Nogay'a karşı koydu. 20 Temmuz 1265'te Aksu Irmağı kenarında yapılan savaş, İlhanlılar lehine sonuçlandı. Altınordu hükümdarı Berke Han, beklemediği bu mağlubiyetin ardından, 300.000 kişilik bir orduyla harekete geçmişti. Hareket etmeye başlamadan önce, Memlük hükümdarı Baybars'a yardım talebinde bulunmuş, aynı zamanda Mengü Timur'u Bizans'tan alıp eski Selçuklu sultanı II. İzzeddin'i serbest bırakmış ve Anadolu'ya gönderilmesi için görevlendirmiştir. Bu çok yönlü kuşatma karşısında, Abaka Han tüm güçlerini toplayarak tehditlerin en yoğun olduğu bölge olan Kafkaslar'a yönelmiştir. Abaka ile Berke Han, Kür Irmağı civarında karşı karşıya gelmişlerdir. Abaka, Altınordu Moğollarının askeri üstünlüğünü fark edince, vakit kazanmak amacıyla ırmak üzerindeki köprüleri yıktırmıştır. İleri gitme şansı kalmayan Berke Han, Tiflis yönüne saparak İlhanlı topraklarına girmeyi denemiş, ancak yolculuğunda ani bir hastalık geçirip kısa süre içinde ölmüştür. Berke Han'ın ölümünden sonra, İlhanlılar üç yönlü kuşatma planlarına büyük bir darbe vurulmuş ve İran Moğolları büyük bir tehlikeden kurtulmuştur. Bu gelişme, Anadolu'nun korunmasında önemli bir adım olmuştur (Karaköse, 2010, s. 34).

Ancak, Altınordu ile işbirliği yapan Memlük Sultanı Baybars, 1266 yılında Akdeniz'de İlhanlıların en önemli müttefiki ve vasalı olan Kilikya Ermenilerine karşı büyük bir sefer düzenleyerek Çukurova bölgesini tahrip etmiş ve bu küçük baronluğa büyük bir darbe indirmiştir. Abaka, Memlük saldırısına misilleme yapmayı planlarken, 1268 baharında Baybars'ın Haçlılardan Antakya'yı ele geçirdiği haberini almıştır. Memlüklerin ilerleyişi karşısında büyük bir korkuya kapılan Abaka, düşmanı durduracak yeni planlar yaparken, bu kez doğudan Çağataylı Barak'ın Horasan'a saldırdığı haberi gelmiştir. Ancak, Abaka 1271 yılında Çağataylıları mağlup ederek karşılık verebilmiştir. Ekim ayında Kuzey Suriye'ye giren Moğol birlikleri, Halep üzerinden Hums'a kadar ilerleseler de, Memlüklerin karşı harekâtı sonucu geri çekilmek zorunda kalmışlardır (Erdem, 2000, s. 10; Karaköse, 2010, s. 35).

Bundan sonrada Abaka, dış politikada beklediği başarıyı elde edememiş ve bu durum onu alkol bağımlılığına itmiştir. Bu aşırı içki düşkünlüğü, genç yaşta hayatını

kaybetmesine yol açmış. Dönemin önemli Hristiyan kaynakları, Abaka'nın zehirlenerek öldüğünü belirtirken, bu bilgiyi İslam kaynaklarıyla teyit etmek mümkün olmamıştır. İlhanlı kaynakları ise onun aşırı içki tüketiminden vefat ettiğini bildirmiştir (Spuler, 2011, s. 88). Ermeni kaynaklarında ise Abaka'nın baş veziri tarafından zehirlendiği iddia edilmektedir. Diğer bir görüş ise, Han'ın Altın-Orda üzerine yaptığı seferin ardından ateşli bir hastalığa yakalandığı veya zehirlenerek öldüğü yönündedir (Roux, 2011, s. 398). Abaka Han, hükümdarlıkta 18 yılı geride bıraktıktan sonra, 680/1281 yılında bir av sırasında zehirli bir ok ile hayatını kaybetmiştir (Güler, 2018, s. 74).

Abaka'nın 17 yıl süren kısa saltanatı boyunca, ülkede önemli iç karışıklıklar yaşanmamıştır. Ele geçirilen yerlerdeki halk üzerindeki baskıları azaltmak için vergileri hafifletmiş, böylece halkın yükünü bir nebze de olsa azaltmayı başarmıştır. Ancak, Abaka, Moğollar arasında hızla yayılan İslamiyet'i kabul etmemiş; atalarının geleneklerine sadık kalarak, bu kültürel mirası koruma çabası içinde olmuştur (Fazlullah, 2022, s. 125, 126).

Abaka Han'ın hayatı ve hükümdarlığı, İlhanlı Devleti'nin tarihindeki önemli bir dönemi temsil etmekte; onun içki bağımlılığı ve yönetim tarzı, hem Moğol aristokrasisi içinde hem de geniş halk kitleleri arasında etkiler yaratmıştır. Bu dönem, Abaka'nın politikaları ve kişisel zayıflıkları aracılığıyla, devletin geleceğini şekillendiren dinamiklerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır.

5.5. Möngke Timur

Möngke Timur, İlhanlı Devleti'nin kurucusu Hülagü Han'ın on birinci oğludur. 1277-1278 yıllarında, Gürcü ve Ermeni Krallıklarının güçleriyle birlikte oluşturulan bir ordunun başında yer alarak Anadolu topraklarına girmiştir. Bu süreçte Pervane ile birleşmiş ve Hatiroğlu Şerafeddin liderliğindeki Türkmenlere karşı bir askeri harekât gerçekleştirmiştir.

Daha sonra, 1281 yılında Abaka Han tarafından Memlülere karşı savaşmak üzere görevlendirilmiştir. Möngke Timur'un komutasındaki Moğol ordusu, Abû'l-Farac'ın aktardığına göre yaklaşık elli bin kişiden oluşuyordu ve Suriye'nin Humus kenti yakınlarında Memlük ordusuyla karşı karşıya gelmiştir. Ancak bu savaş, Moğollar için büyük bir hezimetle sonuçlanmış; bozguna uğrayan Möngke Timur, Diyarbakır sınırına

kadar geri çekilmiş ve burada yeni bir ordu toplamak için hazırlıklara girişmiştir (Gregory, 1987, s. 608).

Möngke Timur'un askeri kariyeri, Abaka Han'ın vefatı ile önemli bir değişim yaşamıştır. Abaka'nın ölümünden sonra, tahtın en güçlü adaylarından biri haline gelmiştir. Ancak bu süreçte, henüz çok genç yaşta, 1282 tarihinde yalnızca yirmi altı yaşındayken vefat etmiştir. Ölümünün sebebi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yer almamakla birlikte, Abaka Han'ın ardından yaşanacak olan taht mücadelesinde önemli bir rakip olmasının getirdiği tehlike, onun rakipleri tarafından bertaraf edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu bağlamda, Abu'l-Farac'a göre Möngke Timur'un zehirlenerek öldürüldüğü iddia edilmektedir (Gregory, 1987, s. 609).

Möngke Timur'un hayatı ve ölümü, İlhanlı Devleti'nin iç siyasi dinamiklerini yansıtan önemli bir örnek teşkil etmektedir. Onun kısa yaşamı, hem askeri başarıları hem de taht mücadelesindeki potansiyeli açısından, dönemin karmaşık güç ilişkilerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Möngke Timur'un ölümü, aynı zamanda İlhanlı tahtındaki rekabetin ve siyasi entrikaların ne denli tehlikeli olabileceğini gözler önüne sermektedir.

5.6. Bitikçi Hindu

Bitikçi Hindu, İlhanlı Devleti'nin kurucusu Hülagü Han'ın en yakın adamlarından biri olarak tanınmaktadır. Hülagü, 1258 yılında Bağdat'ı kuşatırken, şehrin teslim olması için sürdürülen müzakereler sırasında, beklenmedik bir olay gerçekleşmiştir. Bu süreçte, kimin ve nasıl gönderdiği belirsiz olan bir ok, Bitikçi Hindu'nin gözüne isabet etmiştir. Bu durum, Hülagü'nün öfkesini tetiklemiş ve derhal şehre girmesi için emir vermesine yol açmıştır (Yuvalı, 2017, s. 158).

Bu olay, Hindu'nin Hülagü üzerindeki etkisini ve güvenilirliğini ortaya koyarken, aynı zamanda Hülagü'nün askerî stratejileri ve karar alma süreçlerindeki ani tepkisini de gözler önüne sermektedir. Bitikçi Hindu'nin bu tür bir talihsizlik yaşaması, kuşatma sürecinin gidişatını da etkilemiş ve savaşın seyrinde önemli bir rol oynamıştır. Hülagü'nün tepkisi, savaş psikolojisi ve askeri disiplin açısından incelenmeye değer bir konudur; zira bu tür anlık kararlar, savaşların sonucunu belirlemede kritik öneme sahip olabilmektedir.

5.7. Ahmed Teküdar Han

Ahmed Teküdar, 1282-1284 yılları arasında İlhanlı tahtında kısa bir dönem hüküm sürmüştür. İslamiyet'i kabul ederek "Ahmet" adını alan Ahmed, Müslümanlığı benimseyen ilk İlhanlı hükümdarı olma özelliğine sahiptir. Ancak, Abaka Han'ın oğlu Argun ile arasında ciddi sorunlar yaşanmıştır. Argun, amcasının tahta çıkışını fiilen engellememiş olsa da, Ahmed'e karşı bir hazırlık içine girmiştir (Galtsyan, 2017, s. 52-53).

Ahmed ile Argun, Rey şehri yakınlarındaki Habuşan'da karşı karşıya gelmiş ve bu karşılaşmada Argun yakalanıp esir alınmıştır. Ancak, Abaka Han'ın nüfuzlu kumandanlarından Emir Buka'nın tavsiyeleri doğrultusunda Ahmed, yeğeni Argun'u bağışlamıştır. Bu bağışlama, Ahmed'in sonunu hazırlayan bir adım olacaktır. Ahmed'in komutanları arasında çıkan anlaşmazlık neticesinde, önemli bir isim olan Alınak öldürülmüştür. Bu olay, Ahmed'in yanında bulunan emirlerin Argun'un tarafına geçmesine neden olmuş ve bu durum Argun'un güçlenmesini sağlamıştır. Argun, böylece Ahmed'i yalnız yakalayarak, kaçmasına izin vermeden yakalamıştır. Ahmed, 1284 yılında Kongurtay'ın katline karşılık olarak Kongurtay'ın oğullarına teslim edilmiştir ve böylece idam edilmiştir (Şahin, 2010, s. 47-48; Erdem, 2000, s. 18).

Buna karşılık, bu olayla ilgili alternatif bir görüş de mevcuttur. Bu görüşe göre, Argun Han, Alınak'ın vaatlerine kapılarak, kendisini amcasıyla barıştırma vaadiyle düşmanının eline teslim olmuştur. Alınak, Argun'u hemen hapsedip dört bin kişiyle koruma altına almıştır. Ahmed ise bu durumu kontrol altına aldığını zannederek Bağdat'a gitmiştir. Fakat birkaç gün sonra, Emir Buka'ya Argun'u öldürmesi için emir vermiştir. Buka, Ahmed'in zayıflığından ve yeni dininden yararlanarak, Han'ın gizli düşmanı olan bazı kumandanlarla birlikte Argun lehinde bir güç oluşturmuş ve onu tahta çıkarmaya karar vermişlerdir. Argun serbest bırakılmış, Alınak'a saldırarak onu öldürmüş ve bazı subayları da ortadan kaldırmıştır. Ahmed bu isyanı öğrenince kaçmaya çalışmış, fakat Argun'un süvarileri onu yakalamış ve Argun'a teslim etmiştir. Argun, Ahmed'i kayınvalidesi Sultan Kongurtay'a teslim etmiştir. Ahmed'in bu kadınla olan düşmanlığı sonucunda, Sultan Kongurtay da onu öldürtme kararı almıştır. Görüldüğü üzere, Ahmed'in Kongurtay'ın oğulları tarafından öldürüldüğü iddiaları, güçlü bir ihtimal olarak öne çıkmaktadır (Joseph, 2018, s. 647).

Ahmed Teküdar'ın hükümdarlığı, İlhanlılar dönemindeki güç dinamiklerini ve İlhanlı aristokrasisinin içindeki iktidar mücadelelerini yansıtır. Ahmed'in ilk Müslüman İlhanlı hükümdarı olarak tahta çıkması, bu dönemdeki siyasi ve sosyal dönüşümlerin bir parçasıdır, ancak bu yenilik, siyasi istikrarsızlığı önlemeye yetmemiştir. Ahmed'in

Argun’u bağışlaması ve ardından iç karışıklıkların patlak vermesi, liderlik kararlarının ne denli kritik olduğunu ve kişisel ilişkilerin siyasi sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Argun’un güçlenmesi ve Ahmed’in yanında bulunan emirlerin sadakatlerini kaybetmeleri, siyasi iktidarın nasıl hızla el değiştirebileceğinin bir örneğidir. Bu olaylar, siyasi otoritenin zayıflığı ve iktidar için rekabetin ne denli yıkıcı olabileceğine dair önemli dersler sunmaktadır. Ahmed’in trajik sonu, güç, sadakat ve stratejik kararların birleşiminin, bir hükümdarın kaderini ne şekilde belirleyebileceğini vurgulamaktadır.

5.8. Kutay Hatun

Hülegü Han’ın eşlerinden biri, Kongirat boyundan hanedan soylusu olan Kutay Hatun’dur. Kutay Hatun, Hülegü Han’ın Tukşin ve Teküdar adındaki iki çocuğunun annesi olup, sarayda oldukça itibarlı bir konuma sahipti. Bununla birlikte, Hülegü’nün çeşitli odalıklar ve kuma hanımlarla da çocuk sahibi olduğu bilinmektedir. Kutay Hatun’un etkisi özellikle Hülegü’nün 1265 yılındaki vefatının ardından, oğlu Abaka Han döneminde daha belirgin hale gelmiştir. Abaka Han, Moğol geleneklerine uygun olarak, babasının ölümünden sonra Kutay Hatun’u eş olarak almıştır. Kutay Hatun’un Nestûrî Hristiyanlığına olan bağlılığı, onun dini alandaki faaliyetlerini de şekillendirmiştir. Özellikle Müslümanlarla süregelen savaşlar nedeniyle Hristiyanların nehir sularını kutsama ayinlerini gerçekleştirememeleri üzerine, Kutay Hatun, kış mevsiminde Merağa’ya giderek ayin yapmış ve suları kutsatmıştır. Ona göre, bu ayin sonrasında kışın şiddeti hafiflemiş, çayırlar yeniden ortaya çıkmış ve otlaklar kullanıma uygun hale gelmiştir (Çelik B. , 2021, s. 66, 67).

Reşîdüddin’in aktardığına göre, Hülegü Han’ın ölüm haberi Kutay Hatun’u derinden etkilemiştir. Bunun üzerine oğulları Tekşin ve Teküdar’ın yanına gitmiştir. Abaka Han tahta çıktıktan sonra onu huzuruna kabul etmiş ve kendisine Diyarbakır ve Meyyafarikin vilayetleri ile birlikte birkaç mevki tahsis etmiştir. Bu topraklardan her yıl yüz bin dinar gelir elde ettiği kaydedilen Kutay Hatun, saray çevresinde büyük bir servete sahipti (Fazlullah, 2022, s. 82).

Kutay Hatun’un politik etkileri, özellikle Abaka Han’ın ölümünden sonra belirgin hale gelmiştir. Oğlu Ahmed Teküdar’ın Müslümanlığı benimsemesi, onun Argun Han’ı desteklemesinde önemli bir faktör olmuştur. Bunun, Hristiyanlık propagandasını özgürce sürdüremeyeceği kaygısından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak olaylar Kutay

Hatun'un istediği gibi ilerlememiş ve Teküdar han ilan edilmiştir. Bunun üzerine Kutay Hatun, Aladağ'a çekilmiş, ancak kısa süre sonra saraya geri dönerek Ahmed Teküdar ve devlet işleri üzerinde etkisini sürdürmüştür. Saraya dönüşü sonrasında saray teşrifatı ve idari konularla ilgilendiği, ayrıca Kirman bölgesinin yönetiminde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Kirman yönetiminde bulunan Türkan Hatun ile siyasi anlaşmazlıklar yaşayan Kutay Hatun, Türkan Hatun'un görevden alınarak yerine Soyurgatmış Hatun'un atanmasını sağlamıştır. Ancak bu durum Türkan Hatun'un tepkisiyle karşılanmış ve Ahmed Teküdar, bölgenin yönetimini her iki kadın arasında paylaşdırmak durumunda kalmıştır (Öncel, 2019, s. 98).

Kutay Hatun, oğlu Ahmed Teküdar ile olan ilişkilerini ilerletmiş, ancak Argun Han'a karşı düzenlenen bir komplonun parçası olduğu iddialarıyla gündeme gelmiştir. Argun destekçileri tarafından Ahmed Teküdar tutuklanırken, Kutay Hatun'un ordası da yağmalanmıştır. Bu durum, onun da bu komploda yer aldığına işaret etmektedir. Kutay Hatun'un ölüm tarihi ve yeri hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Çelik B. , 2021, s. 67).

5.9. Argun Han

Argun Han, İlhanlı Devleti'nin hükümdarı olarak önemli bir figürdür. Abaka'nın en büyük oğlu olan Argun, 1261 yılında Beylekan'da doğmuş ve küçük yaşlardan itibaren Nasturi Hristiyan inancı üzerine eğitim almıştır. Ancak, sonradan Budist rahiplerin etkisiyle Budizm'e yönelmiştir. Babası Abaka'nın Horasan'da vali olarak görev yapmasının ardından, Argun 1279 yılında Fars'ta karışıklık çıkartan Karaunalar'a karşı askeri komutan olarak görevlendirilmiştir (Spuler, 2011, s. 87).

Abaka'nın 1282'de ani ölümünden sonra, veraset meselesi çözülmeyince Argun'un amcası Teküdar, İlhanlı tahtına geçmiştir. Argun, amcasının hükümdar olduğunu duyduğunda büyük bir hayal kırıklığı yaşamış, ancak karşı koyacak güçte olmadığı için bu durumu kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak, Teküdar'ın Müslümanları destekleyip Budist Moğolları dışlaması, Argun için bir fırsat yaratmıştır. Argun, Budist Moğolların desteğini kazanarak Teküdar'a karşı örgütlenmiş, aynı zamanda Kubilay'a gönderdiği bir mektupta Teküdar'ın İslam'a olan bağlılığını eleştirmiştir. Bu siyasi mücadelede başarılı olmuş ve 1284 yılında İlhanlı tahtına çıkmıştır (Akkuş, 2011, s. 150, 151).

Argun, hükümdar olduktan sonra Budizm'i teşvik etmeye başlamış, özellikle Budist rahiplere büyük bir güven duymuştur. Hristiyanlara yönelik de dostane bir politika izlemiş, Teküdar'ın döneminde zarar gören Hristiyanların haklarını geri vermiştir. Argun, Hristiyanlar için kiliseler inşa ettirmiş ve onları desteklemiştir. Hristiyanlık yanlısı politikaları, Hristiyan kaynaklarında ona büyük övgüler kazandırmıştır. Ermeniler ve Gürcüler, Argun'u desteklemiş ve onun saflarında yer almışlardır. Argun'un politikaları, batıda özellikle Haçlılar ve Papalık ile ilişkilerinde etkili olmuştur. 1287 yılında, Papa IV. Honorius'a gönderdiği bir mektupta, Hristiyanlarla ortak bir Haçlı seferi düzenlemeyi önermiştir. Bu amaçla, Rabban Sauma adlı bir Nesturi elçisini Batı'ya göndermiştir. Sauma, Papa'yla görüşmüş ve Argun'un Hristiyanlık adına gerçekleştirmek istediği hedefleri anlatmıştır (Grousset, 1980, s. 412, 413).

Ancak, Batı'daki siyasi çekişmeler ve Papalık ile diğer Avrupa krallıklarının ilgisizliği nedeniyle Argun, beklediği desteği alamamıştır. Papa IV. Honorius, Argun'a Hristiyanlık için yaptığı tekliflerden dolayı takdirde bulunmuş, fakat askeri destek konusunda somut adımlar atılmamıştır. Buna rağmen Argun, Batı ile olan ilişkileri sürdürmek adına çeşitli elçilikler göndermiş ve Hristiyanlık propagandası yapmayı sürdürmüştür. Yine de Batı'dan somut bir destek almayı başaramamıştır. Argun'un hükümetin iç işleyişinde de önemli değişiklikler yaptığı, memleketinde kiliseler inşa ettirdiği ve Budistlerle Hristiyanları ayrı ayrı himaye ettiği gözlemlenmiştir. Ancak tüm bu çabalarına rağmen, Memlükler karşısında başarılı bir askeri harekât düzenlemeyi başaramamıştır. Bu dönemde, Moğol hükümetinin içindeki dini ve kültürel değişimler, Argun'un iktidarını önemli ölçüde şekillendirmiştir (Roux, 2011, s 403; Grousset, 1980, s. 413).

Argun'un hükümdarlığı, hem Budist hem de Hristiyan dostane ilişkiler kurmaya çalıştığı bir dönem olarak kayıtlara geçmiştir. Yine de Batı dünyasının, özellikle Fransa ve Papa'nın ilgisizliği nedeniyle, Argun'un büyük hedeflerine ulaşması mümkün olmamıştır (Akkuş, 2011, s. 155).

Argun'un ölümüyle ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Hristiyanlarla iyi ilişkiler sürdürmesine rağmen, Argun oldukça zalim bir hükümdardı ve birçok masum kadın ile çocuğun ölümüne sebep olmuştur. Hastalandığı dönemde rüyasında bir kadınla karşılaşan Argun, kadının kendisini göğsünden yakalayarak "Gel ve efendimize, döktüğün kanların hesabını ver!" dediğini görmüştür. Bu rüya karşısında dehşete kapılan Argun, "Hangi Efendi?" "Dünyanın efendisi ben değil miyim?" diye sorduğunda, kadın "Dünyanın efendisi bir başkası," yanıtını vermiştir. Bu söz, Argun'u büyük bir korkuya

sürüklemiş ve hemen kendi rahiplerini çağırarak bu esrarengiz efendinin kim olduğunu ve ondan nasıl kurtulabileceğini öğrenmeye çalışmıştır. Rahipler, bu varlığın döktüğü masum kanların hesabını sormaya gelen bir intikam ruhu olduğunu, kurtulabilmesi için bolca sadaka vermesi gerektiğini iletmışlerdir. Bunun üzerine Argun, tüm doğu ülkelerine mektuplar göndererek esirleri serbest bırakma kararı almış, büyük miktarda sadaka dağıtmıştır. Ancak, bu cömert eylemlerinin ardından kısa bir süre içerisinde, 1291 yılında, Erran yakınlarında hayatını kaybetmiştir (Crucis, 2018, s. 60-61).

Öte yandan, Argun'un ölümünün başka bir sebebi olduğu iddia edilmektedir. Argun, henüz otuz yaşında olmasına rağmen Budist rahiplerin hazırladığı uzun yaşam iksirini tükettikten sonra rahatsızlanmış, bu durum uzun süren bir hastalığa ve nihayetinde felce yol açmıştır. 7 Rebiyülevvel 690 (10 Mart 1291) tarihinde Arran'da vefat etmiştir (Yuvalı, 2017, s. 248; Sümer, 2022, s. 356; Akkuş, 2011, s. 162, 163). Ayrıca, bazı rivayetlerde Türklerin, Argun'u Yahudilerin öldürdüğü iddiasıyla onlara saldırdığı ve bu sırada birçok Yahudi'nin öldürülüp mallarının yağmalandığı belirtilmektedir (Tagrıberdi, 2013, s. 77).

Argun'un ölümü etrafındaki rivayetler, güç ve zalimlik arasındaki karmaşık ilişkiyi ortaya koymaktadır. Hükümdarın, gerçekleştirdiği kanlı eylemler ve sonrasında yaşadığı korkular, insan doğasının karanlık yanlarını ve ahlaki hesaplaşmalarını simgeler. Rüyasında karşılaştığı kadın figürü, dökülen masum kanlarının bedelini ödemesi gerektiğini hatırlatırken, bu durum, güç sahiplerinin yaptıkları eylemlerin sonuçlarıyla yüzleşmek zorunda kaldıklarını gösterir. Ayrıca, ölümünden sonraki iddialar hem dini inançların hem de toplumsal dinamiklerin, siyasi ve kişisel hayatlar üzerindeki etkisini gözler önüne serer. Bu bağlamda, Argun'un hikâyesi, zalimlik ve iktidarın getirdiği sonuçların evrensel bir uyarı niteliğinde olduğunu ortaya koymaktadır.

5.10. Sülemiş

İlhanlı Hükümdarı Gazan Han, merkezîyetçi bir devlet yapısını güçlendirdikten sonra, dış politikaya odaklanarak Seleflerinin ele geçiremediği Suriye topraklarını fethetmeyi ve Akdeniz'e ulaşmayı hedeflemiştir. Gazan, Anadolu'da istikrarın sağlanamaması ve komşu devletlerle olan çatışmalarda bölgenin kontrolünü elde etmenin önemini bilerek, 70 bin kişilik büyük bir ordu hazırlamıştır. Bu süreçte, Baltu isyanının bastırılmasında önemli rol oynayan Sülemiş b. Efal b. Baycu, 25 bin kişilik bir kuvvetle Anadolu'ya gönderilmiştir; Sülemiş, Moğol istilasını başlatan Baycu Noyan'ın

torunudur. Anadolu'da gerekli tedbirleri aldıktan sonra, Kozan üzerinden Halep'e ilerlemeyi planlamaktadır. Gazan ise Diyarbakır üzerinden Fırat'ı geçerek ordusuyla Halep'te buluşmayı amaçlamaktadır (Fazlullah, 2022, s. 274).

Sülemiş, Anadolu'ya ulaştığında, Gazan'ın isyan ettiğine dair haberler alır. Anadolu ümerasına hilatlar giydirip cömertçe paralar dağıtarak, Anadolu'yu bağımsız bir şekilde yönetme amacını gütmektedir. Bu hedefle, Türk beylerinden Karamanoğlu Beyi ile iletişime geçer; Karamanoğulları, 10 bin kişilik bir birlikle Sülemiş'e katılmayı kabul eder. Ayrıca, Muhlisiddin er-Rumi, Memlûk Sultanı Hüsameddin Lâçin'e mektup yazarak Gazan'a karşı yardım talep eder. Sultan Lâçin, bu isteğe olumlu yanıt vererek gerekli hazırlıkların yapılmasını sağlamak üzere Dımaşk'a yazı gönderir. Karamanoğlu Beyi, Lâçin ile Sülemiş arasında dostluk kurulmasında aktif rol oynamıştır. Sülemiş'in Kahire'de kabul edilmesi ve Mısır'da destek bulmasındaki temel faktör, Karamanoğulları'nın dini inançlarına ve sözüne olan güven olmuştur (Sağlam, 2015, s. 558).

Gazan, isyanı bastırmak için Anadolu'ya ordular sevk ederken, Sülemiş 60 bin kişilik bir ordu toplamıştır (Fazlullah, 2022, s. 275)¹⁸. İtaat etmeyen Sivas ahalisini cezalandırmak amacıyla kuşatma gerçekleştirmiştir. Ancak, kuşatma uzayınca ve Gazan'ın ordusunun yaklaştığını öğrendiğinde, Sivas kuşatmasını bırakmak zorunda kalmıştır. 1300 yılında, Sülemiş'in birlikleri ile İlhanlı kuvvetleri arasında bir çatışma gerçekleşir. Erzincan-Akşehir sahasında iki ordu karşılaşırken, Sülemiş'in ordusundaki Moğol ve Rum askerleri, birliklerini terk ederek Bulay'ın safına geçerler. Sülemiş'in yanındaki Türkmenler de yurtlarına dönünce, yalnız kalan Sülemiş, bölgeyi terk ederek Suriye'ye yönelir. Sülemiş'in isyanını destekleyen Sultan Lâçin, 1299 yılında bir suikast sonucu öldürülür. Bu gelişme üzerine Sülemiş ve yanındakiler, önemli dini mekânları ziyaret ederek ilerlerler. Kahire'ye ulaştıklarında Sultan Nâsır Muhammed tarafından kabul edilirler. Sülemiş, Mısır'da veya Dımaşk'ta kalmak ya da ülkesine dönmek konusunda serbest bırakılır; ailesini getirip sultanın hizmetine girmek için yardım talep eder (Sağlam, 2015, s. 560).

Kahire'de sekiz gün ikamet ettikten sonra, ailesini getirmek üzere yola çıkar. Besni naibi Zerdekâş ile birlikte Dımaşk üzerinden Halep'e geçerler. Burada, sultanın yazdığı mersum okunur ve Halep emirleri, Sülemiş'e eşlik eder. Ancak, yolculuk sırasında İlhanlı kuvvetlerinden habersiz ilerleyen Sülemiş ve birliği Antep yönünde ani

¹⁸ Reşidüddin, Sülemiş'in 50 bin kişilik bir birlik topladığını ve 20 bin kişilik de Suriyeli Memlûk askerinin varlığından bahseder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 275.

bir saldırıya uğrar. Emir Bektemür el-Celemi bu saldırıda şehit düşer. Sülemiş, çevredeki kalelerden birine sığınır; ancak, İlhanlı kuvvetleri tarafından yakalanarak Gazan'ın yanına Tebriz'e gönderilir ve burada acımasız bir şekilde idam edilir (Sağlam, 2015, s. 560).

Memlük kaynakları, Sülemiş'in Halep'ten ayrılışından sonra hakkında pek bilgi vermezken, Ermeni müverrih Nerses, onun 1200 kişilik bir kuvvetle Suriye'den geldiğini ve kral Hetum tarafından mağlup edilip Gazan'a teslim edildiğini belirtir (Oktay, 2007, s. 229). Aksaray, "Sülemiş'in ikinci defa isyanı" başlığı altında, Sülemiş ve adamlarının Mısır sultanının yanından dönerken 40 bin kişilik bir öncü birlikle Halep'ten Anadolu'ya hareket ettiklerini ifade eder. Ayrıca, Memlük askerinin geriden destek için geldiği yönünde bir dedikodu yayarak, Akça Derbend'i geçtikten sonra Anadolu'ya girdiklerini anlatmaktadır. Son olarak, Ankara'da yakalandıkları ve esir alındıkları kaydedilmektedir (Aksarayı, 2000, s. 218-219).

Gazan Han'ın merkezîyetçi bir yönetim anlayışını benimseyerek Anadolu'da siyasi istikrar sağlama çabasını ve bunun sonucunda ortaya çıkan isyanları detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Sülemiş'in bağımsızlık arzusu hem yerel güç dinamiklerini hem de uluslararası ilişkileri etkilemiştir. Karamanoğulları ile Memlük Sultanı'nın desteği, Sülemiş'in isyanını güçlendirmiş; ancak bu durum, İlhanlıların karşı saldırılarıyla büyük bir çatışmaya dönüşmüştür.

Sülemiş'in isyanı, yerel liderlik ile merkezi otorite arasındaki çatışmanın, bölgedeki güç dengeleri üzerinde derin etkiler yarattığını göstermektedir. Ayrıca, Gazan Han'ın dış politika hedefleri ve yerel ayaklanmalar arasındaki gerilim, döneminin siyasi haritasını şekillendiren önemli bir faktör olmuştur. Bu olaylar, Moğol İmparatorluğu'nun Anadolu üzerindeki etkisini ve bölgedeki diğer güçlerin rolünü anlamak için de kritik bir öneme sahiptir.

5.11. Şehzade Alafrenk ve Horkudak

Alafrenk, Geyhatu'nun oğludur ve Gazan Han döneminde bazı kişiler tarafından taht mücadelesine yönlendirilmiştir. Bu durumdan haberdar olan Gazan Han, Alafrenk'i kışkırtanları cezalandırma talimatı vermiştir. Ancak, Alafrenk'in bu durum üzerindeki doğrudan etkisi veya çabası belirsiz olduğundan, Gazan Han onu affetmiştir. Bu mesele, Olcaytu dönemine intikal eden bir miras niteliğindedir. Bu konuya dair kaynaklarda sınırlı bilgi bulunmakta olup, bazı eserlerde Olcaytu'nun tahta geçmeden önce Alafrenk'i

öldürttüğü iddiaları yer almaktadır. Araştırmalar, bu konuda çelişkili bilgilerin bulunduğunu göstermektedir; bazı yazarlar, Olcaytu'nun potansiyel bir rakip olarak gördüğü Alafrenk'i idam ettirdiğini belirtmektedir (Alan, 2016, s. 170).

Olcaytu, kardeşi Gazan'ın ölüm haberini aldıktan sonra, Horkodak'ı da ortadan kaldırmıştır. Alafrenk, yeni hükümdara karşı herhangi bir düşmanca eylemde bulunmamış olmasına rağmen, Olcaytu'nun bu kararına şaşırmıştır. Olcaytu, bu dönemde, Alafrenk'in hükümdar olma arzusu ve çabası hakkında bilgi sahibi olduğundan, hemen müdahale ederek onu idam ettirmiştir (Haykıran, 2007, s. 12). Bazı kaynaklara göre, bu idam, 30 Mayıs 1304 tarihinde gerçekleşmiş ve Olcaytu, fitne ve kargaşanın önüne geçmek amacıyla bu adımı atmıştır (Yuvalı, 2017, s. 270). Olcaytu, şehzade olduğu dönemde Horasan valiliği yapmaktaydı ve ağabeyinin durumunu emir ve vezirlerden aldığı haberlerle takip ediyordu. Gazan'ın vefatından haberdar olur olmaz harekete geçmiş ve Alafrenk'i yakalayarak öldürmüştür (Haykıran, 2007, s. 15-16).

Dönemin önemli kaynaklarından Hafız-ı Ebru, Olcaytu'nun tahta geçişini ve Alafrenk'in öldürülmesini şu şekilde aktarır: Gazan'ın ölüm haberini aldıktan sonra Olcaytu, durum değerlendirmesi yapmaya çalışmıştır. Emir Mevlây, şehzade Alafrenk'in kendileriyle aynı fikirde olmadığını belirterek tedbir alınmasını önermiştir. Bu bağlamda, Olcaytu, Alafrenk'i uzaklaştırmak üzere üç emir görevlendirmiştir. Emir Kercî, Alafrenk'i öldürmüştür; Alafrenk olaydan habersizdi. Olcaytu'nun emriyle Horkodak'ın da uzaklaştırılmasına karar verilmiştir. Horkodak, Olcaytu'nun kendisini öldürmek üzere geldiğinden habersizdir ve bu durumu anlamakta gecikmiştir. Olcaytu'nun ordusuyla çıkan çatışmada Emir Kercî yaralanarak ölmüş, diğer emirler esir alınmıştır (Işık, 2012, s. 25-26).

Kâşânî de Olcaytu'nun düzeni sağlaması ve Alafrenk'i ortadan kaldırmasıyla ilgili benzer bilgiler vermektedir. Alafrenk'in idam tarihi olarak 24 Mayıs 1304'ü ve yer olarak Semelgan civarını belirtmektedir (El-Kaşani, 1992, s. 63-67). Olcaytu, kardeşinin ölüm haberini alır almaz Alafrenk ile Horasan'ın en güçlü emirlerinden Horkodak'a saldırmış ve onları yenerek başkent Tebriz'e doğru yola çıkmıştır. Olcaytu, saltanata geçişi sırasında Alafrenk'i öldürmek suretiyle potansiyel bir rakibini ortadan kaldırmış ve bu durum, iç meseleleri halletme amacı güden bir tedbir olarak değerlendirilebilir. Alafrenk, henüz açık bir isyan bayrağı açmadan ve taht için adaylığını ilan etmeden idam edilmiştir; bu da Olcaytu'nun gelecekteki tehditleri bertaraf etme konusundaki kararlılığını göstermektedir (Kazvini, 2018, s. 491).

5.12. Olcaytu Han

Olcaytu döneminde İlhanlı Devleti, Moğolların Çağataylılar kolu ve Memlüklerle çeşitli ilişkiler kurmuştur. Bu dönem, Gazan Han'dan sonra İlhanlıların en parlak dönemlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Olcaytu, İslam dinini benimsemiş bir hükümdar olmakla birlikte, mezhep konusunda tutarsızlıklar yaşamıştır; Sünni kimliğine rağmen zamanla Şii inancına yönelmiştir. Olcaytu Han, 1316 yılında vefat etmiştir.

Olcaytu'nun ölümü hakkında Hafız-ı Ebru, sultanın avdan döndükten sonra iki hafta Sultaniye'de kaldığını ve ardından ağır bir hastalığa yakalandığını belirtir. Sultan, kanlı ishal nedeniyle on gün içinde zayıflamış ve önemli devlet adamları olan İsen Kutluk, Hoca Reşideddin ve Hoca Ali Şah'ın huzurunda yaptığı açıklamada, "Bu eziyetten kurtuluş göremiyorum. Oğlum Ebu Saîd'i veliaht yapmışım. Onun emrinden çıkmamanız gerekir," diyerek, veliaht olarak oğluna olan güvenini ifade etmiştir. Devlet erkânı, bu durumu derin bir üzüntüyle karşılamış ve siyah ve mor giysiler giyip yüzlerini kazıyarak saçlarını yolmuşlardır (Işık, 2012, s. 61-62).

Kaşani de Olcaytu'nun hastalığına ve ölümüne dair benzer bilgiler vermektedir. Ona göre, sultan 1316 yılı Kasım ayı başında Çağan Navur avlağından döndükten sonra hastalanmış, doktorlar tedavi için çaba harcamalarına rağmen 13 Aralık 1316 tarihinde vefat etmiştir. Olcaytu, ülke işlerini ve saltanatı oğlu Ebu Saîd'e devretmiştir (El-Kaşani, 1992, s. 248-248). Spuler ise Olcaytu'nun zehirlenerek öldüğünü iddia etmektedir (Spuler, 2011, s. 361).

5.13. Ebu Saîd Bahadır Han

Ebu Saîd Bahadır Han, 2 Haziran 1305 tarihinde Ücân'da dünyaya gelmiştir. Babası İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han, annesi ise Olcaytu'nun dördüncü eşi Hacı Hatun'dur. Ebu Saîd, çocukluk yıllarını sarayda ailesinin yanında geçirmiş ve burada eğitilmiştir. Babası Olcaytu Han öldüğünde Ebu Saîd, Horasan'da görevdeydi ve ölüm haberini Mazenderan'da almıştır (Yuvalı, 1994, s. 218).

Ebu Saîd'in atabeyi olan Emir Sevinç, Olcaytu'nun ölüm haberini aldığı anda, ordugâhta henüz resmi bir açıklama yapılmamıştı. Ancak Emir Sevinç, genç şehzadeye, babası Sultan Olcaytu'nun kendisini acil olarak çağırdığını bildirerek onu Rey'den Sultaniye'ye doğru yola çıkardı. Sultaniye'ye ulaştıklarında Emir Çoban, Ebu Saîd ve Emir Sevinç'i karşılayarak törenleri hazırladı. Olcaytu Han için yas töreni düzenlenmiş,

taziye yemeği verilmiştir. Yas merasimleri sona erdiğinde ise devletin geleceği, hükümet işleri ve ülkedeki meseleler görüşülmeye başlanmıştır. Tüm katılımcılar, Şehzade Ebu Saîd'in tahtın doğal varisi olduğu hususunda ittifak etmişlerdir (Grousset, 1980, s. 367).

Ebu Saîd'in tahta geçmesi esnasında ona karşı çıkan veya veliahtlığına muhalefet eden herhangi bir isim yoktu. Böylece, Moğol gelenek ve yasalarına göre düzenlenen kurultay Sultaniye sahrasında kuruldu. Kurultayda beyler, hanımlar, emirler, vezirler, devletin ileri gelenleri ve halkın temsilcileri toplandı. Geleneklere uygun olarak emirler, başlarına külah giyip kemer kuşanarak Şehzade Ebu Saîd'in tahta oturmasını sağladılar. Emir Çoban ve Emir Sevinç, onun bir elini tutarak 15 Nisan 1317 tarihinde, İlhanlı Devleti'nin dokuzuncu hükümdarı olarak Ebu Saîd Bahadır Han'ın tahta çıkışını resmen ilan ettiler. Ebu Saîd'in, babası Olcaytu Han'ın oğlu olması sebebiyle tahtın en güçlü ve doğal varisi olduğu açıktı. Bu nedenle tahta çıkışı sırasında herhangi bir çatışma ya da siyasi kargaşa yaşanmadı. Aday olacak başka bir hanedan üyesinin bulunmaması da süreci daha da sorunsuz hale getirmiştir (Spuler, 2011, s. 132).

Ebû Saîd Bahadır Han, genç yaşta tahta geçmiş olması hükümdarlığının ilk yıllarında yeterli otoriteyi sağlayamamıştır. Bu durum, kendi nüfuzlarını artırmayı hedefleyen devlet adamları için bir fırsat yaratmıştır. Ebû Saîd'in vasisi olan Emir Sevinç, Emirülümeralık görevini üstlenmeyi beklese de, bu arzusu gerçekleşmemiştir. Bunun yerine, Olcaytu döneminde zaten önemli bir güce sahip olan ve Ebû Saîd devrinde etkisini daha da pekiştiren Emir Çoban, bu göreve atanmıştır (Aksakal, 2017, s. 87).

Ebu Saîd Bahadır Han, gençlik yıllarında Emir Çoban'ın kızı Bağdat Hatun'a büyük bir ilgi duymuş ve onu eşinden boşatarak kendi nikâhına almıştır. Ancak bu evlilik, Ebu Saîd'in 1333 yılında Bağdat Hatun'un yeğeni Dilşad Hatun ile izdivaç yapmasıyla karmaşık bir hale gelmiştir. Bu ikinci evlilik, Bağdat Hatun'un Sultan'a karşı kıskançlık ve nefret duymasına yol açmıştır. Ebu Saîd Bahadır Han'ın hükümdarlığının sonlarına doğru, 1335 yılında Deşt-i Hazar bölgesinden Özbek hükümdarı Tûşî Hân bin Cengiz Han'ın soyundan gelen Özbek Padişah'ın Errân ve Azerbaycan topraklarına saldıracağı bilgisi geldi. Ebu Saîd, padişahlığın gereklerinden biri olarak, düşman güçleri ülkenin sınırlarını tehdit etmeden önce gereken askeri hazırlıkların yapılması gerektiğine inanıyordu. Bu sebeple emirlerine talimat vererek, ordularıyla birlikte Errân bölgesine yönelmiştir. Fakat bu sefer mevsimi elverişli değildi ve ordunun büyük bir kısmı kötü hava koşulları nedeniyle hastalandı. Kısa süre sonra Sultan Ebu Saîd de hastalandı; sağlık durumu kötüleşmesine rağmen bir süre sonra iyileşerek hamama gitti. Ancak hamam sonrasında vücudunda beklenmedik bir halsizlik ortaya çıktı ve doktorlar, Sultan'ın

zehirlendiğini teşhis ettiler. Tüm çabalara rağmen hastalığına çare bulunamadı; sonunda Sultan Ebu Saîd Bahadır Han, 30 Kasım 1335 tarihinde hayata veda etti. (Yuvalı, Ebû Saîd Bahadır Han, 1994, s. 279, 280). Sultan'ın bu ani ve beklenmedik ölümü, dönemin kaynaklarında farklı söylentilere konu olmuştur. Şüpheler, kıskançlık duygusuyla hareket eden Bağdat Hatun'un Sultan'ı zehirlendiği yönünde yoğunlaşmıştır (Akyıldız, 2017, s. 64, 65). Ancak bu iddialar, somut kanıtlarla desteklenememiş ve daha çok bir rivayet olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Ebu Saîd'in bu trajik kaybı, İlhanlılar Devleti'nin siyasi istikrarını derinden sarsan bir olay olarak tarihte yerini almıştır (Sürücü, 2019, s. 42).

Ebu Saîd'in ölümü İlhanlı Devleti'nde ciddi bir boşluk oluşturdu. Sultan'ın ölümünün ardından devlet, adeta cansız bir beden gibi savunmasız kaldı. Bu sırada, Özbek Padişah güçlü bir ordu ve geniş teçhizatla Şirvan Derbendi'nden geçerek Ab-ı Kur'a ulaştı. Sultan'ın en çok ilgi gösterdiği ve sevdiği eşi, Emîr Dımâşk Hoca'nın kızı olan Dilşâd Hatun, bu dönemde hamileydi. Hayatını tehlikede gören Dilşâd Hatun, dayısının oğlu Ali Ca'fer bin Şeyh Ali İrincin ile birlikte Arap topraklarına kaçarak Diyarbakır'da bulunan Ebu Saîd'in dayısı Emîr Ali Padişah'a sığındı. Bu zor dönemde, devletin ileri gelenlerinden Gıyâseddîn Muhammed Reşîd, sağduyulu ve ileri görüşlü fikirleriyle dikkat çekmiştir. Onun önderliğinde emirler, çekişmeleri bir kenara bırakarak birlik olmaya ve devletin istikrarını sağlamaya yönelmişlerdir. Sultan Ebu Saîd'in defin işlemleriyle uğraşılmadan önce, Şehzade Erpây Kâven bin Süfyân bin Melik Tîmûr bin Azîk Bûkây bin Tûlî Han bin Cengîz Han, padişahlığa aday olarak gösterilmiştir. Ardından Sultan Ebu Saîd'in naaşı, devletin ileri gelenlerinin eşliğinde Sultaniye'ye götürülerek defnedilmiştir. Devlet erkânı, düşmanın bölgedeki saldırılarını önlemek için tedbirler alarak, ülkenin güvenliğini sağlamaya yönelik çabalarına devam etmiştir (Özer, 2019, s. 123, 124).

6. İLHANLI DEVLETİNDE İDAMLAR

6.1. Ali Bahadır: Moğol-sivil yönetici çekişmelerinde bir figür

Ali Bahadır, Hülagü Han döneminde Bağdat'ta önemli bir Moğol idarecisi olarak yer almış, özellikle sivil yöneticilerle yaşadığı gerilimlerle dikkat çekmiştir. Bu dönemde, Moğol fetihleri sonrası yeni tesis edilmeye çalışılan idari düzen içerisinde, sivil ve askerî otoriteler arasındaki mücadelelerin ilki Ali Bahadır ile Ata Melik Cüveynî arasında yaşanmıştır.

Vezir İbnü'l-Alkamî ve oğlu İzzeddin Alkamî'nin vefatının ardından Bağdat'taki en etkili sivil otorite figürü olarak Ata Melik Cüveynî öne çıkmıştır. Cüveynî, göreve başlamasından kısa bir süre sonra Moğol idarecileriyle ciddi sorunlar yaşamış ve bu durum, yeni kurulmak istenen yönetim organizasyonunda sivil-asker ayrımı ekseninde ilk büyük çatışma örneğini teşkil etmiştir. Özellikle, Bağdat'ta sahne olarak görev yapan Ali Bahadır, Ata Melik Cüveynî'nin etkinliğini kendi otoritesi için bir tehdit olarak görmüş ve bu rahatsızlık, iki figür arasında süregelen bir rekabetin temelini oluşturmuştur. 1260 yılında, Ali Bahadır, İmadeddin Kazvî ve Irak'ın diğer bazı ileri gelenleriyle birlikte Hülagü'ya bir mektup göndererek Ata Melik Cüveynî'yi yolsuzlukla suçlamıştır. Cüveynî'nin haksız yere para topladığı ve zimmetine geçirdiği iddialarını dile getiren bu grup, yerel yöneticilerin de desteğini almıştır. Hülagü Han, iddiaların ciddiyetini göz önünde bulundurarak soruşturma başlatmış ve sonucunda Ata Melik Cüveynî suçlu bulunmuştur. Ancak, ağabeyi Şemseddin Cüveynî'nin Hülagü'ya yalvararak affını talep etmesi üzerine Ata Melik'in hayatı bağışlanmış, yalnızca sakalı tıraş edilerek cezalandırılmıştır. Nitekim divan toplantılarında Cüveynî'nin utançtan yüzünü kapatmasına neden olmuştur. Bu olayda Şemseddin Cüveynî'nin, kardeşini kurtarmak için gösterdiği gayret ve Hülagü'nün Cüveynî ailesine olan yakınlığı, Ata Melik'in idam edilmesini engellemiştir (Aylar, 2018, s. 110).

1261 yılında, Şemseddin Cüveynî tekrar Bağdat'a gelerek kardeşinin masumiyetini kanıtlayan bir yarlık ile Ali Bahadır'ı tehdit etmiş ve gerilimi artırmıştır. Bu dönemde Şemseddin'in, Ali Bahadır'a hitaben sarf ettiği "Sakal giderse yerine yenisi gelir; ama baş giderse yerine yenisi gelmez" sözleri, iki taraf arasındaki mücadelenin şiddetini ortaya koymaktadır. 1263 yılında, Ali Bahadır, Ata Melik Cüveynî'ye karşı giriştiği entrikalar ve iftiralar sonucunda Hülagü Han'ın emriyle idam edilmiştir. Bu

süreçte, Cüveynî'nin liderliğinde yürütülen tahkikatlarda Ali Bahadır'ın yolsuzluk yaptığı kanıtlanmış, Hülagü da Cengiz Han yasalarına bağlılığını göstererek idam emrini vermiştir. Ali Bahadır'la birlikte, onun yakın müttefiklerinden Şerafeddin Alevî de yolsuzluk suçlamaları nedeniyle aynı kaderi paylaşmıştır. Ali Bahadır'ın ölümünden sonra vekili Şehabeddin Davud bin Abdûs zincire vurulmuş ve yolsuzluklarla ilgili sorgulanmıştır. Kendisine 10 bin dinar ceza verilmesine rağmen, Ata Melik Cüveynî'nin merhameti sayesinde malları iade edilmiştir (Gregory, 1987, s. 582).

Ali Bahadır'ın idamı, Moğol-Sivil yönetici çekişmelerinin tipik bir örneği olarak değerlendirilebilir. Bu olay, Moğol idarecilerin bile Cengiz Han yasaları karşısında dokunulmaz olmadığını göstermiştir. Ali Bahadır'ın yerine Emir Karabuka'nın Bağdat'a şahne olarak atanmasıyla birlikte, Moğol yönetiminin şehir üzerindeki otoritesini pekiştirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır (Aylar, 2018, s. 112, 113).

6.2. Kongurtay

İlhanlı Devleti'nin tarihsel sürecinde, taht mücadelesinin başlangıç noktasını oluşturan ilk büyük çatışma, Ahmet Teküdar ile Şehzade Argun arasında yaşanmıştır. Tahta oturmasıyla beraber Argun'un taht talebini bertaraf etmeye çalışan Teküdar, öncelikle diğer bir taht varisi olan kardeşi Kongurtay'ı ortadan kaldırmıştır. Ancak bu olay, Argun ve Kongurtay arasındaki ittifakın da bir sonucu olarak, Teküdar'ın ölümüne kadar uzanan karmaşık bir taht mücadelesini tetiklemiştir. Ahmet Teküdar tahta çıktığında, Emirlerin çoğu bu seçimi desteklese de bazı prensler Argun ve Mengü Timur'un hak iddiasını savunmaktaydı. Ancak Ahmet'in destekçileri, Argun'u bu iddiadan vazgeçmeye ikna etmeyi başardılar ve böylece Ahmet Teküdar'ın hükümdarlığı kabul gördü. Bununla birlikte, Ahmet Teküdar'ın İslamiyet'i kabul etmesi ve Memlûklerle dostluk kurma çabaları, devletin diğer liderleri arasında rahatsızlık yarattı. Özellikle İslamiyet'e karşı mesafeli olan Argun, Teküdar'ın politikalarını bir tehdit olarak görerek ona karşı cephe aldı (Alan, 2016, s. 164, 165; Erdem, 2004, s. 104).

Ahmet Teküdar'ın, Argun'un taraftarlarıyla gizli ittifak kurduğuna dair şüpheleri Kongurtay'ı öldürtmesiyle sonuçlandı. Kongurtay'ın Argun'la ilişkisi, Ahmet Teküdar'ın gözünde kardeşine duyduğu güveni sarstı ve bu nedenle onu idam ettirdi. Fakat Kongurtay'ın ölümü, Argun'un hincını artırmış ve bu durum İlhanlı tahtı üzerindeki gerilimi daha da yükseltmiştir. Taht için Argun'un giderek artan mücadelesi, Horasan'da

kendine taraftar toplamasıyla yeni bir aşamaya taşındı. Kongurtay'ın öldürülmesine ve Teküdar'ın Memlükler ile kurduğu ittifaka tepki gösteren birçok emir, Argun'un etrafında birleşti. Teküdar'ın Müslüman oluşunu eleştiren bu liderler, Moğol geleneklerinden sapmayı da bir tehdit olarak algılayarak Argun'un tarafına geçtiler. Teküdar'ın, Argun'un taraftarlarına karşı yürüttüğü cezalandırma ve baskı politikası devlette ayrılıkları artırdı. Argun'un yanında yer alanlar arasında nüfuzlu Moğol emirleri olduğu gibi ordudan ve sivil yönetimden birçok kesim de vardı. Bu, Teküdar'ın giderek yalnızlaşmasına sebep olurken, devletin doğusunda, özellikle Horasan'da Argun güç kazandı (Sümer, 2022, s. 240, 241).

Sonunda Argun, açık bir isyanla Teküdar'ın karşısına çıktı. Kazvin yakınlarında yapılan çatışmalar sonucunda Teküdar, Argun'un eline düştü. Ahmet Teküdar, devlete İslamiyet'in devamlılığını sağlama amacıyla olsa da Budizm veya Hristiyanlık gibi inançlara sahip olan hanedan mensuplarının baskın gelmesi, sonunda onu yenilgiye sürükledi. Ahmet Teküdar, yakalandıktan sonra Argun'un emriyle Kongurtay'ın oğullarına teslim edildi ve 1284 yılında idam edildi. Bu dramatik olay, İlhanlı Devleti'nde taht mücadelelerinin şiddetli boyutlara ulaşmasının da bir simgesi olmuştur (Galtsyan, 2017, s. 52, 53).

İlhanlı Devleti'nde dinin, siyasetin ve güç mücadelelerinin nasıl iç içe geçtiğini, kardeşler ve aile üyeleri arasında bile nasıl amansız taht kavgalarına sebep olduğunu gözler önüne sermektedir. Ahmet Teküdar'ın İslam'ı kabul etmesi ve dini esaslara dayalı bir yönetim kurma çabası, devletin geleneksel Moğol değerleriyle çatışmış ve tahtını kaybetmesine yol açmıştır. Bu karmaşık güç mücadelelerinde İlhanlı ileri gelenleri arasında yer alan önemli figürlerin rolleri ve birbirlerine olan sadakatleri veya ihanetleri de öne çıkıyor. Sonuçta, Ahmet Teküdar Argun'un baskısına direnemeyerek yeniliyor ve bu yenilgiye devletin içindeki İslam karşıtı ve Budist ya da Hristiyan olan soyluların tepkisi de ekleniyor. Ahmet Teküdar'ın idam edilmesiyle sonuçlanan bu çatışma, İlhanlı Devleti'nde İslam'ın devamlılığı ile ilgili kaygıları gün yüzüne çıkaran önemli bir dönüm noktası olarak tarihe geçmiştir.

6.3. Geyhatu (Keyhatu)

Geyhatu'nun hükümetindeki mali zorluklar, onun yönetiminin zayıf yönlerini ve içerideki huzursuzluğu daha da derinleştirdi. Geyhatu, özellikle halkın temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çekmiş ve ülke genelinde ekonomik sıkıntılar baş göstermişti. Aynı dönemde, Geyhatu'nun yeğeni olan Şehzade Gazan, amcasını ziyaret etmek istemiş fakat Geyhatu, onu huzuruna kabul etmemiştir. Geyhatu'nun sarhoşken Baydu'ya hakaret etmesi, ardından ona yumruk atılması için İt-togli'ye talimat vermesi, ilişkilerdeki gerginliği arttırmıştır. Baydu, bu hakareti kabul etmeyip, Geyhatu'ya daha sonra bir börk göndererek özür dilemiştir. Ancak Geyhatu'nun yönetim tarzı ve bu tür olumsuz davranışlar, onu destekleyen emirler arasında da hoşnutsuzluğa yol açmış ve Baydu'nun etrafındaki emirler, Geyhatu'yu devirmek için harekete geçmiştir (Ekinci, 2012, s. 134)

Baydu'nun çevresindeki bu emirler, özellikle Çiçek, Kürkân, Argun Akâ'nın oğlu Lakzî ve İl-Timur gibi isimlerden oluşuyordu. Bu kişiler, Bağdat'ta toplanarak Baydu ile ittifak kurmuş ve Geyhatu'ya karşı isyan başlatmışlardır. Bu isyanın sebeplerinden biri, Geyhatu'nun Moğol yasalarından sapmasıydı. Baydu, bu durumu Gazan'a bildirerek onu da isyanın içine çekmeye çalışmış ve hızla Musul ile Bağdat'ı ele geçirip, Bağdat'taki Şeyh Muhammed Sukurçi'yi öldürmüştür. Ardından Tebriz'e doğru ilerleyerek, Geyhatu'yu takip etmiştir. Geyhatu, Baydu'nun bu harekâtını öğrenince, ona karşı koymak için ordusunu toplamış ve Togaçar ile Akbuka'yı göndermiştir. Ancak, Togaçar, Baydu ile gizlice anlaşmış ve Baydu'nun safına geçmiş, Akbuka ise Geyhatu'nun yanına dönmüştür. 21 Mart 1295'te, Geyhatu süratle harekete geçmiştir, ancak Baydu'nun etkisi altındaki bazı emirler, Geyhatu'nun kontrolündeki Tebriz'deki hapishanelerden kaçmış ve Baydu'nun yanına katılmıştır. Bu durum, Geyhatu'nun otoritesini daha da zayıflatmıştır (Spuler, 2011, s. 410).

Geyhatu'nun iktidarını kaybetmesinde önemli bir rol oynayan emirlerden bazıları, Baydu'ya, Geyhatu'nun hayatta kalması durumunda kendilerinin öldürüleceğini söyleyerek, Baydu'yu Akbuka'nın öldürülmesi için teşvik etmişlerdir. Akbuka, Baydu'nun emriyle, 1295 yılında Cağatu Nehri kıyısında öldürülmüştür. Ebû'l-Ferec, Geyhatu ile Baydu arasındaki ilişkilerin gerginliğine dair şunları nakleder: Geyhatu, sefaya düşkün bir hükümdar olarak dört yıl boyunca yönetimi elinde tutmuş ve bu süre zarfında özellikle Temmuz 1294'te, sarhoşken Baydu'ya hakaret etmiştir. Bu olay, Baydu'nun Geyhatu'ya karşı duyduğu öfkeyi arttırmış ve Geyhatu'nun cezalandırılmasını istemiştir. Ancak Baydu, Geyhatu'nun sözlerine kurnazca karşılık vererek, kendisinin farkında olmadan hakaret ettiğini söylemiş ve Geyhatu'yu ikna etmeye çalışmıştır. Baydu, Geyhatu'nun sadık emirlerinden uyarılar almış ve bunun sonucunda Geyhatu'nun

güvenini kazanmayı başarmıştır. Geyhatu, Baydu'yu ikna ederek, ona oğlunun yanında kalma izni vermiştir, ancak bu durum Baydu'nun planlarını engellememiştir (Tuysuz, 2004, s. 725).

Geyhatu'nun hükümetindeki ekonomik kriz, Moğol hükümetinin finansal sistemiyle ilgili ciddi sıkıntılar yaratmıştır. Geyhatu, ekonomik buhranın üstesinden gelmek amacıyla, papirüsten yapılan çav adı verilen yeni bir para birimi çıkarmıştır. Bu para biriminin, alışverişlerde kullanılmasına karar verilmiş, ancak uygulama başarısız olmuş ve halkın tepkisini çekmiştir. Tebriz'de açlık, kıtlık ve sefalet artmış, bu da Baydu'nun prestijini artırmış ve onu halk arasında daha fazla destek bulmaya itmiştir. Baydu, Musul ve Bağdat'taki askeri birlikleri kendi kontrolüne alarak, gücünü pekiştirmeye çalışmıştır. Geyhatu, tüm bu gelişmeleri fark ettiğinde, Baydu'yu yakalamak için askeri birlikler göndermiştir. Ancak Baydu, Togaçar'ı kendi tarafına çekmeyi başarmış ve Geyhatu'nun planları bozulmuştur. Akbuka ise, Togaçar'a güvenmeyerek kaçmıştır. Geyhatu ise, korku içinde bazı sadık subaylarını çağırarak, Baydu'yu yakalamak için harekete geçmiştir. Geyhatu'nun bu panik hali, Baydu'nun zaferine giden yolu açmıştır. Baydu, 5 Mart 1295'te Geyhatu'nun kaçıışına engel olamayarak onu yakalamış ve öldürtmüştür (Gregory, 1987, s. 641, 649).

Baydu'nun Geyhatu'ya karşı zaferi, onun İlhanlı tahtına yükselmesini sağlamıştır. Geyhatu'nun düşüşü, hükümetin zayıflamış ve içindeki huzursuzluğun artmış olması nedeniyle kaçınılmaz bir gelişmeydi. Baydu'nun tahtı ele geçirmesinde, Geyhatu'nun ekonomik krizleri yönetememesi, siyasi hataları ve emirlerin ona karşı duyduğu hoşnutsuzluk büyük rol oynamıştır.

6.4. Baydu

Baydu, İlhanlı tahtında en kısa süre kalan hükümdar olarak tarihe geçmiştir. Geyhatu'nun ölümünün ardından, İlhanlı tahtına oturan Baydu, kendi hükümetini kurmak amacıyla Geyhatu'nun devrilmesini sağlayan iç bir darbe gerçekleştirmişti. Ancak Baydu'nun hükümdarlığı, sadece beş ay sürebilmiş ve sonrasında yine bir darbe sonucu tahtı kaybetmiştir. Baydu, Hülagü'nün oğlu olan Taragay'ın oğlu olup, Geyhatu'yu devirmede etkili olan bir figürdü, ancak bu kısa süreli hükümdarlığı sırasında ülke içindeki iç karışıklıklar ve dış tehditlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Baydu'nun tahta çıkışı, İlhanlı ülkesinin yüksek rütbeli komutanları tarafından planlanan bir darbenin

sonucudur. Emirler, Geyhatu'yu etkisiz hale getiren Baydu'yu, Geyhatu'nun yerine hükümdar olarak taçlandırmışlardı. Bu süreçte, Baydu'nun başta ordunun emirü'l-ümeralığına Tagaçar'ı, vezirliğe ise Cemaleddin'i ataması, onun güç kazanmasına yardımcı olmuştur. Ancak, bu kararlar Baydu'nun tahta çıkışını haklı gösterme çabasıyla birlikte, Geyhatu'yu savunan bazı emirlerin idamına yol açmıştır (Spuler, 2011, s. 102).

Baydu'nun karşısındaki en büyük rakip ise Gazan'dı. Gazan, Baydu'nun tahta çıkışını kabul edememiş ve onunla taht mücadelesine girişmiştir. Gazan, Baydu'nun tahta çıkışını, kendi iradesine ve deneyimine saygısızlık olarak görmüştür. Bu durum, iki hükümdar arasında derin bir rekabetin başlamasına sebep olmuştur. Gazan, ilk olarak İslam'ı kabul ederek, İlhanlı Devleti'nde Müslümanların desteğini kazanmayı başarmıştır. Baydu ise, Hristiyanlık inancına sadık kalmış ve özellikle Hristiyan tebaa tarafından desteklenmiştir. Bu dini farklılık, taht mücadelesini daha da karmaşık hale getirmiştir. 1295 yılı Mayıs ayında, Baydu ile Gazan arasında Şirgiran yakınlarındaki Kurban Şire'de yapılan muharebede, her iki taraf da birbirine ağır kayıplar vermiştir. Bu savaşta, Gazan'ın ordusunda Kutlukşah ve Nurin Aka gibi barış yanlısı komutanlar yer alırken, Baydu, Gürcü Kralı VIII. David'in askerlerinden de destek alıyordu. İki ordu arasındaki çatışmada yaklaşık 200 asker hayatını kaybetmiş, ancak savaşın sonunda iki taraf arasında bir anlaşma sağlanmıştır. Yapılan anlaşmaya göre, Baydu, Azerbaycan, Gürcistan ve Anadolu gibi bölgeleri kendi denetiminde tutarken, Gazan'a Horasan, Irak-ı Acem ve bazı diğer bölgeleri bırakmıştır. Bu anlaşmaya rağmen, Gazan'ın zaferi yakın görünüyordu (Yuvalı, 2017, s. 252).

Baydu, Gazan'a karşı mücadeleye devam etmek için birkaç strateji geliştirmiştir. Başlangıçta, Gazan'a karşı barış teklifleri yapmış, fakat bu teklifleri Gazan reddetmiştir. Hatta Baydu, Gazan'a, Horasan gibi zengin bölgelerdeki yönetimi bırakma karşılığında tahttan feragat etmeyi önerse de Gazan'ın bu tekliflere de yanaşmadığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde Baydu, Emir Nevruz'u kendi safına çekmeye çalışmış, ancak Nevruz, Baydu'nun güvenini kazanmış gibi görüldükten sonra Gazan'a sadık kalmaya devam etmiştir. Gazan, 1295 yılının yazında, II. Azerbaycan Seferi'ni başlatarak, Baydu'ya karşı büyük bir ordu toplamıştır. Bu sefer sırasında Baydu'nun destekçileri bir bir Gazan'a geçmeye başlamış, Baydu'nun ordusundaki bazı emirler, özellikle Geyhatu'nun eski veziri Sadrüddin Zencani ve Emir Tagaçar, Gazan'ın tarafına geçmiştir. Baydu, bu gelişmeler karşısında güç kaybetmiş ve Kasım ayında orduyu kaybederek Meraga'ya çekilmiştir. Gazan, Baydu'nun zayıflığından faydalanarak, ona karşı final bir hamle yapmıştır. Baydu, Gazan'a karşı direnmeyi sürdürse de yanında sadece küçük bir kuvvet

kalmıştır. Baydu, nihayetinde, birkaç kez başarısızlıkla sonuçlanan kaçış denemeleri sonrasında, Aras ve Nahcivan bölgelerinde, Gazan'ın ordusunun komutanı Kurmuşî tarafından yakalanmış ve öldürülmüştür. Baydu'nun idamı, 4 veya 5 Ekim 1295 tarihinde gerçekleştirilmiştir (Gregory, 1987, s. 649, 657).

Baydu ile Gazan arasındaki mücadele, sadece politik bir çekişme değil, aynı zamanda dini bir boyut da taşımaktadır. Gazan'ın İslam'ı kabul etmesi, İlhanlı Devleti içindeki Müslüman nüfusun büyük bir kısmının Gazan'ı desteklemesine yol açmışken, Baydu'nun Hristiyan kimliği, onu özellikle Hristiyan nüfusla sınırlı bir destekle baş başa bırakmıştır. Baydu'nun yönetimi, yalnızca İlhanlı hükümdarları arasında değil, halk arasında da ciddi bir bölünmeye sebep olmuştur. Baydu'nun hükümdarlığı, içsel çekişmelerin ve dış tehditlerin bir araya geldiği, kısa süreli ve karışık bir dönemi işaret etmektedir. Baydu, İlhanlı tahtında izlediği stratejik hatalar ve destek kaybı nedeniyle kısa sürede tahtı kaybetmiş ve Gazan'ın zaferiyle tahttan indirilmiştir.

6.5. Şehzade Suka İsyanı ve İlhanlı Devletinin Toplumsal ve Siyasal Dinamikleri

Gazan Han dönemi, 13. yüzyılın sonlarına doğru İslam dünyasında yaşanan derin değişimlerin ve taht mücadelelerinin belirginleştiği bir dönüm noktasıydı. Bu dönemin en dikkat çeken olaylarından biri, şehzade Suka'nın liderliğindeki isyanlardır. Suka İsyanı, sadece bir taht mücadelesi değil, aynı zamanda İslam'ın Ortadoğu'daki güç yapılarıyla ilişkisi, kültürel kimlik arayışları ve dini politikaların çatışmasından beslenen önemli bir toplumsal olaydır. Bu isyanın nedenleri, olayları ve sonuçları, dönemin siyasal atmosferini anlamak için büyük bir öneme sahiptir. Şöyle ki;

Suka'nın isyanı, çok yönlü bir sorunun yansıması olarak değerlendirilebilir. İlk olarak, Gazan Han'ın tahta çıkmasının ardından devletin büründüğü İslami kimlik, özellikle eski inançlara sahip olanlar için bir tehdit oluşturmuştu. Gazan, İslam'ın egemenliğini pekiştiren bir hükümdar olarak, kendi yönetimi altında kültürel ve dini bir dönüşüm gerçekleştirmişti. Bu dönüşüm, özellikle Budizm'e ve Hristiyanlığa bağlı olanlar, özellikle de bazı emirler için kabul edilemezdi. Gazan'ın yönetimi, birçok yerel ve dini figürün karşı çıkmasına neden oldu. Bu bağlamda, isyanın en önemli sebeplerinden biri olarak devletin İslam'a dayalı reformlarının, eski dinlere mensup olanlar için bir tür baskı olarak algılanmış olması gösterilebilir. Suka ve Barula gibi

şehzadeler, Gazan'ın bu reformlarına karşı çıkararak, dini özgürlüklerin sınırlanması ve yeni yönetim biçiminin getirdiği kültürel baskılara karşı durdular. Bu şehzadelerin yanı sıra, Gazan'ın tahtına sahip olmayı arzulayan birçok emir ve komutan da isyanın arkasında durarak, Gazan'a karşı bir taht mücadelesi başlattılar. Bu durum, isyanın sadece dini değil, aynı zamanda siyasal ve ailevi bir boyutunun da olduğunu gösterir (Sağlam, 2015, s. 72).

İsyanın başında, Suka ve Barula'nın liderliğindeki grup, Gazan'a karşı isyan etmeyi planladılar. Suka, özellikle Horasan ve Mazenderan'daki yerel güçlerle ittifak kurarak, Gazan'ın yönetimine karşı bir cephe oluşturdu. Ancak bu isyanın şekillenmesi, sadece bir taht mücadelesi değil, aynı zamanda Gazan'ın dini reformlarının reddedilmesiyle doğrudan bağlantılıydı. Suka, başlangıçta Horasan'a gönderilen bir askeri komutan olarak görevlendirilmişti. Ancak yolda, bazı komutanlar ve şehzadelerle birlikte, Gazan'ın yerine kendisini tahta geçirmeyi hedefleyen bir ittifak kurdu. Bu ittifak, Nevruz'un devlet içindeki etkisini zayıflatmak ve Gazan'ı devirmek amacı taşıırken, aynı zamanda İslam'ın yayılmasını engellemeye yönelik bir siyasi kalkışma olarak şekillendi. Suka ve Barula, Nevruz'un hükümetine karşı savaşmak üzere bir araya gelirken, bu isyanın bir başka önemli unsuru, Nevruz'un Gazan'ın en yakın adamı olmasıydı. Nevruz, Gazan'a sadık kalmayı sürdürdü ve isyanı bastırmak için harekete geçti. Horasan'a doğru ilerleyen Suka ve Barula, Nevruz'un komutasındaki orduya karşı Kârerûd Nehri yakınlarında büyük bir çatışmaya girdiler. Bu savaşta Barula öldü, ancak Suka kaçmayı başardı. Fakat peşinden gönderilen Hurkudak, Suka'yı Harrekan civarında yakalayıp teslim aldı. O an, isyanın tam anlamıyla bastırılmaya başlandığı anlardan biridir. Suka, yakalandıktan sonra, ölümüne kadar süren bir süreç yaşadı. Başlangıçta Suka'nın ölümüne dair kesin bir karar verilmemişti. Ancak Suka, bir bıçakla saldırarak Lavday'ın oğlu Sâtı'yı öldürdü. Bu, isyanın sona ermesinin önünü açan bir diğer önemli dönüm noktasıydı. Sonuçta, Suka, Bay Yimur tarafından öldürülerek isyanın fiilen son buldu (Özgüdenli, 2007, s. 113, 116).

Suka ve Barula gibi önemli figürlerin ölümünün ardından, isyan bastırılmış olsa da bu olaylar Gazan Han için büyük bir içsel zorluk yaratmıştır. İsyan hem Gazan'ın tahtını pekiştirmesini sağladı hem de onun iktidarını, İslam'ın temelleri üzerine inşa etme amacına yönelik kararlı bir tavır sergilemesine yol açtı. Ancak isyanın bastırılması, aynı zamanda onun iç siyasi yapısındaki gerilimlerin ve iktidar mücadelesinin devam edeceği anlamına geliyordu. Gazan, bu isyanı bastırarak sadece kendi hükümetini savunmuş olmakla kalmadı, aynı zamanda devletin dini reformlarına karşı çıkan unsurları da ortadan

kaldırmış oldu. Bu, Gazan'ın hükümetindeki güç dengesinin sağlaştırılmasına ve onun hükümetinin İslami bir kimlik kazanmasına yol açtı. Ancak isyanın bastırılmasından sonra, Gazan'ın iktidarının güvencesi bir yandan sağlamlaşırken, diğer yandan benzer isyanların tekrarlanmaması için sert ve merkezîyetçi bir yönetim anlayışını daha da benimsemesine neden oldu. Suka İsyanı, yalnızca bir taht mücadelesi ya da bir bölgesel çatışma değil, aynı zamanda dönemin dini ve kültürel kimlik dönüşümünün bir sembolüydü. Gazan'ın yönetimindeki İslami reformlara karşı gelen bu isyan, dönemin toplumsal yapısını ve dinamiklerini derinlemesine etkileyen bir kırılma noktasını işaret eder. Suka ve Barula gibi liderlerin isyanı, sadece siyasal değil, aynı zamanda dini bir direnişin ifadesi olarak, Orta Çağ İslam dünyasında egemenlik ve kültürel kimlik mücadelesinin ne denli karmaşık bir hal aldığına ortaya koymaktadır (Özgüdenli, 2007, s. 113, 116).

6.6. Emir Nevruz

Emir Nevruz, İlhanlı Devleti döneminde önemli bir devlet adamı ve askerdi. İlhanlı Devleti, 13. yüzyılda kurulmuş olan Moğol kökenli bir devletti ve Orta Doğu'da geniş bir coğrafyayı kontrol ediyordu. Emir Nevruz, İlhanlı Devleti'nde özellikle Gazan Han döneminde (1295-1304) etkili bir rol oynamıştır. Gazan Han, İslam dinini benimseyen ilk İlhanlı hükümdarıydı ve bu süreçte Emir Nevruz, Gazan Han'ın İslam'a geçişinde önemli bir rol oynamıştır. Nevruz, Gazan Han'a destek veren ve onun yanında yer alan üst düzey bir komutandı. Ayrıca, Nevruz, Gazan Han'ın İslamiyet'e geçişini teşvik etmiş ve bu süreçte önemli bir danışmanlık yapmıştır. Nevruz'un bu desteği, Gazan Han'ın tahta çıkmasında ve hükümdarlığını pekiştirmesinde kritik bir öneme sahipti (Yuvalı, 2017, s. 253, 258)

Emir Nevruz'un ölümü, Gazan Han'ın tahta geçişinden kısa bir süre sonra gerçekleşti. Gazan Han'ın tahta çıkmasında büyük rol oynamasına rağmen, Nevruz, daha sonra Gazan Han tarafından öldürüldü. Bunun nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte, Horasan'da bozulan düzeni ve asayişini sağlamak için Gazan Han, Emir Nevruz'u Horasan'a gönderdi. Ancak bir süre sonra Gazan Han, Nevruz'u geri çağırdı. Fakat Emir Nevruz, bu davete icabet etmedi. Bunun üzerine Gazan Han, Horasan'daki bu isyanı bastırmak amacıyla bir ordu sevk etti. Bu ordunun komutanları arasında daha sonra İlhanlılarda ön plana çıkacak olan Çoban da bulunuyordu. Gönderilen ordunun ısrarlı takibi sonucunda

Emir Nevruz, 10 Zilkade 696 (1297) tarihinde, Gazan Han'ın emriyle idam edildi (Spuler, 2011, s. 107, 109) Gazan Han, iktidarını pekiştirmek ve olası tehditleri ortadan kaldırmak amacıyla Nevruz'u idam ettirmiştir. Bu olay, İlhanlı Devleti'nde elinin çok güçlenmesinden dolayı ona karşı oluşan düşmanlıkların artmasının bir sonucunun sıkça görülen siyasi entrikaların ve iktidar mücadelelerinin bir yansıması olarak kabul edilir (Fazlullah, 2022, s. 263).

6.7. Çobanoğulları (Sulduslar)

6.7.1. İlhanlı Devletinden önce Çobanoğulları (Sulduslar)'nın rolü

Cengiz Han'ın liderliği altında Moğol boylarının yeniden birleştirilmesi sürecinde, Suldus kabilesi önemli bir rol oynamıştır. Sulduslar, Yesugay Bahadır'ın ölümünden sonra diğer birçok kabile gibi Cengiz Han'ın hâkimiyetinden ayrılmış, ancak Cengiz Han'ın yükselişi sırasında tekrar onun yanında yer almışlardır. Bu süreçte, Suldus kabilesinden pek çok askeri ve siyasi lider Cengiz Han'a sadakat göstermiş ve onun başarılarına katkıda bulunmuştur. Bu aile, Cengiz Han'ın Moğol İmparatorluğu'nu kurma sürecinde kritik roller üstlenmiş ve Suldus kabilesinin Cengiz Han'ın iktidarını güçlendirmesine katkıda bulunmuştur. Suldus kabilesi, Cengiz Han'ın egemenliği altında sadık bir müttefik olarak kalmış ve Moğol İmparatorluğu'nun yanında daha sonraları kurulacak olan İlhanlı Devletinin de şekillenmesinde önemli bir yer tutmuştur (Tuysuz, 2004, s. 28)

6.7.2. Hülagü Han ile beraber Sulduslar'ın Batı Asya'ya gelişleri

Suldus kabilesi, Moğol İmparatorluğu'nun Batı Asya'ya yayılma sürecinde önemli bir yer tutmuş ve Hülagü Han'ın 1253 yılında Batı Asya'ya yaptığı seferle bu bölgeye ilk kez gelmiştir. Hülagü Han'ın ordusunda yer alan Suldus kabilesi mensupları, İlhanlılar Devleti'nin kuruluşunda ve gelişmesinde merkezi bir rol oynamışlardır. Suldus kabilesi, özellikle İlhanlılar döneminde etkili devlet adamları ve komutanlar yetiştirmiştir. Hülagü Han'ın Batı Asya seferi sırasında, Suldus kabilesi mensupları, Batı Asya'ya ilk kez gelmişlerdir. Bu sefer, Moğol İmparatorluğu'nun Batı Asya'ya olan ilgisinin bir göstergesiydi ve İlhanlılar Devleti'nin temelleri atıldı. Hülagü Han'ın ordusunda, Moğol

hanedanından şehzadelerin yanı sıra, Moğol İmparatorluğu'nun kuruluşunda ve gelişiminde önemli rol oynayan kabilelerin liderleri de yer alıyordu. Sulduz ve Celayir kabileleri, bu süreçte özellikle öne çıkan iki kabile olmuştur (Tuysuz, 2004, s. 30).

6.7.3. Sulduz kabilesinin İlhanlılar devletindeki rolü

İlhanlılar Devleti'nin yönetiminde Sulduz ve Celayir kabileleri büyük nüfuz sahibi olmuşlardır. Bu dönemde, Suncak (Suguncak Aka) Noyan, Sulduz kabilesini temsil eden önemli bir lider olarak ön plana çıkmıştır. Suncak Noyan, Hülagü Han'ın ordusunda sağ kol komutanı ve baş yargucu (Uzunçarşılı, 1988, s. 248, 251), (Spuler, 2011, s. 417, 422)¹⁹ olarak görev yapmıştır. Suncak Noyan ile birlikte Batı Asya'ya gelen Sulduz kabilesinin diğer önemli isimleri arasında kardeşi Tuda'un Noyan ve oğulları Baydu, Arap, Argun gibi şahsiyetler yer almıştır. Suncak Noyan ve kardeşi Tuda'un Noyan, Hülagü Han'ın kurduğu İlhanlı Devleti'nin hem askeri hem de idari yapısında kilit roller üstlenmişlerdir. Bu liderler, devletin temel taşlarını oluştururken, çocukları ve torunları da İlhanlı Devleti'nin sonraki evrelerinde önemli roller üstlenmeye devam etmişlerdir. İlhanlı Devleti'nin kuruluşundan sonraki süreçte, Sulduz kabilesi mensupları, devletin genişlemesi, gelişmesi ve yönetiminde merkezi bir konumda olmuşlardır. Sulduz liderleri, özellikle Sultan Ebu Saîd'in ölümünden sonra devletin yıkılma sürecinde de etkin olmuşlar ve bu süreci etkilemişlerdir. Ancak Sulduz kabilesi, İlhanlı Devleti'nin ve bu devletin egemenliği altında bulunan coğrafyanın sosyo-ekonomik ve siyasi tarihinde derin izler bırakmış. Bu dönemde, Sulduz kabilesinden gelen liderler, sadece askeri alanda değil, aynı zamanda ekonomik ve siyasi karar alma süreçlerinde de büyük etkiye sahip olmuşlardır (Sümer, 2022, s. 163)

Sulduz kabilesi, Hülagü Han'ın Batı Asya'ya yaptığı sefer ile bu bölgeye ilk kez adım atmış ve İlhanlılar Devleti'nin kuruluşunda önemli bir rol oynamıştır. Suncak Noyan ve Tuda'un Noyan gibi liderler, İlhanlı Devleti'nin güçlenmesinde ve yönetiminde merkezi bir konuma sahip olmuşlardır. Bu liderlerin çocukları ve torunları, İlhanlı Devleti'nin yıkılma sürecine kadar etkili bir şekilde varlıklarını sürdürmüş ve Moğol

¹⁹ Yargucu, Moğollarda ve İlhanlılarda hukuki, siyasi, idari, örfi ve askeri mahkeme işlerine bakan hâkimlere verilen isimdir. Yargucu olan emir, Cengiz Han'ın Yasa'sını(kanunları) çok iyi bilen birisi olmak zorundaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Hakkı Uzunçarşılı(1988), *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 248-251; Spuler, *a.g.e.*, s. 417-422.

İmparatorluğu'nun Batı Asya'daki tarihine derin izler bırakmışlardır (Tuysuz, 2004, s. 40, 41).

6.7.4. Dımaşk Hacı'nın Hayatı ve İdamı

Dımaşk Hacı (Dımaşk Hoca), İlhanlı Devleti'nin önemli yöneticilerinden Emir Çoban'ın oğluydu ve İlhanlılar döneminde önemli bir rol üstlendi. Babası gibi İlhanlı hükümdarlarına hizmet eden Dımaşk Hacı, İlhanlı Devleti'nin yönetiminde önemli bir pozisyona sahipti ve özellikle Suriye ve Anadolu'daki İlhanlı yönetiminde etkin oldu. Önemli rollerinden biri, İlhanlıların güney seferleri sırasında özellikle Suriye bölgesinde yönetici olarak görev yapmasıydı. Bu dönemde Dımaşk Hacı, İlhanlıların bölgedeki nüfuzunu artırmak ve yerel direnişleri bastırmak için çalıştı. Ancak zamanla İlhanlı yönetiminde yaşanan iç siyasi çekişmeler ve aile içi entrikalar nedeniyle gözden düşmeye başladı (Fazlullah, 2022, s. 200, 201).

Dımaşk Hacı'nın ölüm nedeni de bu siyasi çekişmelerle ilgilidir. Babası Emir Çoban, İlhanlı hükümdarı Ebu Saîd Bahadır Han ile ters düşmüş ve gözden düşmüştü. Bunun sonucunda, Emir Çoban ve ailesine yönelik bir tasfiye hareketi başladı. İlhanlı hükümdarı Ebu Saîd Bahadır Han'ın cariyeleriyle ilişkisi olduğu iddiası, tarihi kaynaklarda yer alan önemli bir skandaldır. Bu olay, Dımaşk Hacı'nın ölümüne ve Çoban ailesinin düşüşüne zemin hazırlayan olaylardan biri olarak anlatılır. Ebu Saîd Bahadır Han'ın cariyeleriyle ilişki kurduğu iddia edilen Dımaşk Hacı, bu durumun ortaya çıkmasıyla hükümdarın gözünde hızla gözden düştü. Özellikle hükümdarların haremine ve cariyelerine yönelik bu tür davranışlar, o dönemin toplumsal ve siyasi yapısında büyük bir ihanet olarak kabul edilirdi. Hükümdarın özel yaşamına yapılan bu müdahale, Dımaşk Hacı'nın hükümdar nezdinde itibarını kaybetmesine yol açtı. Bu tür bir ilişki, hükümdarın otoritesine ve haremine karşı bir saygısızlık olarak görülmüş ve Dımaşk Hacı'nın Ebu Saîd Bahadır Han tarafından cezalandırılmasının en büyük sebeplerinden biri olmuştur. Bu skandal, Çoban ailesinin kaderini büyük ölçüde etkiledi ve Dımaşk Hacı, babası Emir Çoban ile birlikte hedef alınarak 1319 yılında idam edildi. Bu olay, sadece Dımaşk Hacı'nın kişisel düşüşünü değil, aynı zamanda İlhanlı Devleti'nde iç siyasi çatışmaların ve iktidar mücadelelerinin ne kadar yoğun ve yıkıcı olabileceğini de göstermektedir (Sümer, 2022, s. 84, 89).

6.7.5. Emir oban'ın Hayatı ve İdamı

6.7.5.1. Güç ve aşkın kaderle dansı

Emir oban, devlet yönetiminde gösterdiği olağanüstü başarılarla sadece kendi topraklarının değil, dünyanın farklı köşelerinin de dikkatini çekmişti. Yetenekleri ve kararlılığı sayesinde Çin'deki Büyük Kağan bile ona saygı gösteriyor, İran ve Turan'ın yanı sıra dört ulusun beylerbeyliği unvanı ona tevdi ediliyordu. Ancak bu olağanüstü yükselişi kıskançlıkları da beraberinde getirmişti. Dahası, Emir oban'ın ailesini ve hanedanını sarsacak olan, gizli bir aşk filizleniyordu. Bu aşk, sadece kalpleri değil, tahtları da yerinden oynatacaktı. Sultan Ebu Saîd henüz yirmi yaşındaydı. Gençliğin ateşiyle, Emir oban'ın güzel kızı Bağdad Hatun'a karşı tutkulu bir aşk geliştirmişti (Fazlullah, 2022, s. 163, 165). Ne var ki, Bağdad Hatun 1323 yılında Celayirli Şeyh Hasan ile evlendirilmişti. Bu evlilik, Ebu Saîd'in aşkını soğutmadı, aksine ateşledi. Sultan, tüm riskleri göze alarak Bağdad Hatun'u Emir oban'dan istedi. Emir oban, Sultan'ın bu pervasız isteğini geri çevirdiğinde, iki kudretli adam arasındaki ilişki geri dönülmez bir şekilde zedelendi. Bu aşktan doğan siyasi gerilim, Emir oban'ı bir çözüm aramaya zorladı. Kızını ve damadını Karadağ'a göndermek gibi stratejik hamleler yaparken, Sultan'ı Bağdad'a götürdü. Ne var ki, aşkın gücü tüm hesapların üstündeydi. Sultan Ebu Saîd'in gençliğiyle birleşen bu tutku, gün geçtikçe saplantıya dönüştü. Artık sadece bir âşık değil, gözü dönmüş bir hükümdar vardı karşısında. Bu sırada, devlet içindeki çalkantılar da Emir oban'ın üzerindeki baskıyı artırıyordu. Tacü'd-din Ali Şah'ın ölümü, yerine Sayın'ın geçmesiyle ekonomik durum kötüleşti. Yeni vezirin, Emir oban'ın oğullarından Dımaşk Hacı ile girdiği rekabet, her iki taraf için de yıkıcı sonuçlar doğuruyordu. Sultan'ın zihninde Emir oban'a duyduğu güven giderek eriyordu (Spuler, 2011, s. 138, 139).

Bir gün Sultan, Emir oban ile yüz yüze geldi ve Dımaşk Hacı'yi şikâyet etti. Onun yerine başka birini, Cılav Han veya Mahmud'u atamak istediğini belirtti. Emir oban oğlunu uyardı, ancak işler çoktan kontrolden çıkmıştı. Dımaşk Hacı, vezir Sayın'ın bu duruma sebep olduğunu söylüyordu. Ama gerçek, bu çatışmanın sadece bir halkasıydı. İmparatorlukta her şey değişim içindeydi ve Emir oban bu kasırganın merkezindeydi. İçinde bulunduğu durumun kötüye gittiğini anlayan Emir oban, Sultan Ebu Saîd'in izniyle Horasan'a gitmeye karar verdi. Yanına en sadık emirlerini alarak yola

çıktı, ama geride bıraktığı oğluna devlet işlerinin yükünü bırakarak ayrıldı. Bu sırada, doğudaki Çağatay Hanlarından Tarmaşirin Han, Gazne ve Kandahar'da savaş hazırlıkları yapıyordu. Emir Çoban, oğlu Emir Hasan'ı bir orduyla gönderdi. Çatışmalar sırasında Emir Hasan, zafer kazandı ve Gazne'yi yağmaladı. Ancak bu zafer, onların yazgısını değiştirmeye yetmedi. 1327 yılında, bir av sırasında Sultan Ebu Saîd, Emir Çoban'ın oğlu Dımaşk Hacı'yi öldürttü (Semerkandi, 2022, s. 65). Bu cinayet, sadece bir aileyi değil, bir imparatorluğu da karanlığa sürükledi. Dımaşk Hacı'nin ölümüyle birlikte Sultan, Horasan'daki tüm emirlerine emir gönderdi: Emir Çoban ve tüm taraftarları derhal öldürülecekti. İşte böylesi güçlü adamların bile, kişisel arzular ve siyasi oyunlar karşısında nasıl savunmasız kaldıklarını gösteren bir hikâye. Güç, her zaman kontrol edilemez ve aşk, tahtları bile deviren bir kuvvet olabilir. Emir Çoban'ın yükselişi ne kadar hızlı olduysa, düşüşü de o kadar acı verici ve kaçınılmaz oldu (Spuler, 2011, s. 138, 139).

6.7.5.2. Düşüşün eşliğinde bir güç savaşı

Emir Çoban, oğlu Dımaşk Hacı'nin Sultan Ebu Saîd tarafından öldürüldüğünü öğrendiğinde, yaşadığı büyük şok, Çobanlı ailesinin sonunu hızlandırdı. Oğlunun ölüm haberi, yıllardır süregelen güçlü siyasi ilişkilerin zayıfladığını gösteriyordu. Hemen yanında bulunan sadık emirleri ve oğullarıyla bir toplantı yaparak durum değerlendirmesi yaptı. Bu görüşmede, Emir Ekrenç, Emir Mahmud, Emir Nevruz, Emir Mehmed Bey ve Sultan Ebu Saîd'in dayısı Emir Çiçek (Mehmed Ali) de yer aldı. Onlar, Sultan Ebu Saîd'in Emir Çoban'ı öldürme emrini açıkladılar ve sadakatlerini sunarak Çoban'ın yanında olduklarını belirttiler. Bu toplantıda Emir Çoban'ın oğlu Emir Hasan, stratejik bir öneride bulundu: “Horasan, Kirman ve Fars bölgeleri hâlâ bize bağlı. Eğer Çağatay ordusundan yardım alırsak, burada bir devlet kurabiliriz. Gücümüzü topladığımızda, kardeşimiz Demirtaş Anadolu'dan, Mahmud da Gürcistan'dan Ebu Saîd'e saldırarak ondan intikam alabilir.” Bu plan, Çoban ailesi için bir kurtuluş olabilirdi. Ancak Emir Çoban, gururuna yediremediği için ne Çağatay Hanı'na ne de Altın Ordu Hanı'na sığınmayı kabul etti. Ömrü boyunca bağımsız hareket etmiş bir lider olarak, başkalarına boyun eğmeyi reddetti. Bunun yerine, emrindeki kuvvetlerle Ebu Saîd'den intikam almak üzere Irak'a doğru yola çıkmayı tercih etti (Tanci, 2005, s. 278, 279).

Emir Çoban, Meshed şehrine ulaşırken yanındaki emirlerinden sadakat yemini aldı. Bu hareket, ordusu ve komutanları arasındaki güveni tazelemek için önemliydi.

Buradan 70.000 kişilik kuvvetiyle Simenan'a geldi. Burada Şeyh Rüknüddin Alaüddevle Semnanî'nin dergâhında bir kez daha emirlerine yemin ettirdi. Emir Çoban, Şeyh Alaüddevle Semnanî'yi Sultan Ebu Saîd'e elçi olarak göndererek oğlunun ölümüne sebep olanların kendisine teslim edilmesi durumunda, savaşmak istemediğini bildirdi. Ancak Ebu Saîd, bu teklifi reddetti ve "Aramızdaki ihtilafı kılıç çözecektir" diyerek meydan okudu. Bu cevabı alan Emir Çoban, ordusunu harekete geçirerek Rey yakınlarındaki İbrahim-Abad kasabasının Kohor köyüne ulaştı. Ancak, Ebu Saîd'in ordusu da yaklaşıyordu ve aralarındaki mesafe her geçen gün azalıyordu. Emir Çoban'ın yanında bulunan sadık emirlerden bazıları – Emir Mehmed, Emir Çiçek, Emir Mahmud, Emir Nevruz – 30.000 kişilik bir kuvvetle geceleyin ordugâhı terk ederek Ebu Saîd'in tarafına geçtiler. Bu ihanet, Emir Çoban'ın moralini altüst etti ve ona bağlı kalan son askerlerine bile güvenini kaybetmesine yol açtı. Askerleri ve emirleri arasında yalnız kalan Emir Çoban, geri çekilmeye karar verdi. Oğlu Emir Hasan'ın önerisini dinlemediği için büyük pişmanlık yaşıyordu. Horasan'a doğru çöl yolunu tutan Çoban, yanında sadece zevceleri Satıbeg ve Gerdun Cini'yi değil, sadakatle bağlı kalan çok az sayıda kişiyle ilerledi. Zevcelerini Ebu Saîd'e göndererek onları bu son yolculuğuna dâhil etmek istemedi (Işık, 2012, s. 168, 180).

Ebu'l Fida'ya göre, Emir Çoban, Anadolu'daki oğlu Demirtaş aracılığıyla Memlük Sultanı el-Melikü'n-Nasır'dan yardım almayı düşünmüşse de Mürğ-i Ab kıyısına geldiğinde bu plandan vazgeçti. Ebu Saîd karşısında yeterli desteği bulamayacağını anlamıştı. Emir Hasan ise babasından ayrılarak Harezmi ülkesine gitmek üzere yola çıktı. Çoban, Çin'deki Büyük Kağan'a sığınmaktan da vazgeçti ve son çare olarak kendi yetiştirdiği Melik-i Kert unvanına sahip Herat Meliki Gıyasüddin'in yanına gitmeye karar verdi. Emir Çoban, Herat'a ulaştığında, Gıyasüddin tarafından büyük bir hürmetle karşılandı. Gıyasüddin'in bu sıcak kabulü, Çoban için bir nebze olsun teselli oldu. Ancak bu dostça karşılama bile, Çobanlı Hanedanı'nın çöküşünü durdurmaya yetmedi (Ebu'l-Fida, 1997, s. 88).

6.7.5.3. İhanet ve vefat

Emir Çoban, Herat'a ulaştıktan kısa bir süre sonra, Sultan Ebu Saîd Han, Herat Meliki Gıyasüddin'e bir ferman göndererek Çoban'ın katlini emretti. Bu ferman, Gıyasüddin'i oldukça zor bir durumda bıraktı. Bir yanda Emir Çoban'a olan dostluğu ve ahde vefası, diğer yanda ise Ebu Saîd'in tehditkâr fermanı arasında sıkışıp kalmıştı. Emir

Çoban'ı öldürmediği takdirde kendi hükümetinin yıkılacağı ve onun yerine kendisinin katledileceği endişesi içindeydi. Ancak, sadakat ve dostluk ilkesini çiğnemenin ağırlığını da taşıyordu. Sonunda, kendi hayatını kurtarmak için zor bir karar aldı ve Emir Çoban'ı öldürmeye karar verdi.

6.7.5.4. Vasiyeti

Herat Meliki, Ebu Saîd'in fermanını Emir Çoban'a ulaştırdı. Çoban, ölüm kararını öğrendiğinde, Herat Meliki ile son bir görüşme talep etti ancak bu istek kabul edilmedi. Bunun üzerine Emir Çoban, üç vasiyetinin yerine getirilmesini istedi:

1. Başının bedeninden ayrılmaması ve öldüğüne dair delil olarak yalnızca iki tırnaklı başparmağının Sultan Ebu Saîd'e gönderilmesi.
2. Küçük yaştaki oğlu Cılav Han'ın sağ olarak dayısı Sultan Ebu Saîd'e teslim edilmesi.
3. Cesedinin, Medine-i Münevvere'ye götürülerek oradaki imaret ve hayratının yanına defnedilmesi.

Bu vasiyetlerin ardından, Emir Çoban 727 yılı Zilhicce ayında (Ekim 1327), yayının kirişiyle boğularak infaz edildi. Ölümünden sonra, vasiyeti uyarınca, iki tırnaklı başparmağı Ebu Saîd'e öldüğüne dair kanıt olarak gönderildi. Sultan Ebu Saîd, bu parmağı Bağdat'taki Pazar kapısının üzerine astırarak halka teşhir ettirdi (Işık, 2012, s. 168 180).

Bazı düşmanları, bu parmağın başkasına ait olabileceğini ileri sürerek Ebu Saîd'den Emir Çoban'ın naaşını istemesini talep ettiler. Bunun üzerine, Sultan Ebu Saîd, Emir Çoban'ın cesedinin kendisine gönderilmesini emretti. Emir Çoban'ın naaşı, bir tabuta konularak Bağdat'a getirildi. Bağdat'tan sonra naaş, defnedilmek üzere Medine'ye nakledildi. Emir Çoban'ın naaşı 728 yılı Şevval ayında (Ağustos 1328) Bağdat'taki Medrese-i Mustansiriyye'de kılınan cenaze namazının ardından Irak hac kafilesiyle Mekke'ye gönderildi. Naaşı Kâbe'de tavaf ettirildi, ardından Arafat ve Mina'ya çıkarıldı. Sonrasında, vasiyetine uygun olarak Medine'ye götürüldü. Ancak, Emir Çoban'ın türbesine defnedilmesi planlanırken, Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nasır Mehmed tarafından bu karar değiştirilerek, naaşın Cennetü'l-Baki'ye, Hazreti İmam Hasan'ın kabri civarına defnedilmesi emredildi. Emir Çoban'ın cenaze töreni ve defin merasimi büyük bir önem arz etti. Bu önemin ardında yatan birkaç sebep vardı. Emir Çoban,

sağlığında Mekke ve Medine'deki su kuyularını imar etmiş ve halkın hizmetine sunmuştu. Bu hayırseverlik, onun halk nezdinde büyük saygı görmesini sağlamıştı. Ayrıca, Sultan Ebu Saîd'in Emir Çoban'ın kızı Bağdad Hatun ile evlenmiş olması da bu merasimin önemini artıran bir başka etkeni. Bağdad Hatun, kocasına bu defin işleminin düzgün yapılması için aracı oldu. Ebu Saîd, eşine bu süreçte yardımcı olarak 1.000 altın verdi ve cenaze töreninin en iyi şekilde yapılmasını sağladı. (Işık, 2012, s. 179).

6.7.6. Demirtaş Noyan'ın Hayatı ve İdamı

Demirtaş Noyan, İlhanlı Beylerbeyi Emir Çoban'ın ortanca oğlu olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Üç erkek evlattan biri olan Demirtaş'ın büyük kardeşi Bayram, küçük kardeşi ise Dımaşk Hoca'dır. Tarihî kaynaklar, Demirtaş'ın doğumunun Gazan Han'ın Şam seferinden yaklaşık bir yıl önce gerçekleştiğini belirtir. Bu bağlamda, Mahmud Gazan Han'ın Şam seferinin H.699 (1300) yılında vuku bulduğunu göz önünde bulundurursak, Demirtaş Noyan'ın H.697-698 (1298-1299) yıllarında doğmuş olması muhtemeldir. Dolayısıyla, Anadolu genel valiliğine atandığında henüz 16-17 yaşlarındaydı (Uzunçarşılı, 1988, s. 662).

Demirtaş, Gazan Mahmud Han'ın 1303'te düzenlediği ve Çoban ailesinin hemen her bireyinin katıldığı bilinen bir av partisinde kendisini göstermiştir. 1314'lü yılların başlarına kadar Sultaniye'de babasının yanında kalmış, bu süre zarfında cesareti ve kahramanlığı ile tanınmıştır. Askerî çevrelerde de sevilen bir isim olan Demirtaş Noyan, aynı zamanda dindar ve adil bir bey olarak takdir edilmiştir. Valiliği döneminde Anadolu'da dirlik ve düzen sağlanmış; halk huzur ve refah içerisinde yaşamıştır. Onun dindarlığı ve adaleti, Anadolu halkı nezdinde büyük bir saygı uyandırmış ve kendisini bölgede değer gören bir şahsiyet haline getirmiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 662).

Demirtaş Noyan, Anadolu valiliğine atandığında, yönetimde kendisine destek olması amacıyla Vezir Reşidüddin'in oğlu Celaleddin Hoca divan işlerinden sorumlu olarak görevlendirilmiş, İlhanlı idaresinin önemli isimlerinden Emir Seyfeddin Razi de vali muavini olarak atanmıştı. İrincin Noyan'ın baskıcı yönetiminden sonra Demirtaş'ın adil yönetim tarzı ve disiplinli idare anlayışı, Anadolu'daki Türkmen hareketlerini yatıştırmış; böylece Demirtaş'ın şahsında Moğol idaresine duyulan memnuniyet artmıştı. (Sümer, 2022, s. 81)

Demirtaş, Anadolu'da (Bilad-ı Rum) düzeni sağlama çabalarını sürdürürken, Sultaniye'de Çoban ailesi için işler iyi gitmemekteydi. Bu sırada İlhanlı Sarayı'nda Muhammed Hüdabendi Olcaytu'nun vefatıyla yerine oğlu Ebu Sa'îd Bahadır Han geçmiştir. Ebu Sa'îd'in hükümdarlığının ikinci yılında (1319), Emir Çoban, saraydaki bazı emirlerin muhalefetiyle karşılaştı; bu emirler, genç yaşta tahta çıkan Ebu Sa'îd'in de desteğini alarak Çoban'ın etkisini zayıflatmaya çalışıyordu. Ebu Sa'îd, Emir Çoban'ın otoritesinden rahatsızlığını dile getirdiğinde, İrincin Noyan ve Kurmişi gibi emirler bu durumu fırsat bilerek Çoban'a karşı suikast düzenlemek üzere onay aldı (Uzunçarşılı, 1988, s. 604).

Emir Çoban, Hazar Denizi kıyısındaki Derbent sorunuyla ilgilenirken, suikast planı Kurmişi Noyan tarafından Aras Nehri kıyısındaki Sör Mari'de (Sürmeli) düzenlenecek bir ziyafetle hayata geçirilecekti. Fakat yolda, Çoban'ın sadık adamlarından Aktay Ali, kendisine suikast planını gizlice bildirince, Çoban yanına sadece oğlu Emir Hasan'ı alarak kaçtı ve karargâhını terk etti. Bu sırada Kurmişi, Gürcü, Tatar ve Acem kuvvetlerinden oluşan büyük bir süvari birliğiyle Çoban'ın kampına saldırdı, ancak Çoban'ın kaçtığını öğrenince öfkeyle tüm mallarını yağmalattı. Bu olaylar yaşanırken, Demirtaş, babasının zor durumda olduğunu duymuş ve güçlü bir ordu ile Anadolu'dan yardımına koşmuştu. Çoban, Tebriz'e ulaştığında, şehir halkı ve Vezir Taceddin Ali Şah tarafından büyük bir ilgiyle karşılandı ve Ebu Sa'îd'in yargısına çıkmak üzere Sultaniye'ye doğru yola çıktı. Ali Şah'ın desteğiyle Ebu Sa'îd'in huzuruna çıkan Çoban, bağlılığını sunarak af diledi ve bağışlandı. Bunun sonucunda, İrincin Noyan ve Kurmişi'ye karşı intikam alma izni aldı (Haykıran, 2009, s. 165, 166).

Bu sırada Demirtaş da İlhanlı yönetiminden aldığı emir doğrultusunda Anadolu'da saldırıya uğradı. Kendisine düşman olan bazı emirlerin suikast girişiminden bir kaleye sığınarak kurtuldu ve sonrasında bu saldırıyı düzenleyen beyleri öldürerek hâkimiyetini yeniden sağladı. Anadolu'ya dönen Demirtaş, yönetim işlerine kaldığı yerden devam etti ve 1321'de Kilikya Ermenileri üzerine bir sefer düzenleyerek Memlûk Sultanı el-Melik en-Nâsır'dan destek istedi. Sultan'a gönderdiği mektupta, Müslümanların düşmanlara karşı birlik olmalarının önemine vurgu yaparak, Ermenilere karşı yapılacak seferin bölgedeki ticaret ve hac yollarının güvenliği için gerekliliğini savundu (Uzunçarşılı, 1988, s. 623, 624).

Demirtaş, valiliği boyunca Anadolu'da düzeni sağlamak için yoğun çaba sarf etti. Zamanla Anadolu'daki Türkmen beylerine karşı otoritesini tanıtarak, bazen sert askeri yöntemlerle, bazen de diplomatik manevralarla düzeni sağlamayı başardı. Diğer Moğol

valilerinden farklı olarak, yönetim anlayışında adaleti önceleme ve dindarlığı ile öne çıkıyordu. Adaletli vergi politikası ve askerlerin halk üzerindeki keyfi davranışlarını yasaklaması sayesinde halkın büyük övgüsünü kazandı ve “Adil Padişah” lakabıyla anılmaya başladı (Aksarayi, 2000, s. 252).

Anadolu’da merkeze oldukça bağımsız, kendine özgü bir yönetim mekanizması gelişmişti. Demirtaş’ın komutasında, Türk ve Moğol kökenli askerlerden oluşan büyük bir ordu vardı. Kendisini merkezden kopuk hisseden ve bunun farkında olan Demirtaş, bağımsızlık ilanı için fırsat kollamaktaydı. Çevresindeki emirler ve ulema da onu bağımsızlık yolunda cesaretlendiriyordu. Etrafındaki desteğin verdiği güvenle Demirtaş, merkezle olan bağlarını iyiden iyiye gevşetmişti; merkeze göndermesi gereken vergileri yollamıyor, resmi davetlere katılmıyor, Ebu Saîd tarafından gönderilen vergi memurlarını geri çeviriyordu. Bu gelişmeler Ebu Saîd Bahadır Han’ın Demirtaş’ın isyan halinde olduğunu anlamasına sebep oldu (Spuler, 2011, s. 139)

Nihayetinde 1322 yılında Demirtaş, bağımsızlığını ilan ederek hutbe okutmuş ve kendi adına sikke bastırmıştır (Haykıran, İlhanlı Hükümdarı Ebu Saîd Bahadır Han Zamanında Doğu Anadolu (1317-1335), 2007, s. 81). Bu bağımsızlık hamlesiyle Memlük Sultanı başta olmak üzere Irak-ı Acem, Irak-ı Arap, Şam ve Horasan valilerinden destek talep etmiştir. Memlük Sultanı ile iyi ilişkileri, Ermeni Krallığı’na yaptığı sefer ve 1319 yılındaki yardım taleplerinin geri çevrilmemesi nedeniyle en güçlü dayanağı olarak görülüyordu. Bu amaçla Memlük Sultanı’na mektup yazmış ve ona değerli hediyeler yollamıştı. Bu sırada Sultaniye’de de hareketlilik yaşanıyordu. Ebu Saîd, Demirtaş’ın isyanı hakkında daha fazla bilgi edinmek için onu birkaç kez saraya davet etti. Ancak Demirtaş, bu davetleri yanıtsız bıraktı. Bu durumu gözlemleyen Ebu Saîd ve saraydaki diğer emirler, Demirtaş’ın gerçekten isyan ettiği konusunda ikna olmuşlardı. Çobanlı ailesinin hasımları olan bazı emirler, bu durumu Emir Çoban’a karşı kışkırtıcı bir fırsat olarak kullanmaktaydılar. Bu gelişmelerden rahatsız olan Emir Çoban, Ebu Saîd’e çıkarak oğlunun isyanını bastırmak üzere Bilad-ı Rum’a gitmek için izin talep etti. Ancak Ebu Saîd, Emir Çoban’ın diğer oğulları ve Demirtaş ile birleşip saraya yürümesinden ve tahtı ele geçirmesinden çekiniyordu. Bu endişelerine rağmen Emir Çoban, ağır yeminlerle Sultan’ı ikna etti. Dönemin kış şartları oldukça zorlu olmasına ve Çoban’ın nikris hastalığından muzdarip olmasına rağmen sefere çıkmaya kararlıydı. Yanına geleneksel olarak İlhanlı kurmaylarını ve donanımlı bir orduyu da alarak 1324 kışında Anadolu’ya doğru yola çıktı (Spuler, 2011, s. 137, 139; Uzunçarşılı, 1988, s. 625).

Bu sırada Demirtaş da babasının kendisine doğru geldiğini öğrendi ve bu duruma karşı savaş hazırlığına girişti. Çoban, Anadolu'ya girip oğlu tarafından karşılanmayınca olayın ciddiyetini kavradı. Baba-oğul karşılıklı karargâhlarını kurarak hazırlıklarını tamamladılar. Gece olduğunda, Demirtaş'ın adamlarından biri gizlice Çoban'ın karargâhına giderek ona Demirtaş'ın savaşmaya kararlı olduğunu ilettili. Bu haber Çoban'ı endişelendirdi. Tecrübeli bir devlet adamı olarak hemen bir çözüm düşündü; Demirtaş'ın emirlerine gizlice mektuplar göndererek, bu isyanın vahim sonuçları olacağını anlattı. Mektupları alan emirler, Çoban'ın uyarılarını dikkate alarak savaş kararlarından vazgeçtiler. Sabah, iki ordu birbirine yaklaştı; Demirtaş, babasının ordusuna doğru ilerledi. Ancak ordusunun isteksizliği dikkat çekiciydi. Askerlerin bu tutumu karşısında Demirtaş, emirlerine neden böyle davrandıklarını sordu. Emirler, "Bir emir oğlunun babasına karşı asker çekmesi Moğol memleketinde kötü bir gelenek oluşturur. Bu işin sonu bizim için de senin için de vahimdir. Şu anda en uygun çözüm babanı izzetle karşılamaktır. Eğer karşımızda baban değil başka bir bey olsaydı, senin için canımızı feda ederdik" yanıtını verdiler. Ordusunun kontrolünü kaybettiğini anlayan Demirtaş, babasını karşılamak üzere taarruz fikrinden vazgeçerek atından indi ve babasını "hoş geldiniz" diyerek karşıladı. Emir Çoban, birkaç gün oğlunun yanında kaldıktan sonra onu merkeze götürmek üzere yola çıktı. Bazı kaynaklara göre Demirtaş, elleri bağlı bir şekilde götürülmüştü. Merkeze varışlarında Demirtaş'ı isyana teşvik eden Emir Sürkaci ve Kadı Necmeddin Tabasi, Emir Çoban'ın emriyle idam edildi. Bu şekilde, Emir Çoban'ın engin tecrübesi sayesinde bu isyan hareketi kan dökülmeden ve devlete zarar vermeden sona ermiş oldu (Uzunçarşılı, 1988, s. 627, 628).

Ebu Saîd Bahadır Han'ın huzuruna çıkarılan Demirtaş Noyan, affedilmek için yalvarmış ve Ebu Saîd tarafından bağışlanarak Anadolu genel valiliğine ikinci kez atanmıştır. Anadolu'ya döner dönmez, bu krizi bir fırsat olarak değerlendirerek Moğol otoritesine karşı muhalif tavır takınan Türkmen beylerine karşı harekete geçti. Bu dönemde daha sert ve baskıcı bir yönetim anlayışı sergileyen Demirtaş'ın ilk hedefi, Eşrefoğulları beyliğinin lideri olan II. Süleyman Bey oldu. Büyük bir orduyla Süleyman Bey'in üzerine yürüyen Demirtaş, 9 Ekim 1326'da Beyliğin merkezi olan Süleyman Şehri'ne (Beyşehir) saldırarak bölgeyi yağmaladı ve II. Süleyman Bey'i acımasız bir şekilde öldürttü. Demirtaş Noyan, II. Süleyman Bey'e uyguladığı işkenceyi daha da vahşice bir hale getirmişti. Süleyman Bey'in burnunu ve kulaklarını kestirmiş, hayâlarını kestirerek alnına astırmış, gözlerini oyduktan sonra da cesedini Beyşehir Gölü'ne attırılmıştır (Haykıran, 2009, s. 170).

Anadolu'da muhalifleriyle mücadele eden Demirtaş Noyan'ın aksine, Sultaniye'de Ebu Saîd Bahadır Han, Emir Çoban ve Çobanlı ailesine karşı adımlar atmaya başlamıştı. Genç yaşta tahta çıkan Ebu Saîd, kendisini sürekli olarak bu ailenin ve özellikle Emir Çoban'ın gölgesinde kalmış hissediyordu. Saltanatının başlarında siyasi deneyimi yetersiz ve gücü sınırlı olduğundan, bu güçlü aileye karşı herhangi bir hamlede bulunamamış, aksine daha önceki bir girişiminde Çobanlılar güçlenerek bu durumdan çıkmışlardı. Ancak geçen on yıl içinde Ebu Saîd, siyasi tecrübesini artırmış ve iktidarını sağlamlaştırmıştı; artık üzerinde bir yük olarak gördüğü ve iktidarına tehdit oluşturduğunu düşündüğü bu aileden kurtulmak için yeterli güce sahip olduğuna inanıyordu. Ebu Sa'id'in ilk hamlesi Emir Çoban'ın oğlu Dımaşk Hoca'ya yönelik oldu. Devlet merkezinde ahlaka aykırı tavırlarıyla dikkat çeken Dımaşk Hoca, bu durumdan ötürü herkesin eleştirilerine maruz kalıyordu. Ebu Saîd, bu durumu bir fırsat olarak değerlendirerek Dımaşk Hoca'nın öldürülmesini sağladı. Ardından, Emir Çoban ve ailesinin tamamen tasfiyesini amaçlayan bir plan çerçevesinde Horasan ve Demirtaş'ın yanındaki emirlerine gizlice mektuplar gönderdi. Ayrıca bu heyet, Demirtaş'a da Ebu Sa'id'in kendisini saraya davet ettiğini bildiren bir ferman getirmişti. Bu davetle amaçlanan, Demirtaş'ın saraya gelmesi ve burada öldürülmesiydi (Uzunçarşılı, 1988, s. 630).

Ancak Ebu Sa'id'in planları beklenmedik bir şekilde açığa çıktı. Mektupları taşıyan heyet, Derbent sınırında Demirtaş'ın adamları tarafından yakalandı ve üzerlerinde Ebu Sa'id'in emirlerine gönderdiği gizli mektuplar bulundu. Heyet üyeleri, sorguya çekilerek Demirtaş'a tüm durumu anlatmak zorunda bırakıldılar. Böylece Demirtaş, kardeşlerinin öldürüldüğünü, mallarının yağmalandığını ve babası Emir Çoban'ın Ebu Sa'id'e karşı bir ordu topladığını öğrendi. Ebu Sa'id'in babasını yenmesi durumunda sıranın kendisine geleceğini düşünen Demirtaş, hızla harekete geçmeye karar verdi. Elçileri öldürttüktan sonra, Ebu Sa'id'in emirlerine hitaben yazılmış mektupları gösterip kendisine gönderilen diğer elçileri de öldürttü. Tehlikenin giderek yaklaştığını gören Demirtaş, kaçış yolları aramaya başladı. İlk aklına gelen seçenek, daha önce iyi ilişkiler kurduğu Memlûk Sultanı'na sığınmaktı; ancak buradaki belirsizlikler ve potansiyel tehlikelerden dolayı tereddüt içerisindeydi. Sonunda önünde iki seçenek kaldı: ya Anadolu'da kalıp Ebu Sa'id'in gelişini beklemek ya da Mısır'a gidip kendisini belirsiz bir geleceğe atmak. Demirtaş, bu iki yoldan ikincisini tercih etti (Haykıran, 2009, s. 172).

Demirtaş Noyan'ın Memlûk Sultanı ile olan ilişkileri başlangıçta oldukça güçlüydü. Daha önce de ifade edildiği gibi, Demirtaş, Memlûk Sultanı'ndan iki kez

yardım talep etmiş ve her iki seferde de beklediği desteği almıştı. Bu sebeple Mısır'ı, hem güvenli bir sığınak hem de güçlü bir müttefik olarak görüyordu. Ancak zamanla, bu dostane ilişki, çeşitli gelişmeler ve olaylar ışığında bozulmuş ve farklı bir boyut kazanmıştır. Özellikle, Demirtaş Noyan'ın 1325 yılında Ebu Sa'îd Bahadır Han'a karşı isyan edip bağımsızlık ilan etmesi, bu sürecin başlangıcı olmuştur. Bu durumu öğrenen Demirtaş'ın babası Emir Çoban, Memlûk Sultanı'na yazdığı uzun bir mektup ile durumu bildirmiş ve bu mektup, Mısır Sultanı'nda Demirtaş'a karşı bazı şüphelerin doğmasına yol açmıştır. Ancak Demirtaş ile Memlûk Sultanı arasındaki en önemli kırılma noktası, 1325 yılında başlayan köle ticareti meselesidir. Memlûk Sultanı, Kuzey ve Doğu ülkelerinden getirilen kölelerin Mısır'a taşınması ve burada satılmasını geleneksel bir iş olarak sürdürmekteydi. Ancak Demirtaş, 1325 yılında bu uygulamayı yasaklamış ve köle ticaretine son vermiştir. Bu karar, Mısır Sultanı tarafından hoş karşılanmamış ve bir dizi hediye göndererek Demirtaş'ı bu tavrından vazgeçirmeye çalışmıştır. Ancak Demirtaş, kararlılığından taviz vermemiştir. Memlûk Sultanı, durumu Emir Çoban'a bildirerek onu Demirtaş'ı uyarmaya çağırmış ve nihayetinde Demirtaş, babasının uyarısı üzerine bu karardan geri adım atmıştır. Bunun üzerine Memlûk Sultanı, Demirtaş'a bir hilat göndermiş ve ilişkiler yeniden düzelmiştir (Haykıran, 2009, s. 172).

Ancak Demirtaş, Mısır Sultanı'na karşı olan güvenini tamamen yitirmemiş ve Anadolu'nun güney sınırlarında, Mısır'dan gelebilecek olası saldırılara karşı tedbirler almaya devam etmiştir. Memlûk Sultanı'na dair güven bunalımı, Demirtaş'ın gelecekteki hareketlerine de yansımıştır. Bu dönemde, merkezi yönetimden gelen tehditler giderek artmış ve Demirtaş, durumun ciddiyetini kavrayarak bir istişare toplantısı düzenlemiştir. Toplantıda, emirlerinden bazıları Anadolu'da kalıp savaşmayı, bazıları ise Mısır'a kaçmayı önerirken, Demirtaş başlangıçta Ebu Sa'îd ile savaşmaya karar vermiştir. Ancak daha sonra, kendisine yönelik tehditlerin arttığını ve Mısır'a sığınmanın daha güvenli bir seçenek olduğunu fark ederek bu kararı değiştirmiştir. Demirtaş, 1327 yılı Ocak ayında, Şam'a doğru bir yolculuğa çıkarak Memlûk Sultanı'na başvurmuştur. Şam'da, Emir Seyfeddin Tengiz tarafından misafir edilen Demirtaş, kısa bir süre burada kaldıktan sonra, Emir Seyfeddin'in gözetiminde Gazze'ye gitmiş ve oradan da Mısır'a doğru yola çıkmıştır. 21 Ocak 1327'de Mısır'a ulaşan Demirtaş, büyük bir törenle karşılanmış ve Sultan el-Melik en-Nasır'ın huzuruna çıkarılmıştır. Sultan, Demirtaş'ı güler yüzle karşılayarak ona değerli hediyeler sunmuş ve beraber ava çıkmışlardır. Bu süreçte Demirtaş, Memlûk Sultanı'na olan bağlılığını göstermek amacıyla ona değerli hediyeler

sunmuş, ancak Sultan bu hediyeleri bazılarını kabul etmiş geri kalanları nazik bir şekilde iade etmiştir (Haykıran, 2009, s. 176).

İlişkiler giderek yakınlaşmış ve Demirtaş, Sultan'ın emriyle Mısır ümerasından biri haline gelmiştir. Ancak, Demirtaş'ın Mısır'daki statüsünün artması, ona karşı oluşan düşmanlıkları da artırmıştır. Özellikle, Mısır'a gelmeden önce, Demirtaş'ın düşmanı olan Karamanoğlu İbrahim Bey, Sultan'a bir mektup göndererek Demirtaş'ı gözden düşürmeye çalışmıştır. Mektubunda, Demirtaş'ın Mısır'a sığınmasının ardında kötü niyetler olduğundan bahsetmiş ve Sultan'a, Demirtaş'ın tahttan gözünü alamadığına dair kuşkularını iletmiştir. Bunun üzerine Sultan, Demirtaş'ı sorgulamak amacıyla bir dizi adım atmış ve onu tutuklayarak hapsedmiştir. Sultan el-Melik en-Nasır, Demirtaş'ı tutukladıktan sonra, Mısır'daki yönetimdeki çeşitli çatışmaların da etkisiyle, Demirtaş'ın ölümüne karar vermiştir. Sultan, Demirtaş'a son bir teklif yaparak, onun yaşamını bağışlamayı önerse de, Demirtaş'ın sonu kaçınılmaz olmuştur (Uzunçarşılı, 1988, s. 641).

Demirtaş meselesine karşılık, İlhanlılar, Olcaytu Han döneminde Memlûklere sığınan Kara Sungur'un iadesini teklif etti. Melik el-Nasır, Ebû Saîd'in zafer haberini aldıktan sonra, İlhanlıların düşmanlığını üzerine çekmemek adına bu teklifi kabul etti. Ancak, kısa bir süre sonra fikrini değiştirdi. Çünkü Ebû Saîd, Bağdat Hatun ile evlenmiş ve bu evlilik, Demirtaş'ın Bağdat Hatun aracılığıyla affedilme ihtimalini doğurmuştu. Bu potansiyel tehlikeyi bertaraf etmek isteyen Melik el-Nasır, Demirtaş'ın idamına şahitlik edilmesini şart koşarak, yalnızca cesedinin iade edilebileceğini bildirdi. Eylül 1328'de Demirtaş, zindandan çıkarılarak Kurafe'ye götürüldü ve burada boğularak idam edildi. Ardından cesedi, İlhanlı elçilerine gösterildi ve karşılığında Kara Sungur'un cesedi Ebû Saîd'den talep edildi. Böylelikle iki hükümdar arasındaki anlaşma tamamlanmış olacaktı. Ancak Memlûk elçileri, Demirtaş'ın öldürüldüğünü henüz bildirmeden Kara Sungur doğal sebeplerle hayatını kaybetti. Son olarak, Demirtaş'ın başı Abacı tarafından Ebû Saîd Bahadır'a götürüldü. Ölümünden sonra cesedi, Sultan'ın elçilerinin huzurunda sunulmuş ve başı vücudundan ayrılarak, cesedi derisi yüzülüp Mısır'a gönderilmiştir (Derin, 2018, s. 74).

Demirtaş'ın ölümü, sadece Mısır'da değil, Anadolu'da ve İlhanlılar Sarayı'nda da derin yankılar uyandırmıştır. Ebu Sa'îd Bahadır Han, Demirtaş ve ailesinin ortadan kaldırılmasının ardından, saltanatında büyük bir rahatlama hissetmiş ve bu olay, onun hükümetindeki önemli bir dönüm noktası olmuştur. Demirtaş'ın ölümünden sonra, Anadolu'da Eratna Beyliği'nin yükselişi ve İlhanlılar Sarayı'ndaki huzurun sağlanması, Ebu Sa'îd'in saltanatının yeni bir dönemi olarak kabul edilmiştir. Demirtaş'ın ölümü,

hem siyasi hem de tarihsel açıdan büyük bir dönüm noktası teşkil etmiş, onun ölümünden sonra hem Anadolu’da hem de Memlük topraklarında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Demirtaş, 31 yaşında iken, 12 Ağustos 1328’de Mısır’da idam edilmiştir. Onun ölümüyle birlikte, Çobanoğulları ailesi için de bir dönem sona ermiş ve Mısır’daki Memlük Sultanı, bir tehditten daha kurtulmuş oluyordu (Haykıran, 2009, s. 176).

6.7.7. Bağdat Hatun: Trajedik bir aşk hikâyesi

İlhanlılar döneminin önde gelen emirlerinden Emir Çoban’ın kızı Bağdat Hatun, güzelliği ve zekâsıyla döneminin dikkat çeken isimlerinden biri olmuştur. Ancak, tarih sahnesine büyük ölçüde uğruna dökülen kanlarla tanınması nedeniyle yer etmiştir. Bağdat Hatun’un doğum yeri ve tarihi hakkında mevcut kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, adını dönemin önemli şehirlerinden biri olan ‘‘Bağdat’’tan aldığı düşünülmekte; bu nedenle, doğum yerinin Bağdat olduğu yönünde yorumlar yapılmaktadır (Mirhond, 1372, s. 507)²⁰.

Bağdat Hatun, 723/1323 yılında Celayirli aşiretinin liderlerinden biri olan Büyük Şeyh Hasan ile evlenmiştir. Şeyh Hasan’ın, babası Emir Hüseyin Küregen’in yaşamı boyunca hangi faaliyetlerde bulunduğu konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Babasının 722/1322 yılında ölümü üzerine Şeyh Hasan, babasının hâkimiyet sahasındaki idaresini devralarak Ebu Said Bahadır Han’ın önemli emirlerinden biri hâline gelmiştir. Emir Hüseyin Küregen’e verilen bölgenin idaresini naiplerine bırakan Şeyh Hasan, kendisi merkezi yönetimde, sultanın ordugâhında bulunmayı tercih etmiştir. Şeyh Hasan’ın, İlhanlılar döneminin en etkili devlet adamlarından biri olan Emir

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed b. Ali b. Şabankarei, *Mecma’ul-ensab*, neşr: Mir Haşim-i Muhaddis, (Tahran, 1376), 285; J. A. Boyle, ‘‘Dynastic and Political of the Ilkhans’’, *The Cambridge History of Iran*, (Cambridge, 1968), V: 163; Abu Abdullah Muhammed ibn Tancî, İbn Batutta, *er- Rihle*. Farsçaya çev. Muhammed Ali Muhavved, (Sefername-i ibn Batutta I-II). (1376 hş), 280; Spuler, *İran Moğolları*, 138; Enver Konukçu, Bağdat, *DAİ*, (İstanbul, 1991), 4: 444; Cem Tuysuz, *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları (Sulduslar)*, (Doktora Tezi, Erzurum, 2004) 93; Dalkesen, ‘‘Siyaset ve Kadın’’, s.553, Beyani, *Moğol Dönemi İran’ında Kadın*, 134; Nicola, *Women in Mongol Iran*, 101; Işık, *Hafiz-ı Ebru’nun Zeyl-i Cami’üt-Tevârih-i*, 99; İbn Batutta, *Seyahatname I*, 302-303.

Çoban'ın kızı Bağdat Hatun ile 723/1323'te evlendi. Bu evlilik dönemin siyasî ve askerî dengelerinde önemli bir yer tutmaktadır (Kemaluddin, 1372, s. 92)²¹.

Henüz yirmili yaşlarının başında olan Ebu Saîd Bahadır Han, 1325 yılında Ucan Yaylası'nda bulunduğu sırada, Emir Çoban'ın evli kızı Bağdat Hatun'a derin bir tutkuyla âşık oldu. Genç hükümdarın bu beklenmedik ve karşı konulamaz arzusu, Bağdat Hatun ile evlenme isteğine dönüşmüştü. Ancak bu durum, dönemin siyasi dengeleri açısından karmaşık bir hâl aldı. Emir Çoban, Ebu Saîd'in Bağdat Hatun'a olan ilgisini fark edince bu aşkı engellemek ve unutturmak için çeşitli tedbirlere başvurdu. Öncelikle, Ebu Saîd'i Bağdat Hatun'dan uzaklaştırmak amacıyla Bağdat'a bir seyahate çıkmaya ikna etti. Bununla birlikte, kızı Bağdat Hatun ve onun eşi Şeyh Hasan'ı da Karabağ'a göndererek onları genç hükümdardan uzak tutmaya çalıştı. Ancak, bu stratejik hamle beklenenin aksine ters bir etki yarattı.

Ebu Saîd'in Bağdat Hatun'a duyduğu aşk, ayrılığın da etkisiyle daha da güçlendi. Genç hükümdar, bu yoğun hislerin etkisiyle odasına kapanmış, hiçbir devlet görevlisi ya da yakın çevresiyle görüşmemiştir. Bağdat Hatun'a duyduğu bu derin aşkı ise yazdığı şiirlerle ifade etmiş, duygularını edebi bir dile dökerek iç dünyasını yansıtmıştır:

“Gönül sarhoş nergis çiçeğinin başucuna gittiğinde Şah da olsa köle de olsa fark etmez, eriyip kaybolur,

Gönül köşküne gel! Canımın içinde Şam'ın bulunduğunu, ancak gönlümün arzusunun yine de Bağdad'a heves ettiğini görürsün.” (Mirhond, 1372, s. 507-509; Tuysuz, 2004, s. 93-94).

Ebu Saîd Bahadır Han'ın evlilik teklifi, Cengiz Yasası çerçevesinde şekillenen bir siyasi hamle olarak değerlendirilebilir. Cengiz Yasası, hanedanın siyasî üstünlüğünü ve otoritesini koruma amacı güderek, hükümdarlara tebaası üzerinde geniş yetkiler tanımıştır. Bu yasa, hanların eylemlerini meşrulaştırmanın ötesinde, halkın hükümdarların sıra dışı davranışlarına boyun eğmesini zorunlu kılacak bir güç sağlamıştır. Bu bağlamda, bir Moğol hanının evli bir kadını kocasından boşatıp onunla

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, 507; Edward G. Browne, *A Literary History of Persia*, III, (Cambridge, 1928), 171; Spuler, *İran Moğolları*, 138; Bülent Yılmaz, *Celayirliler Kabile-Devlet*, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), 83; İbn Batuta, *Seyahatname*, 302-303.

evlenmesi, doğrudan bir yasa olmasa da bazı kaynaklar bu tür evliliklerin Cengiz Yasası'na dayandırıldığını belirtmektedir (Dalkesen, 2002, s. 553).

Cengiz Yasası'na göre, eğer bir kadın hanın beğenisini kazanırsa, kadının kocası onu boşayarak, hana teslim etmelidir. Bu durum, hanların evli kadınları alma hakkını kendilerinde görebileceği anlamına gelmektedir. Ancak Ebu Saîd'in Bağdat Hatun ile evlenme isteği, sadece yasa tarafından tanınan bir hak olarak değil, aynı zamanda hanın otoritesini ve tebaası üzerindeki mutlak yetkisini pekiştirmek amacıyla yapılmış bir siyasi hareket olarak değerlendirilmelidir. Yasa, burada Ebu Saîd'in kişisel arzularının ötesinde, hanın otoritesinin ve gücünün tecelli ettiği bir araç olarak kullanılmıştır (Dalkesen, 2002, s. 156-157)²².

Ebu Saîd'in bu teklifinin, Cengiz Yasası'nın, dinî ve dünyevî otoriteler karşısında hanın egemenliğini ön plana çıkararak prensibine uygun olduğu söylenebilir. Ancak bu durum, Yasa'nın tamamen Şeriat'ı yok saydığı anlamına gelmemektedir. Ebu Saîd'in teklifi, sadece Yasa'nın verdiği sınırsız yetkiyi kullanarak, sosyal ve siyasal normların sınırlarını zorlamak amacı taşımaktadır. Bu bağlamda, Emir Çoban'ın Bağdat Hatun'unu kabul etmesi, Ebu Saîd'in istediği gibi bir evlilik teklifinin hayata geçirilmesini mümkün kılmayacak bir durumdur (Dalkesen, 2002, s. 555).

Emir Çoban, Olcaytu'ya olan bağlılığı ve gösterdiği askerî ile idarî başarılar sayesinde İlhanlılar hanedanı içinde önemli bir güç kazanmış, bu durumun en belirgin örneklerinden biri, Olcaytu'nun iki kızıyla evlenmiş olmasıdır. Çoban ve oğullarının gerçek anlamdaki yükselişi, Ebu Saîd'in on iki yaşında tahta çıkmasıyla başlamıştır. Bu dönemde, Çobanoğulları devleti büyük ölçüde kontrol altına almış ve pek çok önemli emir ve devlet adamını etkisiz hale getirmiştir. Çobanoğullarının güç kazanması, diğer emirleri harekete geçirmiş ve Ebu Saîd, bu emirlerin kışkırtmaları sonucu, Çoban ailesine karşı bir tutum almaya karar vermiştir. Ebu Saîd, Çoban'a karşı tutumunu, özellikle Bağdat Hatun ile evlenme teklifinde bulunarak pekiştirmiştir. Bu teklif, sadece Ebu Saîd'in mutlak otoritesini herkese hatırlatmayı amaçlayan bir siyasi hareket olarak değerlendirilmelidir. Ebu Saîd'in bu evlilik teklifinin ardında yatan en önemli neden, Çoban ailesinin büyük bir güç kazanmış olmasına rağmen, İlhanlı hanedanına ve Cengiz Yasası'na bağlılıklarını sürdürmeleri gerektiğini vurgulamaktır. Ebu Saîd'in bu teklifi, Çoban'ın sahip olduğu büyük güç ve kudretin, onu hanedanın bir tebaası konumuna getirmesine yol açmıştır. Böylelikle, Ebu Saîd'in teklifinin sadece Çoban'a yerini

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Tuysuz, İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları, 94; Konukçu, "Bağdat Hatun", 444.

bildirmek amacı taşımadığı, aynı zamanda Bağdat Hatun'un kocası olan Celayirli Şeyh Hasan'a ve Celayirli aşiretine de bir meydan okuma anlamı taşıdığı söylenebilir. Emir Çoban, Ebu Saîd'in teklifine karşı sessiz kalmış ve bu durum, onun ilk kez İlhanlı hanına karşı bir itaatsizlik göstermesi olarak kayda geçmiştir. Çoban, kızı Bağdat Hatun'un evli olduğu gerekçesiyle Ebu Saîd'in isteğini reddetmiştir. Bu, Emir Çoban'ın yasaları iyi bilen ve bu yasalara bağlı kalan bir yönetici olarak, sadece Cengiz Yasası'na değil, aynı zamanda kişisel ve dini inançlarına da bağlı kalmasının bir göstergesi olmuştur. Çoban, güçlendiği ve otoritesini pekiştirdiği bu dönemde, Ebu Saîd'in teklifini kabul etmeyerek, yalnızca kendi ailesinin gücünü değil, aynı zamanda İlhanlılar içindeki bağımsızlığını da savunmuştur (Dalkesen, 2002, s. 559; Demir, 2002, s. 379).

Ebu Saîd Bahadır Han, Emir Çoban'ın evlenme teklifini reddetmesi üzerine, Çoban'ın verdiği karşılıkla ne şekilde hareket edeceğini belirleme noktasında zor bir durumda kalmıştır. Çoban, teklife tam olarak karşı çıkamamakla birlikte, çözüm olarak kızı Bağdat Hatun ve damadı Şeyh Hasan'ı Karabağ'a göndermeyi tercih etmiştir (Dalkesen, 2002, s. 560; Tuysuz, 2004, s. 94).

Ebu Saîd ise, bu gelişmenin ardından Bağdat'ta odasından çıkmayarak derin bir aşk acısıyla içsel bir yalnızlık yaşamaya başlamıştır. Bu süre zarfında, Ebu Saîd'in huzuruna yalnızca Emir Çoban girebilmiştir. Çoban, Ebu Saîd'in bu halini fark ederek, ona şu sözleri söylemiştir: “*Alem sizin fermanınız altındadır. Eğer sizi rahatsız eden bir şey varsa, söyleyin, kaldıralım.*” Ebu Saîd, bu teklife şu şekilde cevap vermiştir: “*Ben dünyanın memleketlerini ve nimetlerini senin emrine verdim. Sen de öyle davran ki gönül derdi olmaksızın iki gün geçirebileyim.*” Emir Çoban, Ebu Saîd'in bu ifadelerine karşı sessizliğini korumuş ve yanından uzaklaşmıştır (Mirhond, 1372, s. 508-509)²³.

Bahar mevsimiyle birlikte, Emir Çoban, Ebu Saîd'in evlenme teklifine cevap vermekten kaçınarak saraydan kısa bir süreliğine ayrılmayı tercih etmiştir. Bu süreçte, yanına vezirlerini alarak Ebu Saîd'e karşı kışkırtıcı bir tutum sergileyen saray çevresinden uzak durmayı amaçlamıştır. Çoban, Ebu Saîd'in teklifinin arkasında bir siyasî komplo olduğunu fark etmiş ve bu nedenle teklifi reddetmiştir. Bu tavır, Çoban'ın yalnızca kişisel inançları ve ailesinin çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini değil, aynı zamanda siyasî stratejisini de dikkatlice şekillendirdiğini göstermektedir (Dalkesen, 2002, s. 561). Diğer

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mirhond, *Ravzatu's-safâ*, 508-509; Howorth, *History of the Mongols*, 605; Boyle, “Dynastic and Political of the Ilkhans”, 410; Tuysuz, *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları*, 95; Konukçu, “Bağdat Hatun”, 444.

yandan, Ebu Saîd'in karşılaştığı bu durumu, kendisinin devlet işlerinden uzaklaşarak Bağdat Hatun'a duyduğu aşka kapılmasının bir sonucu olarak da değerlendirmek mümkündür. Ebu Saîd, Emir Çoban'ın güçlü siyasi etkisi karşısında elinden bir şey gelmeyeceğini fark etmiş ve bu nedenle devlet yönetiminden tamamen çekilerek Bağdat Hatun'un aşkına duyduğu derin hislere yönelmiştir. Bu durum, Ebu Saîd'in kişisel arzuları ile devlet yönetimi arasındaki çatışmayı ve güç mücadelesini simgeleyen önemli bir dönüm noktası olarak kayda geçmiştir (Tuysuz, 2002, s. 94).

Ebu Saîd ile Bağdat Hatun arasındaki aşk ilişkisi, yalnızca kişisel bir mesele olmanın ötesine geçerek, Emir Çoban ve Çobanlı ailesinin felaketine, aynı zamanda İlhanlı Devleti'nde büyük iç karışıklıklara yol açmıştır. Ebu Saîd, Bağdat Hatun'a duyduğu ilginin karşılıksız kalması ve Emir Çoban tarafından engellenmeye çalışılması sonucu, bu aşkın peşinden gitmekte zorlanmış ve işler çıkmaza girmiştir. Ebu Saîd'in aşkı ile siyasi güç arasındaki çatışma, İlhanlı Devleti'nin iç düzenini sarsan bir dizi olayı tetiklemiştir. Çoban ve ailesinin devlet içindeki güçlü pozisyonları, diğer emir ve devlet adamlarının Ebu Saîd'i kışkırtmasına neden olmuştur. Emir Çoban'dan sonra en yetkili kişi olan oğlu Dımaşk Hacı, bu kışkırtmaların hedefi olmuştur. Dımaşk Hacı'ye karşı yapılan tahrikler sonucunda, Emir Çoban, emrindeki kuvvetlerle Horosan'daki sorunları çözmek üzere yola çıkmıştır. Ancak bu süreçte, Dımaşk Hacı'ye yönelik bir iftira atılmıştır: Ebu Saîd'in haremde gayri meşru ilişkiler yaşadığı iddiası gündeme gelmiştir. Bu iftira, Ebu Saîd'in Bağdat Hatun'a olan duygularından ötürü Emir Çoban ve ailesine beslediği kinle birleşerek, Ebu Saîd'i daha da hırçınlaştırmıştır. Böylece Ebu Saîd, Dımaşk Hacı'nin ölüm fermanını vermiştir. Bu kararın duyulması üzerine, Dımaşk Hacı kaçmayı denemiş ancak yakalanarak 5 Şevval 727/1327 tarihinde öldürülmüştür (Şebânkâreî, 1376, s. 239-240) ²⁴.

Emir Çoban, oğlu Dımaşk Hacı'nin ölüm haberini aldığı sırada Horasan'da bulunmaktaydı. Soğukkanlılığını koruyarak durumu soğukkanlılıkla değerlendiren Çoban, ancak Ebu Saîd ve diğer devlet adamları, Emir Çoban'ın intikam almak için harekete geçeceğini düşünerek, onun öldürülmesi yönünde emirler göndermiştir. Bazı emirler, Emir Çoban'a durumu bildirmiş ve kendilerini destekleyeceklerini ifade etmişlerdir. Bu destekle birlikte, Emir Çoban komutasında isyan için oluşturulan ordu,

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hâfiz-i Ebrû, *Zeyl-i Camiut-tevari-i Reşidi*, 168-170; Mirhond, *Ravzatu's-safâ*, 512-513; Howorth, *History of the Mongols*, 605-607; Boyle, "Dynastic and Political of the Ilkhans", 410; İbn Batutta, *Sefername-i İbn Batutta*, 278-279; Yılmaz, *Celayirliler Kabile-Devlet*, 83-84.

Azerbaycan'a yönelmek üzere yola çıkmıştır. Ancak henüz yolculuk halindeyken, Emir Çoban, Ebu Saîd'e gönderdiği bir ulak aracılığıyla, bu kargaşaya sebep olan emirlerin kendisine teslim edilmesi durumunda eski hizmetine devam edeceği teklifini iletmiştir. Ebu Saîd, bu teklifi reddetmiş ve Emir Çoban'la savaşa girmeye karar vermiştir. Ancak savaşın eşliğine gelindiğinde, Emir Çoban'ın ordusundaki bazı devlet adamları ihanet etmiş ve Çoban'ın 70.000 kişilik ordusundan 30.000 kişi Ebu Saîd'in tarafına geçerek, Çoban'ın yenilgisini kaçınılmaz kılacak bir durumu oluşturmuştur. Bu gelişme üzerine, Emir Çoban savaştan vazgeçerek, yanında az sayıda kişiyle Horasan'a doğru çekilmiştir. Emir Çoban, çok az bir maiyetle Herat Meliki Gıyaseddin Kert'in yanına sığınmıştır. Durumdan haberdar olan Ebu Saîd, Herat Meliki'ne yazdığı mektupta Emir Çoban'ın öldürülmesini talep etmiştir. Gıyaseddin Kert, istemeyerek de olsa Han'dan gelen emri yerine getirmiş ve 728/1328 yılında Emir Çoban'ı öldürmüştür (Şebânkâreî, 1376, 240-243)²⁵.

Ebu Saîd, Bağdat Hatun'la evlenmesi için karşısındaki en büyük engel olan Emir Çoban'ı ortadan kaldırdıktan sonra, son adım olarak Bağdat Hatun'un mevcut eşi olan Emir Şeyh Hasan'dan boşanmasını sağlamayı planlamıştır. Bu amacına ulaşabilmek için, dönemin en saygın kadısı olan Mübarek Şah'ı görevlendirmiştir. Ebu Saîd, Kadı Mübarek Şah'ı huzuruna çağırarak ona şu talimatı vermiştir: “*Elinden ne geliyor ve kendin nasıl biliyorsan öyle yap, Emir Şeyh Hasan'ı Bağdat Hatun'dan vazgeçir.*” Bu büyük sorumluluğu üzerine alan Kadı Mübarek Şah, derhal görevine koyularak Emir Şeyh Hasan'ın yanına gitmiştir. Kadı, Şeyh Hasan'a Padişah adına önemli bir mesele için geldiğini ve bunun sıra dışı bir olay olduğunu belirterek şu beyitleri okumuştur: “*Padişahın uygun gördüğü görüşe aykırı görüş aramak kendi kanı ile elini yıkamak demektir.*” Ardından, Şeyh Hasan'a, “*Sizin için en uygun olanı bu hatunu terk etmenizdir*” şeklinde bir tavsiyede bulunmuştur. Emir Şeyh Hasan, Padişahın hükmü karşısında boyun eğmiş ve “*Padişahın hükmü karşısında bizim canımızın bir önemi yoktur*” diyerek Bağdat Hatun'u boşamıştır. Kadı Mübarek Şah, Ebu Saîd'e bu haberi iletme için huzuruna

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Batutta, *Sefername-i ibn Batutta*, 279-280; Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Camiut-tevari-i Reşidi*, 166-180; Mirhond, *Ravzatu's-safâ*, 510-522; Howorth, *History of the Mongols*, 608-611; Boyle, “*Dynastic and Political of the Ilkhans*”, 411.

gitmiş ve karşılığında büyük ödüller ve mal varlığıyla ödüllendirilmiştir (Kemaluddin, 1372, s. 84-86)²⁶.

Ebu Saîd'in Bağdat Hatun'la evlenebilmesi için ise son engel, Şer'i hukuka göre boşanan bir kadının üç ay on gün bekleme süresinin tamamlanmasıydı. Bekleme süresi sona erdiğinde, Ebu Saîd ve Bağdat Hatun, 728/1328 yılında büyük bir şenlik ve düğün töreniyle evlenmişlerdir. Bu evlilikle Ebu Saîd, Bağdat Hatun'a büyük bir değer vererek ona "Hüdavendigar" unvanını vermiştir. Bu süreç, Ebu Saîd'in iktidarını pekiştiren ve kişisel arzularını devletin yönetimiyle birleştiren önemli bir dönüm noktası olmuştur (Batutta, 1376, s. 280)²⁷.

Bağdat Hatun, Ebu Saîd üzerindeki derin etkisi sayesinde büyük bir nüfuz kazanmış ve bu etkiyle memleketin yönetiminde önemli bir rol oynamıştır. Ebu Saîd tarafından "Hüdavendigar" (hünkâr) olarak adlandırılmış ve devletin birçok işini kendi elinde toplamıştır. *Mecma'ü'l-Ensâb* adlı eserde Bağdat Hatun hakkında şu değerlendirme yapılmaktadır: "O, öyle büyük bir mevkiye ulaştı ki, yarlığı dünyaya yayıldı. Bütün devlet işleri onun görüşlerine dayanıyordu. Çok bilgili, şanslı ve bahtlı bir kadındı."(Khelejani, 2004, s. 93).

Güzelliği ve zekâsı ile tanınan Bağdat Hatun, Ebu Saîd ile olan evliliği sayesinde büyük bir nüfuz kazanmış ve bu nüfuz, İlhanlı yönetimi üzerinde de belirgin bir etki yaratmıştır. Ebu Saîd'in ona duyduğu zaaf, Bağdat Hatun'un hem iç siyasette hem de diplomatik alanda etkin bir konuma yükselmesine yol açmıştır. Bağdat Hatun, ülkenin dört bir yanına gönderdiği yarlıklarıyla devlet yönetiminde önemli bir söz sahibi olmuş, bu süreçte Ebu Saîd'in kararları üzerinde ciddi bir etki sağlamıştır. Emir Çoban'ın öldürülmesinin ardından dağılmaya başlayan Çobanlı ailesini bir araya getirerek, onların devletin kritik kademelerinde yer almasına zemin hazırlamış ve böylece Çobanlı ailesinin İlhanlı Devleti'ndeki etkisini artırmıştır (Ebru, 2012, s. 527).

Emir Şeyh Hasan, Bağdat Hatun'u boşadıktan sonra Ebu Saîd tarafından yayımlanan bir yarlıkla Kuzey Azerbaycan, Arran, Şirvan ve Mugan'a vali olarak

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Camiut-tevari-i Reşidi*, 184; Mirhond, *Ravzatu's-safâ*, 527; Howorth, *History of the Mongols*, 611; Mirhond, *Ravzatu's-safâ*, 526-527;

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Battuta, İbn Battûta Seyahatnâmesi, 224; Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Camiut-tevari-i Reşidi*, 520-522; Işık, *Hafız-ı Ebru'nun Zeyl-i Cami'üt-Tevârih-i*, 113; Mirhond, *Ravzatu's-safâ*, 526-527; Howorth, *History of the Mongols*, 611; Spuler *İran Moğolları*, 112; Yılmaz, *Celayirliler Kabile-Devlet*, 85; Semerkandî, *Matlau's-Sâdeyn*, 92; Mirhond, *Ravzatu's-safâ*, 507; Browne, *A Literary History of Persia*, 171;

atanarak, İlhanlı Devleti iç siyasetinde etkili bir pozisyon kazandı. Eşini boşamak zorunda kalan Emir Şeyh Hasan, elde ettiği itibarla Bağımsız Celayirli Devleti'ni kurma fırsatını yakalamıştı. Ancak, Bağdat Hatun ve Emir Şeyh Hasan'ın devlet yönetiminde etkin rol oynamalarından rahatsız olan bazı emir ve devlet adamları, 732/1331-1332 yıllarında Bağdat Hatun'un eski eşi Şeyh Emir Hasan ile iş birliği yaptığına dair asılsız bir iftira yayıldı. Bu iftira, Ebu Saîd'in kulağına gidince Emir Şeyh Hasan'ın ölüm fermanı çıkarıldı. Fakat Ebu Saîd'in halası Olcatay Hatun'un, oğlunun affı için Han huzuruna çıkarak şafaatte bulunması üzerine, ölüm kararı iptal edildi. Bunun yerine, Emir Şeyh Hasan ve annesi Olcatay Hatun Kemah Kalesi'ne sürgün edildi (Batutta, 1376, s. 281)²⁸.

Yaşanan bu olumsuz gelişmelerin ardından, Bağdat Hatun itibar kaybına uğrayarak iftiraya maruz kaldı. Ancak, bu iftiranın gerçekliği bir yıl sonra ortaya çıktı. Ebu Saîd, iftirayı atanları öldürterek Bağdat Hatun'un suçsuzluğunu ve otoritesini yeniden kazandı. Suçsuzluğu ispatlanan Şeyh Hasan, 1331-1332 yıllarında sürgün edildiği Kemah Kalesi'nden Tebriz'e dönerek Ebu Saîd'in hizmetine girdi. Emir Şeyh Hasan, Celayirli kabilesinden ailesiyle birlikte Anadolu Eyaleti'ne genel vali olarak atanarak önemli bir göreve getirildi. İtibarını yeniden kazanan Şeyh Hasan, Ebu Saîd'in 736/1335-1336 yılında vefatına kadar Anadolu'nun yönetiminden sorumlu oldu (Şebânkâreî, 1376, s. 250)²⁹.

Eski itibarını yeniden kazanan Bağdat Hatun, siyasî gücünü pekiştirmek amacıyla sufi şeyhleriyle bağlar kurmayı ve farklı çevrelerin desteğini kazanmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, Erdebil'de önemli bir dini figür olan ve Ebu Saîd'in de kıymet verdiği Şeyh Safiyyüddin Erdebili'yi ziyaret etmiş ve Ebu Saîd ile Şeyh arasında gerçekleşen mülakata katılmıştır. Bağdat Hatun, eski eşi Şeyh Hasan ile yazıştığına dair atılan iftiradan aklanmış olsa da eski itibarını yeniden kazanması ve devlet idaresinde nüfuzunu tekrar etkin bir şekilde kullanması, muhalif seslerin artmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler, İlhanlı iç siyasetinde büyük bir karmaşaya sebep olmuş ve birçok kişinin ölümüne yol açmıştır. Bağdat Hatun ise, Ebu Saîd'in gözünden düşmüştür. Evliliklerinin ikinci yılında, Bağdat Hatun'a olan ilgisini ve sevgisini kaybeden Ebu Saîd, Dımaşk Hacı'nın kızı olan Dilşad Hatun ile evlenmeye karar vermiştir. Ebu Saîd, devlet yönetiminin tamamını Vezir Hacı Gıyaseddin Muhammed'e ve Bağdat Hatun'a bırakarak, tüm zamanını Dilşad Hatun

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Konukçu, "Bağdat Hatun" 444; Howorth, *History of the Mongols*, 623.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hâfiz-i Ebrû, *Zeyl-i Camiut-tevari-i Reşidi*, 186-187; Mirhond, *Ravzatu's-safâ*, 532.

ile geçirmeye başlamıştır. Ancak, bu durum uzun sürmemiştir. Ebu Saîd Bahadır Han, 736/1335-1336 yılı Rebiülahir ayının 13'ünde hastalanarak vefat etmiştir (Howort, 1876, s. 623-624)³⁰.

İbn Batuta ve diğer araştırmacılar, Ebu Saîd'in Dilşad Hatun ile evlenmesinin ardından Bağdat Hatun'un kıskançlık krizine girdiğini ve babası Emir Çoban ile kardeşlerinin intikamını almak amacıyla Ebu Saîd'i zehirlediğini ileri sürmüşlerdir (Batutta, 1376, s. 281)³¹.

Ebu Saîd'in vefatından sonra, Bağdat Hatun'un iktidar hırsı, Arpa Han'ın muhalefetine yol açmıştır. İlhanlı Devleti'nde tartışmasız bir şekilde söz sahibi olan Bağdat Hatun, Arpa Han'ı tanımamış ve Hülagu soyundan olmadığı için onu küçümsemiştir. Bu durum karşısında Arpa Han, Bağdat Hatun'un etkisinden rahatsız olmuş ve İlhanlı idaresine müdahale etmesinden kurtulmak istemiştir. Bu nedenle Arpa Han ve çevresindeki devlet erkânı, Bağdat Hatun'u Ebu Saîd'i zehirleyerek öldürmek ve Özbek Han ile gizlice mektuplaşarak Arpa Han'a karşı ittifak kurmakla suçlanmışlardır. Bunun üzerine Arpa Han, Bağdat Hatun'un öldürülmesi emrini vermiştir. Bağdat Hatun, 736/1336 yılında saray görevlisi Hâce Lû'lû tarafından hamamda sopa ile dövülerek feci şekilde öldürülmüştür. Cesedi, üzerinde yalnızca mahrem yerlerini örten bir kumaş parçası bulunduğu halde birkaç gün boyunca halka teşhir edilmiştir (Boyle, 1968, s. 413).

6.8. Tugan-i Kuhistani'nin İdamı

Tugan-i Kuhistani, İlhanlı Devleti döneminde önemli bir figürdür ve genellikle Hülagü Han'ın veziri olarak bilinir. Aslen bir İranlıydı ve Moğol yönetimi altında yüksek bir konuma gelmişti. Tugan-i Kuhistani, İlhanlı Devleti'nde önemli idari ve mali görevlerde bulunmuş, bu nedenle hem İlhanlı yönetimi hem de yerel halk arasında dikkat çekici bir isim olmuştur. Tugan-i Kuhistani'nin ölümü, İlhanlı Devleti'ndeki güç mücadelesinin ve saray entrikalarının bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Tarihi kaynaklara göre, Hülagü Han'ın ölümünden sonra başlayan iç çekişmeler sırasında,

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Konukçu, "Bağdat Hatun", 444; İbn Batutta, *Sefername-i ibn Batutta*, 281; Browne, *A Literary History of Persia*, 412; Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Camiut-tevari-i Reşidi*, 188; Khelejani, *İlhanlılar ile Altın Orda Devleti'nin Siyasi ve Sosyal İlişkileri*, 93.

³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Camiut-tevari-i Reşidi*, 188; Howorth, *History of the Mongols*, 624; Boyle, "Dynastic and Political of the Ilkhans", 412.

muhtemelen yeni liderler tarafından bir tehdit olarak görüldüğü için öldürülmüştür. Ölümü, İlhanlı Devleti içindeki siyasi karışıklıkların ve güç mücadelelerinin bir yansıması olarak değerlendirilir. Bazı kaynaklar, onun suikasta kurban gittiğini belirtirken, diğerleri idam edildiğini öne sürer. Ancak genel kanı, Tugan-i Kuhistani'nin İlhanlı sarayında dönen siyasi entrikaların kurbanı olduğudur. Argun Han'ın ölümünün ardından başa geçen Geyhatu cülus töreninin ardından devlet içerisinde bir takım düzenlemelere gitti. Asıl amacı ülkede güvenlik ve huzuru sağlamak için gerekli önlemleri almaktı. Baydu'nun ilhan olması yönünden destek sağlayan emirlerin cezalandırılmasını emrini verdi. Bu doğrultuda Tugan-i Kuhistani ve muhalefet yapan bir grup emir ölümle cezalandırıldı. Bu durum, Moğol yönetimi altında bile saray içi çekişmelerin ne kadar ölümcül olabileceğini göstermektedir. Tugan-i Kuhistani'nin öldürülmesi, İlhanlı Devleti'nde iç karışıklıkların ve siyasi istikrarsızlığın belirgin bir örneğidir ve bu tür olaylar, İlhanlıların gücünü ve istikrarını zayıflatan faktörler arasında sayılır (Aksarayı, 2000, s. 240, 241).

6.9. Beylerbeyi İzzeddin'in İdamı

İlhanlı Devleti'nde Beylerbeyi İzzeddin, Anadolu'daki Moğol hâkimiyeti döneminde önemli bir askeri ve idari liderdi. Beylerbeyi unvanı, geniş yetkilere sahip yüksek rütbeli komutanlar için kullanılıyordu ve İzzeddin bu makamda, Moğolların Anadolu'daki yönetiminde kritik roller üstlenmiştir. İzzeddin, İlhanlıların Anadolu üzerindeki nüfuzunu korumak ve bölgedeki iç dengeleri sağlamakla görevliydi. Ancak, bu dönemde Anadolu'da birçok Moğol komutanı ve yerel lider arasında çıkar çatışmaları yaşanıyordu. Özellikle Baltu Noyan ve Togacar Noyan gibi güçlü figürlerle aralarındaki rekabet, İzzeddin'in de sonunu getiren faktörlerden biri oldu. İzzeddin, Baltu Noyan ile uzun süredir süren bir düşmanlığa sahipti. Bu düşmanlık, İzzeddin'in Togacar Noyan'ı desteklemesiyle daha da derinleşti. Togacar Noyan, Anadolu'ya geldikten sonra Beylerbeyi İzzeddin ile iş birliği yaparak Baltu'nun gücünü dengelemeye çalıştı. Ancak, Baltu Noyan bu durumdan rahatsız oldu ve İzzeddin'i ortadan kaldırmak için fırsat kollamaya başladı (Turan, 1993, s. 617).

Gazan Han'ın Togacar Noyan'ın öldürülmesi emrini vermesinden sonra Baltu Noyan harekete geçti. Beylerbeyi İzzeddin de Baltu'nun hedefleri arasındaydı. Baltu Noyan, Gazan Han'ın emirlerini yerine getirirken, aynı zamanda kendi rakiplerini de

ortadan kaldırmayı başardı. Togacar Noyan'a yönelik saldırısında, Beylerbeyi İzzeddin'i ele geçirerek öldürdü. İzzeddin'in ölümü, Anadolu'daki Moğol yönetiminde önemli bir güç dengesinin değiştiği bir döneme işaret eder. Beylerbeyi İzzeddin'in ölümü, Baltu Noyan'ın Anadolu'daki Moğol kuvvetleri içinde nüfuzunu daha da güçlendirmesine olanak sağladı. İzzeddin'in ölümünden sonra, Baltu Noyan fiilen bölgedeki en güçlü komutan haline geldi ve Anadolu'daki Moğol otoritesinin merkezinde yer aldı (Aksarayı, 2000, s. 254, 255).

6.10. Togacar Noyan'ın İdamı

Togacar Noyan, İlhanlı Devleti'nde önemli bir devlet adamı ve askeri liderdi. Baydu'yu Geyhatu Han aleyhine isyana teşvik etmiş ve Geyhatu'nun öldürülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak, Baydu'dan kısa süre sonra ayrılarak Gazan Han'ın safına katılmıştır. Gazan Han, Togacar'ın bu değişken karakterini ve müdahaleci tutumunu bildiği için ona fazla güvenmiyordu. Ayrıca, Şehzade Sukay ve Arslan Oğul'un isyanlarının arkasında da Togacar'ın olduğunu düşünmekteydi. Bu yüzden, güçlü ve nüfuzlu olan Togacar Noyan'ı merkezden uzaklaştırma kararı aldı. Ona, Anadolu'nun yönetiminde görev verdi ve Samagar Noyan'ın ölümünden sonra Moğol kuvvetleri genel komutanlığını geçici olarak devretti (Fazlullah, 2022, s. 918, 921).

Anadolu'da bulunan Baltu Noyan, Togacar'ın bu bölgeye atanmasından rahatsız olmuş, ona karşı bir tavır almıştı. Togacar Noyan, Baltu ile olan rekabet ve anlaşmazlıklar yüzünden Anadolu'daki durumu daha da gerginleştirmişti. Bu sırada Gazan Han, Emir Harmancı'yı göndererek Togacar Noyan'ın öldürülmesi emrini verdi. Emir Harmancı ve Baltu Noyan, bu fırsatı değerlendirerek Togacar Noyan'ın ordugâhına saldırdı. Togacar, Baltu'ya karşı koyamayacağını anlayınca Delüce Kalesi'ne sığındı (Kazvini, 2018, s. 592). Ancak, kalede mahsur kalan Togacar, yardım çabalarına rağmen başarısız oldu. Sonunda, gizlice kaleden kaçıp Sivas'a ulaşmaya çalışsa da Baltu ve diğer emirler tarafından yakalandı. Gazan Han'ın yarlığı gereğince 695/1295-1296 yılında Sivas civarında öldürüldü. Togacar Noyan'ın ortadan kaldırılmasıyla, Baltu Noyan'ın nüfuzu Anadolu'da zirveye ulaştı ve bölgenin kontrolü tamamen eline geçti (Aksarayı, 2000 s. 256, 257), (Fazlullah, 2022, s. 921, 925)

6.11. Baltu Noyan; Moğol Egemenliğine Karşı Bir Anadolu Direnişçisi

Baltu Noyan, 13. yüzyılın sonlarında Anadolu'da İlhanlı Devleti'nin en güçlü komutanlarından biri olarak öne çıkmış, ancak Moğol yönetimine karşı isyan etmesiyle tarihte dikkat çeken bir figür olmuştur. Samagar Noyan'ın ölümünden sonra, Anadolu'daki Moğol kuvvetlerinin yönetimi Arab adlı genç ve deneyimsiz bir komutanın eline geçmişti. Bu durum, Abaka Han döneminden beri Anadolu'da bulunan Baltu Noyan'ın bölgede tüm işlerin kontrolünü ele geçirmesine olanak tanıdı. Baltu, nüfuzunu artırarak Anadolu'daki en etkili Moğol liderlerinden biri haline geldi. Ancak Baltu'nun yükselişi, Moğol hiyerarşisindeki diğer liderlerle olan ilişkilerini zorlaştırdı. Özellikle Togacar Noyan'ın Anadolu'ya Moğol kuvvetleri komutanı olarak atanması Baltu'yu rahatsız etti. Baltu, yetkilerinin kısıtlanacağı korkusuyla Togacar' a karşı olumsuz bir tutum takındı. Aynı dönemde, Beylerbeyi İzzeddin ile Baltu arasında süregelen bir rekabet vardı. Bu çekişme, Togacar Noyan'ın İzzeddin'i desteklemesiyle iyice alevlendi. Nihayetinde, Gazan Han'dan gelen yarlıkla Togacar Noyan'ın ortadan kaldırılması emredilince, Baltu Noyan harekete geçerek Togacar'ın ordugâhına saldırdı ve Beylerbeyi İzzeddin'i öldürdü. Togacar ise Baltu'nun gücüne karşı koyamayacağını anlayarak Delüce Kalesi'ne sığındı. Ancak, kalede mahsur kalan Togacar, yardım çabalarına rağmen başarısız oldu. Sonunda, gizlice kaleden kaçıp Sivas'a ulaşmaya çalışsa da Baltu ve diğer emirler tarafından yakalandı. Gazan Han'ın yarlığı gereğince 695/1295-1296 yılında Sivas civarında öldürüldü. Togacar Noyan'ın ortadan kaldırılmasıyla, Baltu Noyan'ın nüfuzu Anadolu'da zirveye ulaştı ve bölgenin kontrolü tamamen eline geçti (Aksarayı, 2000, s. 254, 255).

Baltu'nun gücü ve nüfuzu bu olayların ardından zirveye ulaştı. Özellikle Danişmend vilayetindeki Moğol tümenlerinin komutası da Arab'ın küçük yaşta olması sebebiyle Baltu'ya verilmişti. Ancak bu hâkimiyet, çok uzun sürmedi. Abuşka Noyan'ın Anadolu'ya Moğol orduları genel komutanı olarak atanması, Baltu'nun iktidarını kaybetme korkusunu tetikledi. Ayrıca, Gazan Han Baltu'yu birkaç kez huzuruna çağırılmış, ancak Baltu öldürülme korkusuyla bu davetlere gitmemişti. Üstelik Sultan Mesud'un da Gazan Han'ın huzuruna çıkmasını engellemişti. Sonuçta Baltu Noyan, elindeki gücü kaybetmemek adına isyan etti. Ancak bu isyan, sadece iktidar kaygısından ibaret değildi. Baltu'nun Anadolu'daki güçlenmesinden rahatsız olan Gazan Han'ın politikaları, Baltu'yu daha büyük bir harekete sevk etti. O, Moğol tahakkümü altında ezilen Anadolu'yu bağımsız bir Selçuklu Devleti olarak yeniden kurmayı hedefliyordu. Türkler arasında sevilmesi ve bu bölgeyle derin bağlar kurmuş olması, Baltu'nun planlarını daha da güçlendirdi. Ancak bu isyan, başarıya ulaşamadı. Gazan Han,

başkomutanı Kutluğşah'ı üç tümen askerle isyanı bastırmak için Anadolu'ya gönderdi (Kazvini, 2018, s. 592).

Kutluğşah'ın komutasındaki güçler ile Baltu Noyan'ın kuvvetleri Kırşehir yakınlarındaki Malya Ovası'nda karşı karşıya geldiler. İlk günün sonunda Arab Noyan, Baltu'ya karşı başarılı olamayarak geri çekilmek zorunda kaldı. Ancak ikinci gün yapılan saldırıda Baltu'nun bazı askerleri saf değiştirerek Kutluğşah'a katıldı ve Baltu büyük bir yenilgiye uğradı. Çaresiz kalan Baltu, Karamanoğulları ve Eşrefoğulları gibi yerel güçlerle anlaşmalar yaparak kaçmaya çalıştı. Ancak nihayetinde Ermeni Kralı tarafından yakalanıp Gazan Han'a teslim edildi. 1297 yılında Baltu Noyan, Tebriz'de Gazan Han'ın emriyle idam edildi. Oğlu ve yandaşları da aynı kaderi paylaştı. Baltu'nun isyanı, Moğol hâkimiyetine karşı Anadolu'da başlatılan ilk büyük isyan hareketiydi. Başarısız olmuş olsa da, Anadolu Türkleri arasında Moğollara karşı bir cesaret ve direnç ruhu doğurmuştu. Tarihçiler, Baltu'nun bu isyanının başarılı olması durumunda, Moğol tahakkümünden bağımsız bir Selçuklu Devleti'nin yeniden canlanabileceğini düşünmektedir (Sümer, 2022, s. 66)

6.12. Beyler ve Sultan Mücadeleleri

6.12.1 İrincin Noyan'ın idamı

İrincin, İlhanlı yönetiminin üst düzey devlet adamlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İrincin, İlhanlı Devleti'nin özellikle iç ve dış siyasetinde, bölgenin stratejik konumunu koruma ve genişleme politikalarında aktif bir rol oynamıştır. O İlhanlı devletinde zamanla yükselerek yönetimin içerisindeki yerini almayı başarmıştır. Hatta Ebu Saîd Bahadır Han ile kızı Kutluğşah hatunu evlendirerek doğrudan İlhanlı hükümdarının kayınpederi olmuştur. Bu durum İrincin'in İlhanlı hükümdarlarıyla olan yakın ilişki içerisinde girmesini ve devlet yönetiminde stratejik roller almasını sağlamıştır. Ancak zamanla İlhanlı merkezindeki güç dengelerinin değişmesi ile İrincin'in pozisyonunda bir düşüş yaşanmıştır. Özellikle devlet yönetiminde diğer bir güçlü kişi olan Emir Çoban'a karşı faaliyetler yürütmek suretiyle Çoban'ı karşısına alması O'nun sonunu getirmiştir. İlhanlı tarihçisi Hafız-ı Ebru'ya göre bu hadise ise aşağıdaki gibi gelişip sonuçlanmıştır.

Sultan Ebu Sa'îd, düşmanlarının hareketlerinden haberdar olduğunda, derhal savaş hazırlıklarına başladı. Savaş kıyafetleri ve silahlarını hazırlatıp, stratejik olarak donanımlı ordusunu topladı. Savaş düzeni ve kuralları doğrultusunda, ümera arasından her birine belirli görevler verdi. Sağ kanatta Emir İrincin, Emir Mahmud, Emir İsen Kutluk ve Emir Şeyh 'Ali Kuşçi'yi sol kanatta ise Emir Algu, Emir Kubilay bin Sungur, Emir Muhammed Çiçek ve Emir 'Ali Paşa kardeşlerini ki bunlar Şehzade Ebu Sa'îd'in dayılarıydı, görevlendirdi. Ayrıca, Emir Aksunkur ve Mısırlı ordularının yanı sıra pek çok emir ve bahadır savaş düzeninde yer aldı. Sultan'ın kendisi, Emir Çoban ve vezirler ise merkezde, bir demir dağ gibi sağlam bir biçimde konumlanmıştı. Sultan Ebu Sa'îd bu güçlü orduyla Sultaniye 'den çıkararak, karşı tarafla savaşa girmek için harekete geçti (Işık, 2012, s. 84, 85).

İki ordu birbirine oldukça yaklaştığında, arada yalnızca bir menzil mesafesi kalmışken, Emir İrincin, stratejik ve diplomatik bir adım atarak, Sultan Ebu Sa'îd'in eşi Kutlukşah Hatun'u devreye soktu. Emir İrincin, kızını Sultan'a göndererek, savaşa girmeden önce diplomatik yolların denenmesini önerdi. Kutlukşah Hatun, babası adına Sultan'a elçi göndererek, askeri çatışmanın durdurulmasını ve mevcut gerginliğin barışçıl yollarla çözüme kavuşturulmasını talep etti. Sultan Ebu Sa'îd, bu öneriyi barış adına olumlu karşıladı ve ordusunu Zengân yöresinde durdurarak, diplomasiye bir şans tanıdı. Bu noktada, Kutlukşah Hatun'un diplomatik girişimi, dönemin savaş ve barış ilişkilerinde kadınların oynadığı önemli role dair ilginç bir örnek sunmaktadır. Ebu Sa'îd'in eşi olarak, sadece bir hükümdarın eşi olmanın ötesinde, siyasi ve askeri meselelerde etkili bir arabulucu rolü üstlenmiştir. Kendisinin önerisi, kan dökülmeden bir çözüm arayışını sembolize ederken, aynı zamanda bu dönemdeki saray kadınlarının diplomasi ve politik süreçlerde aktif roller alabildiğini göstermektedir.

Ancak bu diplomatik girişime rağmen, Emir İrincin'in tutumu beklenildiği gibi olmadı. Elçiler, barış konusunda Emir İrincin ile görüşmeler yapsalar da, onun üzerinde herhangi bir etki yaratmayı başaramadılar. İrincin'in sert ve uzlaşmaz tavrı, diplomatik girişimlerin sonuçsuz kalmasına ve çatışmanın kaçınılmaz hale gelmesine neden oldu. Bu olay, Orta Çağ'da siyasi ve askeri çıkarların, ailevi bağlar ve barışçıl çabalara rağmen, çoğunlukla savaşın ve gücün ön planda tutulduğunu ortaya koymaktadır. Emir İrincin'in direnişi, kendi iktidar mücadelesi ve onuru uğruna savaşa kararlılığını gözler önüne sererken, dönemin hükümdarları arasında uzlaşmazlıkların savaşla çözülme eğiliminde olduğunu bir kez daha doğrular niteliktedir. Bu olay, sadece bir askeri çatışmanın ötesinde, dönemin diplomasi anlayışını, kadınların bu süreçlerdeki rollerini ve siyasi güç

ilişkilerinin nasıl şekillendiğini anlamak açısından da önemli bir anekdottur. Diplomatik girişimlerin sonuçsuz kalması, dönemin karmaşık politik yapısını ve savaşın kaçınılmazlığını vurgular niteliktedir (Işık, 2012, s. 85)

Bu olay, dönemin askeri ve diplomatik dinamiklerini karmaşık bir şekilde yansıtan dramatik bir askeri çatışmanın detaylarını sunmaktadır. Emir İrincin'in barışa yanaşmaması, Sultan Ebu Sa'îd'in huzurunda aktarıldığında Sultan'ın öfkesini artırmış ve hemen harekete geçme kararı almasına neden olmuştur. Her iki ordu, Minareli Köy yakınlarında birbirini görece kadar yaklaşmış, bu tehlikeli bekleyiş gece boyunca sürmüştür. O gece boyunca askerler nöbet tutarak hazırlıklı beklerken, savaşın kaçınılmaz olduğuna dair gerginlik giderek artmıştır. Ancak Sultan'ın eşi Kutlukşah Hatun, diplomatik girişimlerini sürdürmekte kararlıydı. Babası Emir İrincin'e güvenilir birini göndererek, onu bir kez daha Sultan'a itaat etmeye davet etmiş ve Sultan Ebu Sa'îd'in iyi niyetini ve barış arzusunu abartılı bir şekilde vurgulamıştır. Bu noktada, Kutlukşah Hatun'un diplomatik çabaları, kadınların sadece pasif figürler olmadığını, aynı zamanda siyasetin aktif aktörleri olarak savaşı önlemeye yönelik stratejik girişimlerde bulunduğunu gösterir. Onun bu rolü, saray kadınlarının diplomasi ve çatışma çözümünde oynadığı kritik rolü gözler önüne sermektedir.

Ancak Emir İrincin, barış önerisine hemen karşılık vermemiş, bunun yerine Sultan'ın samimiyetini sorgulamıştır. İrincin, Sultan'ın gerçekten affetmeye niyetli olup olmadığını anlamak için bir barış göstergesi talep etmiş, Sultan'ın ordusunun beyaz bayraklar kaldırmasını istemiştir. Beyaz bayrak, o dönemde barışın simgesi olarak kabul edilen bir işaret olup, karşı tarafın niyetini açıkça gösteren önemli bir semboldü. Sultan Ebu Sa'îd, bu talebi kabul ederek, ertesi güne kadar ordusuna beyaz bayrakları yükseltme emri vermiştir. Bu diplomatik jest, Sultan'ın barışa olan istekliliğini ve savaşı engelleme konusundaki kararlılığını göstermektedir.

Ne var ki, Emir İrincin, bu beyaz bayrakları gördüğünde onları bir zaaf belirtisi olarak yorumladı. Kendisini ve ordusunu abartılı bir özgüvene kaptırarak, Sultan'ın korktuğunu ve ordusunun zayıfladığını düşündü. Bu kibirli yaklaşım, İrincin'in savaşa olan eğilimini daha da güçlendirdi. O ve kurmayları, zaferin kesin olduğunu düşünerek, henüz ele geçirmedikleri toprakları bile aralarında bölüşmeye başladılar. İrincin, kendi zaferine o kadar emindi ki, savaşa mutlak bir başarı inancıyla yöneldi. Savaş başladığında ise, Emir İrincin'in oğullarından Emir Şeyh 'Alî, Sultan Ebu Sa'îd'in emriyle öldürüldü ve başı mızrağa takılarak teşhir edildi. Bu vahim haber İrincin'e ulaştığında, oğlunun ölüm acısı neredeyse ruhunu bedeninden ayıracak kadar derin bir ıstırap yaratmıştı.

Ancak, bu acı ona geri adım attırmadı, aksine, onun öfkesini ve savaşıma kararlılığını daha da körükledi. Kılıcını çekerek savaş meydanında bir ateş misali parladı; hızla ve şiddetle saldırarak düşmanlarına fırtına gibi hamleler yaptı. Atların toz bulutlarıyla kararan gökyüzü, savaşın yoğunluğunu ve kan dökümünün boyutunu sembolize etmekteydi. Bu dramatik tasvirler, savaşın şiddetini ve kaosunu gözler önüne sermektedir (Işık, 2012, s. 85, 86)

Savaş meydanında iki ordu, aynı aileden gelen akrabalar olmasına rağmen, acımasızca birbirlerine kılıç çektiler. Her iki tarafta da büyük kayıplar yaşandı. Emir İrincin, Sultan Ebu Sa'îd'in ordusunu ciddi bir şekilde zayıflatmayı başardı. Bu esnada, Emir İrincin'in karısı Şehzade Küçük, savaşta kahramanca mücadele etti ve birkaç kişiyi kılıcıyla yere serdi. Onun bu cesareti, Orta Çağ'da kadınların da bazen savaş meydanında aktif roller üstlenebildiğini ve savaşın şiddetine doğrudan katılabildiklerini göstermektedir. Küçük, kılıcıyla yiğitçe savaşmış, bu cesaretiyle dikkat çekmiştir. Aynı zamanda Emir Kurmuşî'nin oğlu Abdürrahman da savaşa büyük bir kahramanlıkla katıldı. Emir İrincin'in ordusunun üstünlüğü, Sultan Ebu Sa'îd'in ordusunun neredeyse yenilmesine sebep oluyordu. Ancak bu kritik anda Sultan Ebu Sa'îd, şahsen savaşa katılmaya karar verdi. Kılıcını çekerek, adeta bir ateş meşalesi gibi öne atıldı. Parlak doru atına binmiş olan Sultan, Semender misali düşman hatlarına dalarak savaşın gidişatını değiştirmeye çalıştı. Sultan'ın bu hamlesi, liderlerin savaşta bizzat yer alarak orduyu cesaretlendirmelerinin ve kritik anlarda müdahalelerde bulunmalarının ne kadar önemli olduğunu gösteren bir örnek teşkil eder. Bu savaş, iki akraba ordu arasında geçen acımasız bir mücadele olmasının yanı sıra, dönemin askeri stratejilerini, liderlerin kişisel kararlılıklarını ve diplomatik girişimlerin savaş meydanında nasıl sonuçsuz kaldığını anlatan önemli bir olaydır. Savaşın bu şekilde yoğun ve kanlı bir sonuca ulaşması, dönemin güç mücadelelerinin çoğunlukla kanlı çatışmalarla çözüldüğünü bir kez daha gözler önüne sermektedir (Işık, 2012, s. 85, 86)

Bu anlatı, Sultan Ebu Sa'îd Bahadır Han'ın bir isyanı bastırmasıyla sonuçlanan karmaşık askeri ve siyasi olayların dramatik bir tasvirini sunmaktadır. Olayların seyrine baktığımızda, Sultan'ın hem askeri liderliği hem de stratejik üstünlüğüyle bu zorlu mücadeleden galip geldiği görülmektedir. Sultan Ebu Sa'îd, ümerasası ve ordusunun önderliğinde, isyan eden güçlere karşı büyük bir zafer kazanmış ve bu zafer ona "Bahadır" unvanını kazandırmıştır. Olayın, dönemin askeri liderlik ve yönetim anlayışına dair önemli ipuçları verdiği söylenebilir. Savaşın seyrini değiştiren kritik anlardan biri, Sultan Ebu Sa'îd'in bizzat savaş meydanına çıkması ve orduya liderlik etmesidir. Sultan'ın şahsi

kahramanlığı ve cesareti, ordusunu harekete geçiren bir unsur olmuş ve ümera ile rüesası (askeri ve yönetici kadrosu), Sultan'ın bu hamlesini görünce savaş meydanında tüm güçleriyle hücumla geçmişlerdir. Bu noktada Sultan'ın liderliği, sadece taktiksel değil, aynı zamanda moral ve motivasyon sağlayıcı bir rol oynamıştır. Emir Mahmûd, İsen Kutluk, Emir Alî Kuşcî ve Emir Çoban gibi önemli komutanlar da Sultan'ın izinden gitmiş ve bu güçlü saldırıyla isyancı orduyu şaşkına çevirmişlerdir (Işık, 2012, s. 86, 87)

Savaşın diğer tarafında ise, isyancı güçlerin ilk baştaki sayısal üstünlüğü ve hazırlıklı oluşları, onları Sultan'a karşı kibirli bir duruma sokmuştu. Ancak, Sultan'ın ordusu beyaz bayraklar altında barış çağrıları yaparken bir zaaf gösterdiği düşüncesiyle yoldan çıkan isyancı grup, padişahlık bayraklarının yükselmesiyle gerçeği anlamış ve büyük bir panik yaşamıştır. Padişahın sembolleri olan saltanat şemsiyesi ve bayrakların gücü, isyancılar üzerinde psikolojik bir üstünlük kurmuş ve onların moralini bozmuştur. Bu durum, savaş psikolojisi açısından önemli bir olaydır; orduların yalnızca sayısal ve fiziksel güçleri değil, aynı zamanda sembolik gücün de savaşın sonucunu belirlemede büyük etkisi olduğu görülmektedir. İsyancıların lideri Emir İrincin'in durumu da bu olayın en trajik unsurlarından biridir. İsyana önderlik eden İrincin, oğlunun savaşta öldürülmesiyle derin bir acı yaşamış, bu acı onu daha da vahşileştirmiş ve savaş meydanında saldırgan bir tutum sergilemesine neden olmuştur. Oğlunun ölümü, İrincin'in ruh halini ve savaş stratejilerini tamamen değiştirmiş, onu düşmana karşı daha sert ve acımasız bir hale getirmiştir. Ancak, tüm çabalarına rağmen isyan bastırılmış ve İrincin, Tokmak ve İsen Bûkâ gibi isyanın önde gelen liderleri yakalanarak Sultaniye'ye götürülmüş, burada da idam edilmiştir. İsyanın lider kadrosu büyük bir infazla yok edilmiştir. Bu sert ve zalim infaz yöntemi, Sultan'ın isyanlara karşı hoşgörüsüzlüğünü ve merkezi otoriteyi sağlama konusundaki kararlılığını gösterir (Işık, 2012, s. 86, 87)

İsyanın liderlerinin ve önemli figürlerinin öldürülmesi, sadece fiziksel bir cezalandırma değil, aynı zamanda siyasi ve sosyal bir mesaj taşımaktadır. Sultan, bu infazlarla hem isyancılara hem de potansiyel diğer muhaliflere güçlü bir uyarı göndermiştir: Padişaha karşı gelenler, kim olursa olsun, acımasızca cezalandırılacaktır. Bu durum, Sultan Ebu Sa'îd'in hükümdarlığının sert ve disiplinli bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu olay, Orta Çağ İslam dünyasında merkezi otoriteye karşı yapılan isyanların ne denli ciddi bir tehdit olarak algılandığını ve bu tür girişimlerin derhal ve sert şekilde bastırıldığını ortaya koymaktadır. Olayın sonunda, Sultan Ebu Sa'îd'in "Bahadır" unvanını alması da dikkat çekicidir. Sultan, bu unvanı hem kişisel kahramanlığı hem de askeri başarıları dolayısıyla kazanmıştır. Bu unvan, onun hem askeri

hem de siyasi gücünü pekiştiren bir sembol haline gelmiş ve fermanlarında bu unvanla anılmaya başlanmıştır. Sultan'ın bu zaferi, sadece bir askeri başarı değil, aynı zamanda hükümdarlığının meşruiyetini ve prestijini artıran önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Son olarak, Sultan Ebu Sa'id'in zaferin ardından Allah'a şükür secdesi yapması, İslam hükümdarları arasında yaygın olan bir dini ritüeldir. Bu tür zaferlerde hükümdarların başarılarını Allah'ın bir lütfu olarak gördükleri ve dini vecibelerini yerine getirerek zaferi kutsadıkları bilinmektedir. Bu, sadece Sultan'ın kişisel dindarlığını değil, aynı zamanda zaferi halk ve diğer yöneticiler nezdinde meşrulaştırma aracı olarak da kullanıldığını göstermektedir. Sultan Ebu Sa'id, kazandığı bu büyük zaferle sadece isyanı bastırmakla kalmamış, aynı zamanda yönetiminde barış ve istikrarı sağlamıştır. Fetihnamelerin etrafa yayılmasıyla birlikte bu zafer, Sultan'ın gücünü ve otoritesini tüm bölgeye duyurmuş, onun merkezi otoritesini daha da pekiştirmiştir. Sultan'ın Errân Karabağ'ında kışlaması ve Diyarbakır'a dönmesiyle birlikte, bu zafer onun hükümdarlığı boyunca bir dönüm noktası olmuş ve tarih kitaplarında önemli bir yer edinmiştir. Bu olaylar, Sultan Ebu Sa'id Bahadır Han'ın güçlü liderliğini, askeri stratejilerini ve isyanlara karşı sert tutumunu gözler önüne seren önemli bir tarihsel kesiti temsil eder. Hem savaş meydanında hem de siyasi arenada gösterdiği başarılarla Sultan, hükümdarlığını güçlendirmiş ve ismi tarihe altın harflerle yazılmıştır (Işık, 2012, s. 87, 88)

6.12.2. Emir Tokmak'ın idamı

Emir Çoban'ın hayatındaki önemli olaylar, dönemin siyasi ve askeri dinamiklerinin bir yansıması olarak tarih sahnesine yansımıştır. Bu olaylar dizisi içerisinde Tokmak'ın oynadığı rol, hem bir ihanetin hem de stratejik işbirliklerinin vurgulandığı kritik bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Tokmak, başlangıçta Emir Çoban'ın en yakınındaki kişilerden biri olup, sonrasında muhaliflerle iş birliği yaparak olayların seyrini değiştiren bir figür haline gelmiştir. Bu bağlamda, Tokmak'ın tutumu ve onun gerçekleştirdiği işbirlikleri, hem Emir Çoban'ın askeri başarıları hem de yaşadığı mağlubiyetler üzerinde belirleyici olmuştur. Özellikle Emir Çoban'ın Özbek Padişahı'nın ordusunu takip ederek Derbend vilayetinden Bakü'ye geri dönüşü esnasında, Sultan Ebu Sa'id'in ümera sınıfına yönelik memnuniyetsizliği gün yüzüne çıkmıştır. Sultan Ebu Sa'id, henüz genç yaşta olmasına rağmen siyasi otoritesini güçlendirmek için çaba

gösterirken, ümeranın bu otoriteyi sorgulayan ve ona karşı bağımsız hareket etmeye çalışan bir tavır sergilediği görülmektedir. Emir Çoban, Sultan Ebu Sa'îd'in bu memnuniyetsizliğini fırsat bilerek, ümeraya yönelik eleştirilerini yoğunlaştırmış ve onları cezalandırma yoluna gitmiştir. Bu cezalandırma sürecinde Emir Çoban, birçok ümeraya dayak cezası uygulamış ve bu durum, ümera sınıfında ciddi bir huzursuzluğa neden olmuştur. Cezaya maruz kalanlar arasında Emir Kurmişi, Tuğrulca'nın oğlu Gazan ve Emir Bûkâ İldırcî gibi önemli isimler yer almıştır (Sümer, 2022, s. 158, 160).

Bu durum, Emir Çoban ile ümera arasındaki gerilimi zirveye taşımış ve ümeranın Emir Çoban'a karşı birleşmesine neden olmuştur. Ümera, Emir Çoban'ın kendilerini kendi otoritesine tabi kılmak ve onların geleneksel gücünü kırmak istediğini düşünmüş ve bu duruma karşı direniş göstermeye karar vermiştir. Özellikle, bu durumdan rahatsız olan Emir Kurmişi ve Emir Gazan, Emir Çoban'ın etkisini zayıflatmak amacıyla onu öldürmek için bir plan yapmışlardır. Bu esnada, Emir Çoban, Gürcistan tarafına ilerlemiş ve oğlu Hasan'ı kendi karargâhında bırakmıştır. Ancak ümeranın suikast planlarından haberdar olan bir dostu, Karâ Tûgây, Emir Çoban'a bu planı bildirmiştir. Emir Çoban bu haberi başlangıçta ciddiye almamış, fakat daha sonra Ebubekir ve oğlu İsenbûkâ'yı durumun doğruluğunu araştırmak için göndermiştir. Ancak Ebubekir ve oğlu, Emir Kurmişi tarafından yakalanarak öldürülmüşlerdir. Bunun ardından, Emir Kurmişi ve müttefikleri hızla Emir Çoban'ın peşine düşmüşlerdir. Akşam namazı sırasında bu tehlikeden haberdar olan Emir Çoban, hemen atına binerek oğlu Hasan'ın bulunduğu karargâha gitmiştir. Ancak ümera, gece yarısı Emir Çoban'ın karargâhına ulaştığında, Emir Çoban'ın çoktan oradan ayrılmış olduğunu fark etmişlerdir. Ümeralar, Emir Çoban'ın nökerlerini yakalamış ve birkaçını öldürmüşlerdir. Bu süreçte, Tokmak, Emir Kurmişi'nin eline düşmüş ancak Emir Çoban'a muhalefet etmeyi kabul ettiği için ona zarar verilmemiştir. Ertesi gün Emir Çoban'ın izini sürmeye devam eden ümera, onunla karşı karşıya geldiklerinde iki taraf arasında büyük bir savaş başlamıştır. Emir Çoban ve oğlu Hasan, cesurca savaşmış, düşman ordusundan birçok kişiyi öldürmüşlerdir. Ancak sayıca üstün olan düşman kuvvetleri karşısında direnmekte zorlanmışlardır. Emir Kurmişi'nin arkadan getirdiği takviye kuvvetler, savaşın seyrini değiştirmiş ve bu durumda Emir Çoban ile oğlu Hasan geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Emir Çoban'ın bu kaçıışı esnasında karşılaştığı topluluk, kuzu kebab yaparken ona yiyecek teklif etmiş, ancak Çoban bu teklifi geri çevirerek yoluna devam etmiştir. Bu sırada, Emir Kurmişi, Çoban'ın kaçışını öğrendiğinde büyük bir öfkeyle avucunu yaralamış ve Tokmak'ın kardeşi Ers'i güçlü bir birlikle Emir Çoban'ı takip etmek üzere göndermiştir. Ancak Ers,

Emir Çoban'ı yakalamaya yaklaştığında, yemek yemekle vakit geçirerek fırsatı kaçırmış ve Emir Çoban bir kez daha düşmanlarının elinden kurtulmuştur. Sonrasında Tebriz'e ulaşan Emir Çoban, vezir Hoca 'Alî Şâh tarafından karşılanmış, ancak Tebriz'de kalamayacağını anlayarak Sultaniye'ye doğru yol almıştır. Kurmişi'nin Tebriz'e ulaşmasının ardından, Emir Çoban'a karşı oluşturulan ittifak güçlenmiş ve İrincin ile birleşerek, İran ülkesinde yeni bir hâkimiyet kurmayı hedeflemişlerdir (Işık, 2012, s. 83, 84).

Sultan Ebu Sa'îd, rakiplerinin kendisine karşı harekete geçtiğini öğrendiğinde savaş hazırlıklarına başladı. Donanımlı askerleri ve savaş ekipmanları ile Sultaniye'den ayrılarak düşmana karşı düzenli bir sefer başlattı. Savaş düzenine uygun olarak ordusunu sağ (meymene), sol (meysere), merkez (kalb) ve kanat (cenah) olmak üzere düzenledi ve her birime belirli emirler atadı. Sağ kanada Emir İkrenc, Emir Mahmud, Emir İsen Kutluk ve Emir Şeyh Ali Kuşçî'yi; sol kanada ise Emir Âlgû, Emir Kûbîlây bin Sungûr, Emir Muhammed Çiçek ve Emir Ali Paşa'yı, merkezi ise kendi komutasına alarak ordusuyla düşman üzerine yürüdü. İki ordu karşı karşıya geldiğinde Sultan Ebu Sa'îd'in eşi Kutlukşah Hatun, babası Emir İrincin'i barışa ikna etmeye çalıştı, ancak bu girişim başarısız oldu. Emir İrincin, Sultan'ın barışa istekli olduğunu göstermek için beyaz bayraklar dikmesini talep etti. Sultan Ebu Sa'îd bu isteği kabul etti ve beyaz bayraklar yükseltildi. Ancak Emir İrincin bu durumu Sultan'ın korkusu olarak yorumladı ve savaşa hazırlanmayı sürdürdü. Emir Kurmişi'ye güvenerek, zafer kazanacaklarından emin bir şekilde düşmanı küçümsedi.

Savaş başladığında Emir İrincin'in oğlu Emir Şeyh Ali öldürüldü ve bu kayıp İrincin'i büyük bir hiddete sürükledi. İrincin, bu acıyla daha da hırslanarak saldırıya geçti ve ordusuyla büyük bir direniş gösterdi. Ancak Sultan Ebu Sa'îd'in ordusu, komutanlarının cesur müdahaleleri ile düşman kuvvetlerini zayıflattı. Emir İrincin ve müttefiklerinin ordusu, Sultan'ın büyük askeri gücü karşısında tutunamayarak dağıldı. Savaşın sonunda Emir İrincin yakalandı, müttefiki Emir Kurmişi ve oğlu Abdurrahman, Emir Buka İldircî ve Emir Çoban Karav Taş kaçmayı başardılar. Tokmak ise savaş esnasında esir alındı. Sultan Ebu Sa'îd, düşman komutanlarını Sultaniye'ye götürerek orada idam edilmelerini emretti. İnfazlar sırasında Tokmak, İrincin ve İsen Buka diri diri yakılarak öldürüldü. Ayrıca, Yusuf Buka savaşta doğrudan yer almamış olsa bile, isyancı emirlerle aynı görüşte olduğu gerekçesiyle iki kardeşiyle birlikte idam edildi. Bu olay, Sultan Ebu Sa'îd'in otoritesinin yeniden tesis edilmesini sağladı ve isyanın tümüyle

bastırılmasıyla sonuçlandı. Savaş sonrası Sultan, Allah'a şükrederek zaferini kutladı ve düşmanlarından geri kalanları adalete teslim etti. (Işık, 2012, s. 84, 87).

6.12.3. Emir Kurmişi'nin idamı

Ebu Saîd Bahadır Han dönemi, İlhanlı Devleti'nde iç çatışmaların belirgin bir şekilde su yüzüne çıktığı, siyasi otoriteyi şekillendiren ve devleti derinden etkileyen olayların yaşandığı bir süreç olarak kaydedilmiştir. Bu dönemin en dikkat çekici hadiselerinden biri, Emir Çoban'ın yükselişi ve buna karşı Kurmişi önderliğinde gelişen muhalif harekettir. İlhanlı yönetiminde saygın bir Moğol boyu olan Sulduz'dan gelen Emir Çoban, devlet içinde askeri ve idari işlerde merkezi bir güç olarak önemli bir yer tutmuş; oğulları ve akrabalarını kritik valiliklere atayarak hanedanın her kademesine nüfuz etmiştir. Bu stratejik yerleşim, Çoban ailesinin etkinliğini arttırırken aynı zamanda devlet içindeki muhalif çevrelerin rahatsızlığını tetiklemiştir. Emir Çoban'ın artan etkisinden huzursuzluk duyan İrincin, Abuşka ve Kurmişi gibi dönemin ileri gelen Noyanları, Çoban'ın iktidardaki güçlü konumuna karşı açık bir muhalefet sergilemiştir. Çoban'ın sert mizacı ve tavizsiz yönetim tarzı, bu muhalifleri karşı harekete geçmeye teşvik etmiştir. Devlet işlerinde tecrübesiz olarak görülen genç hükümdar Ebu Saîd Bahadır Han, Çoban'a yönelik şikâyetleri göz ardı etmeyi tercih etmişse de, bu tavrı yalnızca muhalefetin güçlenmesine ve Çoban'a duyulan tepkinin artmasına yol açmıştır (Uzunçarşılı, 1967, s. 605, 610).

Bu dönemde Emir Çoban'ın kızı Bağdat Hatun'un Ebu Saîd'in ilgisini çekmesiyle birlikte, ailevi ilişkiler siyasi bir mesele haline gelmiş ve sarayda Çoban'a karşı oluşan duygusal cepheyi daha da güçlendirmiştir. Saray görevlisi Dımaşk Hoca ile harem arasındaki ilişkiler de, muhaliflerin Çoban ailesine karşı bir koz olarak kullandığı unsurlardan biri olmuş ve nihayetinde bu süreç, Çoban'a yönelik suikast ve idam kararlarının alınmasına zemin hazırlamıştır. Ebu Saîd'in emriyle Dımaşk Hoca idam edilmiş, bu olay Çoban'a bağlı olan pek çok kişiyi Ebu Saîd'in tarafına çekmiştir. Sonunda, Emir Çoban, ailesi ve destekçileriyle Horasan'da toplanarak Ebu Saîd'e karşı bir direniş ya da isyan hareketi planlamış; ancak Çoban'ın Herat yöneticisi Gıyaseddin'e sığınarak büyük bir stratejik hata yapması, olayların seyrini değiştirmiştir. Gıyaseddin, Çoban ve oğlunu idam ettirerek başlarını Ebu Saîd'e göndermiştir. Bu olay, İlhanlı Devleti'nde Çoban ailesinin etkin olduğu dönemin sonunu işaret ettiği gibi, Kurmişi gibi

muhliflerin uzun süredir arzuladığı sonuca ulaşmalarını da sağlamıştır. Böylece Çoban ailesinin devlet üzerindeki nüfuzu bütünüyle son bulmuştur (Özgüdenli, 2007, s. 113, 116).

Bu dönemde Moğol aristokrasisi içinde yaşanan iktidar mücadelesi, Kurmişi gibi muhalif emirlerin ön plana çıkmasını sağlamış, ancak Emir Çoban'ın düşüşü ile devlet içinde yeni bir güç dengesi arayışı doğmuştur. Kurmişi ve müttelikleri, Çoban'a karşı muhalefetleriyle öne çıksalar da, Çoban'ın ölümünden sonra dahi kalıcı bir güç elde edememişlerdir. İlhanlı Devleti, 1335 yılında Ebu Saîd Bahadır Han'ın ölümüyle hızlanan dağılma sürecine girmiş, emirler arasındaki rekabet artarak devleti daha da zayıflatmıştır. Emir Çoban'ın gücünü kıskanan İrincin ve Kurmişi gibi devlet adamları, Çoban'ı saf dışı bırakmak amacıyla sahte bir ferman düzenlemişlerdir. Fermanın haberini alan Emir Çoban, Ebu Saîd'in huzuruna çıkarak güvence istemiş ve Han'ın da bilgisi olmadığı iddiası üzerine, Ebu Saîd'in verdiği 10.000 kişilik orduyla gücünü pekiştirmiştir. Ebu Saîd, Çoban'a olan desteğini göstermek için ordusuyla birlikte İrincin, Kurmişi ve diğer muhalif emirlerin üzerine yürümüştür. Çoban'ın ordusunda Ebu Saîd'in sancaklarını gören İrincin ve Kurmişi, karşı durmak dışında seçeneklerinin kalmadığını anlamışlardır. Çatışmada, İrincin, Kurmişi ve Tokmak dâhil olmak üzere yaklaşık otuz altı devlet adamı ele geçirilmiş, çeşitli işkencelere maruz kalmışlardır. Cesetlerinin gömülmesine izin verilmemiş; yakılarak ortadan kaldırılmışlardır (Semerkandi, 2022, s. 42, 45).

Bu olaylar dizisi, İlhanlı Devleti'nin içyapısında siyasi dengelerin ne kadar kırılğan ve emirler arası rekabetin ne kadar keskin olduğunu göstermektedir. Ebu Saîd Bahadır Han, bu çatışmaların sonucunda iktidarını daha da pekiştirirken, İlhanlı emirlerinin güç mücadeleleri devletin içyapısında derin izler bırakmıştır. İbn Battuta'nın da seyahatnamesinde geniş yer verdiği bu dönem, İlhanlı yönetiminin geçirdiği en kritik değişimlerden birini yansıtmaktadır.

6.13. Necmeddin-i Tabesi ve Emir Sürgeci'nin İdamı

1322 yılı, Memalik-i Rum'da yaşanan çalkantılı olaylarla doluydu. Bu dönemde, İlhanlı Devleti'nin Anadolu valisi olan Emir Çoban'ın oğlu Timurtaş, sultanlığa karşı bağımsızlığını ilan ederek isyan başlattı. Timurtaş, kendi adına hutbe okutup para bastırarak iktidarını sağlamlaştırmaya çalıştı. Hatta kendisini "Mehdi-i Ahir Zaman"

olarak ilan ederek, dini ve siyasi otoritesini artırma girişiminde bulundu. Timurtaş, destek arayışıyla Mısır ve Şam'a elçiler göndererek Sultan Ebu Saîd'e karşı ordu gönderilmesini ve Irak ile Horasan'ın fethedilmesi için yardım talep etti. Timurtaş'ın bu adımları, babası Emir Çoban'a ulaştığında, Çoban derin bir öfkeye kapıldı ve doğrudan Sultan Ebu Sa'îd'in huzuruna çıkararak durumu anlattı. Sultan'dan, Anadolu'ya gidip oğlunu itaate zorlamak için izin istedi. Emir Çoban, kış mevsiminin zor koşullarına, hastalığına ve Memalik-i Rum'un zorlu yollarına rağmen ağır bir orduyu Anadolu'ya sevk etti. Bu gelişmeleri öğrenen Timurtaş da babasına karşı koymak üzere ordusuyla harekete geçti. Ancak devlet erkânı ve ileri gelenlerin araya girmesi sonucu, Timurtaş babasının huzuruna getirildi. Özür dileyen Timurtaş, Emir Çoban'ın talimatıyla bağışlandı (Işık, 2012, s. 96, 97).

Timurtaş'ın isyanında fitnenin kaynağı dedikleri kimselerden bazı isimler de cezalandırıldı. Çoban, Timurtaş'ın yanında önemli pozisyonda bulunan Emir Sürgeci ile nüfuzlu devlet adamı ve o memlekette mevki sahibi olan Necmeddin-i Tabesi'yi idam ettirdi. Emir Çoban, oğlunu Sultan Ebu Sa'îd'in huzuruna çıkardığında Sultan, Emir Çoban'ın hatırını gözeterek Timurtaş'ın suçunu bağışladı. Onu yeniden Anadolu valiliğine atadı. Halk tarafından nispeten adil bir yönetici olarak görülen Timurtaş, bir süre sonra görevine dönerek Anadolu'nun siyasi istikrarını sağlama çabalarını sürdürdü. (Aksarayı, 2000, s. 351, 353).

6.14. Seyfeddin Bitikçi'nin İdamı

Seyfeddin Bitikçi'nin İlhan Hülagü'nün hizmetine ne zaman girdiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak onun, İlhan Hülagü'nün Batı seferlerine katıldığı, İsmaililere karşı düzenlenen askerî harekâtlarda ve Bağdad Seferi'nde yer aldığı tarihî kaynaklarda belirtilmektedir. Bu bağlamda Seyfeddin, dönemin önemli siyasi ve askeri gelişmelerine bizzat tanıklık etmiştir. Bağdad'ın kuşatılması sırasında, kendisine Şîî Müslümanlar için kutsal kabul edilen Meşhed şehrinin savunma sorumluluğu verilmiştir ve bu kritik görevi başarıyla yerine getirmiştir. Bu başarısı, İlhan Hülagü'nün güvenini kazanmasına ve başvezir olarak atanmasına olanak sağlamıştır. Ancak, İlhan Hülagü ile Altınorda Hanı Berke arasında 1263 yılında gerçekleşen Terek Savaşı'nda, Seyfeddin Bitikçi'nin konumu tartışmalı bir hal almıştır. Aynı dine mensup olduğu Berke'ye ve onun İslam inancını benimsemiş kuvvetlerine karşı müsamaha göstermiş olabileceği iddiası, bir sadakat

sorunu olarak değerlendirilmiş ve bu iddialar sonucunda ölüm cezasına çarptırılmıştır. Bu olay, dönemin politik çekişmelerinde dinin ve mezheplerin siyasi sadakat üzerindeki etkisini yansıtan önemli bir örnek teşkil eder. Seyfeddin Bitikçi'nin hayatı ve nihai cezası hem Moğol iç siyasetinde hem de İslam dünyasındaki karmaşık güç dengelerinin bir yansıması olarak tarihe geçmiştir (Fazlullah, 2022, s. 42, 50).

6.15. Mecdülmülk-i Yezdî'nin İdamı

Mecdülmülk-i Yezdî'nin trajik sonu, İlhanlık Devleti'nin iç çekişmelerinin ve saray entrikalarının tarihsel bir yansıması olarak, İlhan Teküdar'ın kısa süreli hükümdarlığı dönemine damgasını vurmuştur. Abaka Han'ın ani ölümü ve yerine İlhan Hülügü'nün yedinci oğlu Teküdar'ın tahta çıkması, hanedan içindeki siyasi dengeleri yeniden şekillendirmiştir. Müslüman olduktan sonra "Ahmed" adını alan Teküdar, tahta çıkışından itibaren İslam dünyasıyla yakın ilişkiler kurmaya çalışarak dönemin Moğol yöneticilerinden farklı bir tutum sergilemiştir. Bu tercih, yalnızca dini anlamda bir değişim değil, aynı zamanda Teküdar'ın siyasi politikasında yeni bir yöneliş anlamına gelmiştir. Ancak bu dönemde saray içinde, özellikle Teküdar'a sadık ve karşıt gruplar arasında yoğun bir çekişme başlamış, bu çekişme bazı şahsiyetlerin hayatını trajik bir sona sürüklemiştir (Uyar, 2012, s. 7, 30).

Mecdülmülk-i Yezdî, bu dönemde saraydaki eski düşmanlıklarını yeniden harekete geçirmiş ve Alaaddîn Atâ Melik Cüveynî ile kardeşi Şemseddin Cüveynî'yi hedef almıştır. Şemseddin'in zenginliği ve nüfuzunu tehdit olarak gören Mecdülmülk, Şehzade Argun'un yanına haber göndererek Şemseddin'in, Argun'un babası Abaka Han'ı zehirlediğini iddia etmiştir. Bu suçlama, Mecdülmülk'ün Şemseddin'e duyduğu derin nefretin ve hırsının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Kendi safında yeni müttefikler kazanmak isteyen Mecdülmülk, kardeşi Sadüddin'in oğlunu bazı önemli görevler vaadiyle Cüveynî kardeşlerin düşmanı olarak saray içinde bir dizi entrikaya dâhil etmiştir. Ancak Cüveynî'ler, bu komploları açığa çıkarmayı başararak Teküdar'ın desteğini yeniden kazanmışlardır (Cüveyni, 2013 s. 37).

Mecdülmülk'ün hileleri ortaya çıkınca İlhan Teküdar, kendisine ait olan mülklerin Cüveynî kardeşlere iade edilmesini emretmiş ve Mecdülmülk'ün servetini sorgulamıştır. Mecdülmülk'ün sarayında yapılan aramada, aslan derisi üzerine yazılmış bir muska bulunmuş, bu muskada bulunan yazıların kötücül olduğuna inanılarak sarayda bu

musmaya dair büyük bir tepki oluşmuştur. Moğol sarayında büyüye dair batıl inançların hâkim olduğu bu dönemde, bahşiler ve kamlar, muskadaki büyüün etkisini bozmak için onu suya karıştırıp şirasını içmesini istemişlerdir. Ancak Mecdülmülk bu talebi reddetmiş ve suçluluğu artık kesin olarak kabul edilmiştir.

Mecdülmülk'ün kaderi, İlhan Teküdar tarafından çizilmiş ve halkın intikamına bırakılması emredilmiştir. 14 Ağustos 1282 Çarşamba gecesi, Aladağ mevkiinde halkın eline teslim edilen Mecdülmülk, uzuvları parça parça edilerek vahşice öldürülmüştür. Cezası yalnızca ölümle sınırlı kalmamış; başı Bağdad'a, ayağı Şiraz'a ve eli Irak'a götürülmüş, dili ise yüksek bir bedelle satın alınarak Tebriz'e taşınmıştır. Bu durum, Moğol İlhanlığındaki infazların yalnızca bir ölüm cezası değil, aynı zamanda ibretlik bir ceza olarak sunulma eğilimidir. Mecdülmülk'ün sonu, dönemin Moğol sarayındaki politik rekabetlerin, din ve batıl inançlarla iç içe geçmiş karmaşık yapısını çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir (Fazlullah, 2022, s. 132).

6.16. Şemseddîn Cüveynî'nin Ölümü

Şemseddîn Cüveynî'nin hayatı, İlhanlık Devleti'nin sarayında yükselen entrikalar ve siyasi çekişmelerin, güçlü devlet adamlarının düşüşüyle nasıl sonuçlanabileceğine dair çarpıcı bir örnektir. İlhan Abaka'nın ölümünden sonra Cüveynî ailesinin karşılaştığı zorluklar, İlhan Ahmed Teküdar ile Şehzade Argun arasındaki taht mücadelesi ile daha da şiddetlenmiştir. Taht üzerindeki iddiasını kaybetmek istemeyen Argun, Abaka Han'ın ölümünde sorumlu tuttuğu Şemseddîn Cüveynî'nin bir kez daha sarayda nüfuz kazanmasını engellemek için çeşitli planlar yapmaya koyulmuştur. Ancak bu düşmanlığın ardında sadece taht mücadelesi değil, aynı zamanda Emir Buka gibi nüfuzlu şahısların çıkar çatışmaları da yatmaktadır. Argun'un, Teküdar'ın çevresindeki müttefiklere karşı giriştiği düşmanlık politikası, özellikle Bağdat'tan Horasan'a döndüğü 1283 yılı sonrasında hız kazanmıştır. Argun, Teküdar'ın yanındaki hassa askerlerinin iadesini isteyerek, hanedanın en sadık destekçilerini ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Şehzade Argun'un bu talepleri, saraydaki gerilimi zirveye çıkarmış ve sonunda her iki tarafın askerî anlamda karşı karşıya gelmesine yol açmıştır. 1284 yılının Temmuz ayında, Horasan'da gerçekleşen bu mücadelede Argun yenilmiş ve Teküdar'a boyun eğmek zorunda kalmıştır. Ancak, Teküdar'ın Argun'u bağışlama kararı, saray içindeki dengeleri daha da karmaşık hale getirmiştir. Emîr Buka'nın Teküdar üzerindeki etkisi, Argun'un

serbest kalmasında kilit rol oynamış, bu durum Teküdar'ın destekçileri arasında da büyük bir anlaşmazlık yaratmıştır. Nitekim bu anlaşmazlık Emîr Alınak'ın öldürülmesiyle sonuçlanmış ve Teküdar'ın İslamlaşma politikaları, emîrler tarafından bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır (Yuvalı, 2017, s. 243).

Saray içindeki bu iktidar mücadelesinin ortasında kalan Şemseddîn Cüveynî, kendini Argun ve Buka gibi güçlü düşmanlarla çevrili bulmuştur. Argun'un tahta çıkışıyla, Şemseddîn'in durumu daha da zorlaşmış, halkın Argun'a olan bağlılığı nedeniyle İsfahan'da dahi güvenli bir sığınak bulamamıştır. Bu koşullar altında Kum'a kaçmak zorunda kalan Cüveynî, Argun'un sunduğu affedilme teklifine rağmen, saraydaki düşmanlarıyla uzlaşamayıp yeni baskılara maruz kalmıştır. Özellikle Emîr Buka'nın, Şemseddîn Cüveynî'nin elindeki mal varlığını ele geçirmek için kendisinden iki bin tümen altın talep etmesi, Şemseddîn'in mal varlığını savunmak için çaresiz bir direnişe girişmesine neden olmuştur. Cüveynî, bu süreçte Emîr Buka'ya *“Eğer bugün beni öldürürlerse, çok uzun sürmez seni de öldürürler”* (Fazlullah, 2022, s. 154) sözleriyle kendi ölümünün aynı zamanda Buka'nın da sonunu hazırlayacağını ima etmiş, fakat bu uyarısı karşılık bulmamıştır. Şemseddîn Cüveynî'nin mal beyanı için Ebher'e gönderilmesi ve burada yargılanması, onun sonunun geldiğini göstermiştir. İdam edilmeden önce vasiyetini yazan Cüveynî, 16 Ekim 1284 tarihinde Ebher kapısında idam edilmiştir. Cüveynî'nin ardından Hâce Harun'un da öldürülmesi, Cüveynî ailesinin sonunu getirerek saraydaki iktidar dengelerinin değişmesine yol açmıştır (Fazlullah, 2022, s. 155, 156). Şemseddîn Cüveynî, Ebu'l Ferec'in tanımıyla devlet idaresinde etkili, alçakgönüllü ve bilge bir devlet adamı olarak, Moğol İlhanlığında derin izler bırakmış bir şahsiyettir. Onun ölümü, yalnızca bireysel bir son değil, aynı zamanda İlhanlık Devleti'nde derinleşen iktidar çatışmalarının trajik bir sembolüdür (İbnü'l-İbri, 2011, s. 61).

6.17. Melik Celâleddîn Simnanî'nin Ölümü

İlhanlı Devleti'nin içyapısında askerî kadroların Moğol, idarî ve malî kadroların ise İranlı unsurlardan oluşması, devlette ikili bir yapıya yol açmış, bu durum ise İlhanlı hükümdarlarının güçlü olduğu dönemlerde çok belirgin bir sorun yaratmamıştı. Ancak zamanla bu iki zümre arasındaki çıkar çatışmaları, devlet içindeki güç dengelerini sarsacak hale geldi. İlk ciddi tasfiye hareketi İlhan Ahmed Tegüder (1282-1284)

döneminde İranlıların devletteki nüfuzunu kırma çabasıyla başladı. Başlangıçta bu girişimler Ahmed Tegüder'in saltanatında sınırlı kalırken, ardılı İlhan Argun zamanında Moğol elitlerinin kadrolarda yer alması yönündeki hareket hız kazandı. İlhan Argun, 1285 yılında İran asıllı vezir Şemseddîn Cüveynî'nin idamını emrederek yerine Emîr Buka'yı getirdi. Bu gelişmeyle birlikte İranlı unsurların, özellikle de devletin dengeleyici gücü olan İran kökenli yöneticilerin etkisi ciddi anlamda azaldı. Bunun sonucunda Argun, yönetimde dengeleri sağlayabilmek için başka bir alternatif zümre arayışına girdi ve yönetim mekanizmasında İran Yahudilerini etkin kılmaya karar verdi. Bu doğrultuda Sadüddeve'nin devlet işlerinde yükselişi başladı; özellikle idari ve mali konularda yetkinliği ve hekim olarak tanınmışlığı, onu İlhan Argun'un ilgisini çeken önemli bir figür haline getirdi (Uyar, 2003, s. 129).

Sadüddeve'nin yükselişi, dönemin diğer etkili isimlerinden Alaaddin Ata Melik Cüveynî ve ekibinin tepkisini çekti. Bu grup, Sadüddeve'ye karşı çıkıp onun merkeze yakın olmasını tehlikeli buldular ve onu Bağdat'a sürdürmek için baskı yaptılar. Bu süreçte Sadüddeve, Emîr Buka ve diğer Moğol kökenli yöneticiler arasındaki güç oyunlarını izledi ve diplomatik bir manevrayla Ordu Kiya ile dostluk kurarak kendisine önemli bir müttefik kazandı. Sadüddeve, Bağdat'ın ekonomik potansiyelini değerlendirme kabiliyetiyle Argun'un güvenini kazandı; Bağdat hâkimliğini üstlenip bölgenin gelirlerini artırdı ve bunun karşılığında Ordu Kiya'nın desteğini aldı. Bu görevdeki başarısı 1288 yılında onu daha da önemli bir konuma taşıdı ve kendisine Bağdat'ın gelirlerinin tahsili görevi verildi. Bu esnada Melik Celâleddîn Simnanî, Sadüddeve'nin yükselmesiyle kişisel ve ailesel olarak zarar görenler arasında yer aldı. Bağdat'ın maliye yetkililerinin yerine kendi adamlarını yerleştiren Sadüddeve, Simnanî ailesine ait gelir kaynaklarını kontrol altına aldı. Melik Celâleddîn Simnanî, bu durumu eleştirerek, Argun'a Sadüddeve'nin İslâmî kimliği ve sosyal düzeni tehdit eden bir yabancı olarak algılandığını bildirdi. Bir gün Simnanî'nin kardeşi Şerefeddin Simnanî, Bağdat'ın malî durumlarından ötürü hapisteyken. Onu ziyarete giden Melik Celâleddîn Simnanî, yolda Emîr Bolat Aka ile karşılaştı. Emîr Bolat onun neden bir kenara çekildiğini sordu. Melik Celâleddîn, "*bendenin hiçbir günahı yoktur. Padişah, bir Yahudi'yi benim üzerime çıkarmış ve onu besliyor.*" diye cevap verdi. Ancak bu itirazları Argun'un tepkisini çekerek, Melik Celâleddîn Simnanî'nin ölüm fermanıyla sonuçlandı (Fazlullah, 2022, s. 166).

Sadüddeve, bu gelişmeyle konumunu daha da sağlamlaştırdı ve aile üyelerini kilit pozisyonlara atayarak Bağdat ve Irak'taki nüfuzunu artırdı. Fakat bu süreçte

Sadüddeve'nin etkisi artarken, Tagaçar gibi etkili Moğol emirleri arasında ona karşı bir cephe oluşmaya başladı. Tagaçar, Sadüddeve'nin zayıf noktalarını kollamaya başladı ve Sadüddeve'yi devirmek için Argun üzerinde etkin bir baskı kurdu. Sadüddeve, bu risklerin farkında olarak, kendisine sadık bir yönetim kadrosu kurma çabasına girişti ve Ordu Kiya gibi önemli müttefikleri yanına çekmeye çalıştı. Ancak bu hassas dengeler arasında Sadüddeve'nin varlığı, Moğol ve İran kökenli unsurların çıkar çatışmalarının ortasında dengeleyici bir figür olarak hayati bir rol oynadı (Fazlullah, 2022, s. 167, 168).

6.18. Yahudi Vezir Sa'düddeve'nin Ölümü

1291 yılı, İlhan Argun için sadece fiziksel bir çöküş yılı değil, aynı zamanda etrafındaki politik dengelerin ciddi şekilde değiştiği, tahtının sallantıya düştüğü bir dönem olarak kaydedildi. Argun'un hastalığının ilerlemesi, devlet kademelerinde uzun zamandır rahatsızlık duyan bazı emirler ve Moğol soyluları için önemli bir fırsat oldu. Bu sırada Argun'un yakın çevresinde güçlü bir nüfuz kurmuş olan Yahudi vezir Sadüddeve, onun hastalığını istismar eden entrikaların odağı haline geldi. Özellikle Emîr Tagaçar ve çevresindeki diğer Moğol soyluları, Argun'un etrafındaki İranlı ve Yahudi kökenli vezirler ile iş birliği içinde olan kişileri birer tehdit olarak görmeye başlamışlardı. Bu dönemde, Sadüddeve'nin, emirler nezdindeki prestijini kaybetmesi ise özellikle Sultan İdaci'nin şikâyetini içeren bir olayla doruk noktasına ulaştı. Sultan İdaci, Hülâgü'nün çocuklarının ölüm emrinin Argun tarafından verildiğini öne sürerek İlhan'a meydan okudu. Ancak Argun, bu iddialardan haberi olmadığını belirterek suçü İdaci'ye atmak istedi. Bunun üzerine, İdaci'nin Argun'un bilgisi dışında bu kararları verdiği ve suçunu İlhan'a atmaya çalıştığı sonucuna varıldı; neticede, Sultan İdaci, 4 Mart 1290'da cezalandırıldı. Bu olay, bir yandan İlhan'ın hastalığı dolayısıyla zayıfladığını gözler önüne sererken diğer yandan da Sadüddeve'nin çevresinde düşmanlık tohumlarının ekilmesine neden oldu. Çünkü Sadüddeve'nin bu olayda Argun'u koruma gayreti, onu diğer emirlerin gözünde bir hedef haline getirdi (Fazlullah, 2022, s. 170, 171).

Sadüddeve'nin Argun üzerindeki nüfuzu Moğol emirleri ve ileri gelenleri için artık tahammül edilmez bir hale geldiğinden, bu grup Sadüddeve ve onun destekçileri olan Ordu Kiya, Cuşi ve Kuçan'a karşı bir harekete geçti. Emir Tagaçar ve müttefikleri, İlhan'ın ağır hastalığından faydalanarak Sadüddeve'nin düşüşünü hızlandıracak bir komplo hazırladılar. İlk olarak Cuşi ve Kuçan öldürüldü ve Ordu Kiya ile Sadüddeve

yargılanmak üzere Tağaçar'ın çadırına getirildi. Yapılan yargılama sonrasında, Sadüddeve ve Ordu Kiya, 5 Mart 1291 tarihinde idam edildi(Gördeğir, 2019, 100-115.). Sadüddeve'nin kendi soyundan gelen diğer aile üyeleri de aynı sonu paylaşarak devlet kadrolarındaki nüfuzlarını tamamen yitirdiler (Fazlullah, 2022, s. 171, 172).

Sadüddeve'nin ölümü Bağdat'ta önemli toplumsal olaylara neden oldu. Vezirin öldüğünü duyan Bağdatlı Müslümanlar, Yahudi mahallelerine saldırdılar; bu saldırılar, Yahudiler arasında direnişle karşılaştı ve iki taraf arasında şiddetli çatışmalar yaşandı. Bu isyan sonucunda çok sayıda Yahudi öldürüldü; Bağdat'ta yönetici vasfına sahip olan Yahudiler arasında neredeyse canlı kalan kimse kalmadı. Bu durum, sadece Sadüddeve ve ailesinin değil, onun devlet kademelerinde nüfuz sahibi kıldığı tüm Yahudi bürokratların köklü bir tasfiye ile karşı karşıya kaldıklarını gösteriyordu. Sadüddeve'nin idamından iki hafta sonra, İlhan Argun'un ölüm haberi geldi. Bazı tarihçiler Argun'un hastalığı nedeniyle doğal bir ölümle öldüğünü kaydederken, İbn Kesir gibi kaynaklar ise Yahudi veziri Sadüddeve tarafından zehirlendiği iddialarını ortaya attı. Bu iddialar, Sadüddeve ve Yahudilere karşı tepkilerin temelini oluşturmuş olabilir. İlhan Argun'un Yahudi bir vezire olan desteği, devletin idari yapısında bir değişim arzusunu yansıtırsa da bu değişiklik Argun ve Sadüddeve için kısa sürede feci sonuçlar doğurdu. Moğol güçleri tarafından dikkatlice hazırlanan ve ustaca yürütülen komplo, sadece Argun'un veziri olarak bilinen Sadüddeve'nin değil, yönetimdeki diğer Yahudi bürokratların da kısa sürede ortadan kaldırılmasına neden oldu (Galtsyan, 2017, s. 54).

6.19. Emîr Gülce ve Şîrâz İdaresindeki Dönemsel Krizler

Abaka Han, İlhanlı tahtına geçişinden itibaren, babası Hülagü Han döneminde tesis edilen idari yapıyı koruma amacındaydı ve bu doğrultuda önemli atamalar yaparak devleti yönetme görevini güvenilir kişilere devretti. Ancak Fars bölgesinde, özellikle Şîrâz'da yaşanan sorunlar bu kararlı yönetim sürecinde önemli bir kriz yarattı. 665/1266 yılı başlarında, Fars bölgesindeki yönetsel düzensizlikler ve vergi tahsilatındaki aksaklıklar Şîrâz'a gelen Moğol görevlileri Şadî Bitikçi ve Timur tarafından Abaka Han'a rapor edildi. Bu raporda, devlet işlerinin ağır işlediği ve Fars'ın idaresinde ciddi bir aksama yaşandığı bildirildi. Bu durum üzerine Abaka Han, Fars'taki mevcut idari yapıdaki sorunların sorumlusu olarak Emîr Gülce'yi görevden alarak, bölgedeki yönetimi

sağlamak amacıyla Türk asıllı tecrübeli devlet adamı Emîr Angiyanû'yu yetkilendirdi. Emîr Angiyanû, Şîrâz'a gelir gelmez hızlı bir şekilde otoriteyi sağlamak adına, sebebi bilinmeyen bir nedenle Emîr Gülce'yi yakalatarak hapse attı. Ancak, bu olay, Gülce'nin destekçileri ve Abiş Hatun'un köleleri arasında huzursuzluk yarattı. Gülce'nin serbest bırakılmasını talep eden bir grup, Angiyanû'nun evini kuşatarak bu taleplerini dile getirdi (Fazlullah, 2022, s. 77, 78).

Angiyanû, muhalefetin bu beklenmedik baskısına tepki olarak, Emîr Gülce'yi idam ettirip başını kalabalığa göndererek kararlı bir gözdağı verdi. Bu hamlesiyle, ileride çıkabilecek daha büyük karışıklıkların önüne geçme amacını güttü. Angiyanû, Gülce'nin ölümünü Abaka Han'ın emri olarak açıklayarak idare üzerindeki otoritesini pekiştirdi. Gülce'nin idamından sonra, Angiyanû Fars bölgesindeki yönetimi tamamen kendi kontrolü altına aldı. Şîrâz başta olmak üzere tüm Fars bölgesinde görev yapan vezirleri, emîrleri ve devlet görevlilerini değiştirerek yerine kendisine sadık kişiler atadı. Bu yeniden yapılanma ile birlikte bölgede huzur ve istikrar yeniden sağlanarak Şîrâz'da idari bir düzen oluşturuldu. Bu dönemde Angiyanû'nun kararlı yönetimi, İlhanlı Devleti'nin Fars bölgesindeki idari krizleri çözmesinde etkili olmuş ve bölgedeki Moğol otoritesini güçlendirmiştir (Uygur, 2019, s. 220, 222).

6.20. Nârî Tugây'ın İdamı

Nârî Tugây, Horasan'a vardığında baskı ve zulmünü artırdı. Amacı, Emîr Çoban gibi saltanat sürmek, etrafında çeşitli güzellikleri ve askerleri toplamak, Sultan'ın huzuruna çıkarken kimsenin yanında olmamasını sağlamak, Horasan'ı daha düşük rütbeli komutanlara devretmekti. Aklında bu tür iktidar hırsıyla dolu hayaller vardı. Bir gün, Maveraünnehir tarafından Horasan'a bir ordunun hareket ettiğine dair asılsız bir haber yayıldı. Nârî Tugây da bu söylentiye fırsat bilerek Sultan Ebu Saîd'e, Çağatay ülkesinden güçlü bir ordunun bu bölgeye yöneldiğini, isyancılarla savaşmak ve bu yabancı kuvvetin sınırdan geçişini engellemek için kendisine büyük bir askeri destek gönderilmesi gerektiğini bildirdi. Ordunun bir kısmının Âb-ı Âmûye'yi geçmekte olduğunu öne sürerek Sultan'ı acele ettirmeye çalıştı. Bu haber Sultan'a ulaştınca, Emîr Alî Padişâh, Tâştîmûr, Muhammed Bîk ve diğer emirler ile komutanların Horasan'a gitmeleri için güçlü bir ordu kuruldu. Ordu, Sultaniye'ye ulaştığında birkaç gün burada beklediler. Bu sırada Nârî Tugây, Nişâbûr'u yağmalayıp Horasan'daki zenginlikleri topladı ve

Sultaniye'ye geldi. Emirler, burada bir araya gelerek Bağdâd Hâtûn ve Muhammed Gıyaseddîn Reşîd'in nüfuzundan rahatsız olduklarını ifade ettiler. Ardından, Bağdâd Hâtûn ve Muhammed Gıyaseddîn Reşîd'i ortadan kaldırmak için bir plan yaptılar ve bu amaçla Ucân'a kadar ilerlediler (Işık, 2012, s. 114).

Sultan, onların bu geri dönüşünü haber alınca endişelendi ve kendilerine bir elçi göndererek, "Sizi yabancı bir ordunun sınırı geçmekte olduğu haberi üzerine Horasan'a göndermişim. Neden geri dönüyorsunuz? Eğer bu haber doğruysa hepiniz görevinize dönerek bu tehlikeyi bertaraf edin. Her biriniz verilen emir doğrultusunda hareket etmelidir." dedi. Elçi, orduya yetiştiğinde, emirler kendilerine bu talimatı vermesine rağmen kibir ve cesaretle itaatsizlik etme eğilimi gösterdiler. Sonunda eksik ve yetersiz bir yanıt göndererek bağlılık gösterir gibi yapıp geri adım atmadılar. Bu sırada, Bağdâd Hâtûn ve vezirler, emirlerin kötü niyetini öğrendiler. Emîr Tarhân, Muhammed Bîk ve Tâştîmûr'u yakalayıp Sultan'ın huzuruna getirmesi için görevlendirildi. Sultan onları tehdit etti. Onlar ise, bazı emirlerin araya girip şefaathetmeleriyle, Sultan'dan affedilmeleri için özür dilediler ve bir kez daha Horasan'a gönderildiler. Nârî Tugây ile yeniden birleşip tekrar isyana kalkıştılar. Bunun üzerine Emîr Alî Padişâh, Kutuyûl'una çekildi ve inzivaya girdi. Diğer emirler ise Sultaniye'ye gelerek bazı yetkileri zorla kendi ellerine almak istediler. Ancak bu durumdan Sultan Ebu Saîd haberdar olunca, onları yakalamaları için bir ordu görevlendirdi. Emirler kaçtılar; ancak ordu onları Rey'de yakaladı ve Sultan'ın huzuruna çıkardılar. Nârî Tugây ve Tâştîmûr, Sultan'ın emriyle 729 yılı sonlarında (1329) idam edildi. Bu olayların ardından Sultan Ebu Saîd, Emîr Şeyh Alî'yi Horasan Emîri olarak tayin etti ve Hoca Alaâddîn Muhammed'i Horasan'a vezir olarak atadı. Divan tarafından toplanan vergiler dışında, halktan bir dinar bile alınmaması gerektiğini kararlaştırdı. Bu dönemde Horasan bir süre zulüm altında kalmış, halk köylerinden ayrılmıştı; fakat bu düzenlemelerle birlikte yeniden köylerine ve tarım arazilerine dönerek evlerine kavuşmuş oldular (Işık, 2012, s. 115).

7. SONUÇ

Bu yüksek lisans tezi, İlhanlı Devleti'nde gerçekleşen taht mücadeleleri ve gayri tabii ölümler üzerinden, dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yapısını derinlemesine inceleyerek, devletin istikrarı üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. İlhanlı Devleti, Büyük Moğol İmparatorluğu'nun bir uzantısı olarak kurulmuş olsa da kendi özgün siyasi koşulları ve dinamikleri içinde gelişmiş ve bu özgünlük, taht mücadelelerinin ve yönetim krizlerinin şeklini belirlemiştir. Tezde ele alınan bulgular, İlhanlı taht kavgalarının yalnızca iktidar mücadelesi değil, aynı zamanda devletin kaderini belirleyen kritik bir unsur olduğunu gözler önüne sermektedir.

Büyük Moğol İmparatorluğu'nda, taht mücadeleleri şiddetli ve sert bir şekilde yaşansa da bu durum devletin bütünlüğüne ve gücüne doğrudan bir tehdit oluşturmamış, devlet sınırlarını genişletmeye ve askeri gücünü korumaya devam etmiştir. İlhanlılar ise, Büyük Moğol İmparatorluğu'ndan farklı olarak, iç dinamikleri daha karmaşık bir siyasi ortama sahip olmuş ve taht mücadeleleri devletin gücünü daha doğrudan zayıflatıcı bir etken olarak öne çıkmıştır. Özellikle, emirlerin ve yerel unsurların bu mücadelelerde üstlendikleri rol, merkezî otoritenin zayıflamasına, tahtın el değiştirmesinin hızlanmasına ve devlete duyulan güvenin azalmasına yol açmıştır.

İlhanlı taht kavgalarının karakteristik özelliklerinden biri, hükümdar çocuklarının yanı sıra hükümdarın kardeşlerinin de taht için mücadeleye dâhil olmasıdır. Moğol İmparatorluğu'nda olduğu gibi, İlhanlı Devleti'nde de taht adayları arasında bir dış müdahale olmaksızın iç çatışmalar yaşanmıştır. Ancak, İlhanlılar'da bu iç çatışmalar daha derin sonuçlar doğurmuş, suikastlar, zorla sürgünler ve ani ölüm olayları devlet yapısında istikrarsızlık yaratarak devleti her geçen gün daha fazla yıpratmıştır. Gayri tabii ölümler, yönetim kademelerinde güvensizlik ve korku ortamının oluşmasına neden olmuş, bu durum devletin uzun vadeli bir bütünlük sağlayamamasına yol açmıştır.

Bu dönemde gerçekleşen gayri tabii ölümler, İlhanlı Devleti'nin iç politik dinamiklerini büyük ölçüde etkilemiş, özellikle halk ve yönetim arasındaki ilişkiyi zedelemiştir. Halk nezdinde merkezi otoriteye olan sadakat ve güven azalmış, tahtın sık sık el değiştirmesi, halkın istikrara duyduğu inancı sarsmıştır. Emirlerin taht mücadelelerinde oynadıkları kritik rol, yönetimin gücünün halk gözünde sorgulanmasına ve devlete olan bağlılığın azalmasına neden olmuştur. İlhanlı Devleti, bu şüpheli ölümler ve taht kavgaları sürecinde bir yandan kendi iç sorunlarıyla boğuşurken, diğer yandan dış

tehditlere karşı güçlü bir savunma mekanizması geliştirmekte zorlanmış, bu da devletin çöküş sürecini hızlandırmıştır.

İlhanlı Devleti'ndeki gayri tabii ölümler ve taht mücadeleleri, yalnızca bireylerin iktidar kazanma hırsları değil, aynı zamanda devletin iç yapısındaki kırılmalıkları da gözler önüne sermektedir. Eğer bu tür iç çatışmalar ve ölümler daha az yaşansaydı, İlhanlı Devleti'nin bölgesel ve hatta küresel bir güç olarak daha uzun süre etkin olabileceği düşünülmektedir. İlhanlı Devleti'nin yaşadığı bu güç kaybı, diğer Türk ve İslam devletleri açısından da önemli bir inceleme konusudur, çünkü benzer taht kavgaları ve iç çatışmalar bu devletlerin de kaderini etkilemiştir.

Bu tez, İlhanlı Devleti'nde gerçekleşen taht mücadelelerinin ve gayri tabii ölümlerin sadece bireyler ve iktidar değişiklikleri açısından değil, devletin sürekliliği ve toplumun merkezî otoriteye duyduğu güven açısından da önemli sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın, İlhanlı Devleti'nin iç dinamiklerinin anlaşılmasına katkı sağlayarak, benzer krizlerle yüzleşen diğer devletlerdeki süreçlere dair de değerli bir kaynak olacağı öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

- Abûl-Farac, Gregory. (1999). *Abûl-Farac Tarihi*. C. II. Süryaniceden çev. Ernest A. Wallis Budge, (Ö. R. Doğrul Çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Akkuş, M. (2011). *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aksakal, S. (2017). *Hülagü'den Ebu Sa'id Bahadır Han'a İlhanlı Doğu Politikaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Artvin.
- Aksarayı. (2000). *Müsameretü'l-Ahbar*. (M. Öztürk, Çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aktan, A. (1991). *Sultan Kutuz ve Aynu Calut Zaferi*. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum.
- Akyıldız, A. (2017). *Konya Müzesi Envanterinde Kayıtlı İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han Dönemine Ait Sikkelerden Örnekler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Alan, H. İ. (2016). *İlhanlılar, Avrasya'nın Sekiz Asrı Cengizogulları*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Ali Sevim, E. M. (2020). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Alican, M. (2017). *Tarihin Kara Yazısı Moğollar*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Amitai-Preiss, R. (2014). *İlhan Unvanının Moğollar Arasında İlk Kullanımına Dair Tespitler*, C. XXIX. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, s. 645-656, Ankara.
- Aylar, M. (2018). *İlhanlılar Döneminde Bağdad*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bağcı, B. (2019). *Anadolu'daki Moğol Vali ve Komutanları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Barthold, V. (2004). *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*. (R. H. Özdem Çev.), Çağlar Yayınları, Ankara.
- Beyânî, A. (2000). *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, (M. Uyar Çev.), Türkiye Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Bibi, İ.-i. (2021). *El-Evvamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)*. (M. H. Yinanç Çev.), Kitabevi Yayınları, İstanbul.

- Bingöl, R. (2020). *İlhanlı Devleti'nde Abaka Han Dönemi (1265-1282)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- Batutta, İ. (1376). *Seyahatname I*, (M. Al Muhavved, Çev.), C. 1. Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Battuta, İ. B. (1376). *Sefername-i İbn Battuta I-II*, (M. A. Muhavved, Çev.), Tahran.
- Boyle, J. A. (1968). Dynastic and political history of the Ilkhans. *The Cambridge History of Iran*, C. V. s. 163-411. Cambridge University Press, Cambridge.
- Britannica*. <https://www.britannica.com/place/Selenga-River> erişim tarihi 22 10, 2023.
- Browne, E. G. (1928). *A Literary History of Persia*, C. III, Cambridge University Press, Cambridge.
- Caprini, J. D. (1999). *Moğol Tarihi Seyahatnamesi*, (E. Ayan Çev.), Derya Kitapevi, Trabzon.
- Crucis, R. D. (2018). *Doğu Seyahatnamesi: Bir Dominikan Keşişin Anadolu ve Ortadoğu Yolculuğu*. (A. D. Altunbaş Çev.), Kronik Kitap Yayınları, İstanbul.
- Cüveyni, A. A. (2013). *Tarih-i Cihan Güşa*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Cüveyni, A. A. M. (1999). *Tarih-i Cihan Güşa*. (M. Öztürk, Çev.). Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Çelik, B. (2021). *Hülegü Han'ın Hayatı ve Faaliyetleri*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çelik, R. (2021). *Alamut Kalesi*. C. 5, *Batman Akademi Dergisi-Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Batman.
- Dalkesen, N. (2002). *İlhanlı Hanedanlığında siyaset ve kadın*. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Delibalta, Y. (2019). *Karahitay Devleti'nin İnhitatı ve Nayman Velihtü Küçlük'ün Doğu Türkistan Tahakkümü(1211-1218)*. C. 2. *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, s. 33-54, Bayburt.
- Demir, M. (2002). *İlhanlı Devleti'nin yıkılış sürecindeki siyasi gelişmeler*. C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Derin, A. B. (2018). *Ebu Said Bahadır Han Zamanında İlhanlı Devleti'nin İç Politikası (1316 - 1335)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Devletşah, M. (2011). *Tezkiretü'ş-Şuarâ (Şair Tezkireleri)*. (N. Lugal Çev.), Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

- Ebru, H. (2012). *Zeyl-i Cami'üt-Tevarih-i Reşadi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (A. Işık Çev.), Şanlıurfa.
- Ebu'l-Fida, İ. İ. (1997). *El-Muhtasar Fi Ahbari'l-Beşer*, C. 2, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Ekinci, K. (2012). *İlhanlı Hükümdarı Geyhâtû Ve Zamanı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- El-Kaşani, A. (1992). *Tarih-i Olcaytu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (D. Örs Çev.), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdem, G. D. (2018). *İranlı Devlet Adamlarının İlhanlı İdarî Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdem, İ. (1995). *Türkiye Selçukluları - İlhanlı İlişkileri (1258 - 1308)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdem, İ. (2000). *Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılar'da Yaşanan Siyasal Kültürel Gelişmeler ve Yakın Doğu'ya Etkileri*. C. XX. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi (A.Ü. DTCTFD)*, s. 1-36, Ankara.
- Erdem, İ. (2004). *İlhanlılarda Ahmet Teküdar Dönemi ve Selçuklular*. C. 44. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, s. 83-100, Ankara.
- Fazlullah, R. (2022). *Camiu't Tevarih (İlhanlılar Kısmı)*. (2 b.), (M. E. İ. Aka Çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Feeddi*. <https://feeddi.com/onon-nehri-kimdir> erişim tarihi 29 10, 2024.
- Galstyan, A. G. (2005). *Ermeni kaynaklarına göre Moğollar*. (İ. Kamalov, Çev.), Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Galtsyan, A. (2017). *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*. (İ. Kemaloğlu Çev.), Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Ganbat, A. (2019). *XII. Yüzyıl Moğolistan Coğrafyasındaki Konargöçerlerin İçtimai Yapısı*. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı, Ankara.
- Golden, P. (2015). *Dünya Tarihinde Orta Asya*. (Y. K. Taştan Çev.), C. 2. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Gördeğir, E. (2019). *İlhanlı hükümdarlarının leviratus geleneğine uygun evlilikleri*. *Tarih Okulu Dergisi*, 12(43), 1324-1340. <https://doi.org/10.29228/Joh24773> erişim tarihi 22 11, 2024.
- Gördeğir, E. (2019). Olcaytû Han Döneminde İlhanlı Vezirleri ve Devlet İçerisindeki Roller. *Universal Journal of History and Culture*, 1(2), 100-115, Batman.

- Gördeğir, E. (2020). *Arıklı hanedanında aynı isimde iki farklı kadın: Dünya*. M. Nasıroğlu Aydın (Ed.), *Tarihte kadın, toplumsal hayat, siyaset, hukuk, mitoloji*. Paradigma Akademi, Batman.
- Gördeğir, E. (2021). *Olcaytu Han ve Zamanı (1302-1316)*. İksat Yayınevi, Batman.
- Gregory, A. F. (1987). *Abu'l Farac Tarihi*, C. II. (Ö. R. Doğrul Çev.), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Grousset, R. (1980). *Bozkır İmparatorluğu Atilla / Cengiz Han / Timur*. (M. R. Uzmen Çev.), Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Güler, N. (2018). *Şebankarei'ye Göre İlhanlı Hükümdarlarından Hülagü Han, Abaka Han ve Ahmed Han*. Turkish Studies History, Ankara.
- Hâfız-ı Ebrû. (1317 h.ş). *Zeyl-i Câmî 'ü't-Tevârih-i Reşîdî*. Haz. Hânâbâ Beyânî. Şirket-i Tezâmünîyi İlmî, Tahran.
- Haykıran, K. R. (2007). *İlhanlı Hükümdarı Ebu Sa'id Bahadır Han Zamanında Doğu Anadolu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Haykıran, K. R. (2007). *İlhanlı Hükümdarı Ebu Sa'id Bahadır Han Zamanında Doğu Anadolu (1317-1335)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Haykıran, K. R. (Güz 2009). *Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)*. (23 b.), *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Muğla.
- Howorth, H. H. (1876). *History of the Mongols*. Toronto.
- İbnü'l-Esîr. (2016). *İslam tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih*. (Vol. X., A. Ağırakça, B. Eryarsoy, Z. Tüccar, A. Özaydın, Y. Apaydın, A. Köşe, Terc.). Ocak Yayıncılık, İstanbul.
- Ibn Battuta, A. M. (2010). *Ibn Battûta seyahatnamesi*. (A. S. Aykut, Çev., inc. ve not.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İlgışheva, M. (2023). *İrtiş Nehri İsmi ve Ortaya Çıkışıyla İlgili Efsaneler*. *Belgü Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi*, s. 55-60, Ardahan.
- Işık, A. (2012). *Hafız-I Ebru'nun Zeyl-İ Cami'üt -Tevârih-İ Reşîdî'sinde Sultan Olcâytû Ve Ebû Sa'îd Dönemlerine Dair Kayıtlar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- İbnü'l-İbri, E. F. (2011). *Tarihi Muhtasari'd-Düvel*, (Ş. Yaltkaya Çev.), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- İnan, A. (1960). *Nayman Boyunun Soyu Meselesi*. Türk Tarihi Kurumu Belleten Yayınları, Ankara.

- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İnanan, M. (2021). *İlhanlı Devletinde Uygurlar*. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Türk Tarihi Semineri Ödevi, Ankara.
- İsenbige Togan, G. K. (2020). *Eski T'ang Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Joseph, D. G. (2018). *Hunların, Türklerin, Moğolların Tarih-i Umumisi*. C. II. b. 1. (E. Kılınç, Dü., & H. C. Yalçın Çev.), Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (1984). *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, C. VII. (2 b.), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Milli Türk Tarihi*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Kamalov, İ. (2013). *Yarlık*. C. 43. DİA, Ankara.
- Kanat, C. (2002). *İlhanlı Hükümdarı Teküdar'ın Müslümanlığı Kabulü ve Bunun Memlük Devleti'ndeki Yankıları*. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İzmir.
- Karaköse, A. (2010). *İlhanlı Devletinin Yönetici Kesiminin Dini İnançları ve İslamiyet*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Kaya, M. L. (2018). *Tercüme ve Notlar Moğolların Gizli Tarihçesi(MGT)*. Kronik Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Khelejani, A. H. (2004). *İlhanlılar ile Altın Orda Devleti'nin siyasi ve sosyal ilişkileri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kazvini, H. (2018). *Tarih-i Güzide*. (M. Öztürk, Çev.), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Kemaluddîn, A. S. (1372 h.ş.). *Matla'-ı Sa'deyn ve Mecma'-ı Bahreyn*. (Haz. Abdülhüseyn Nevâî), Pejûhişgâh-ı 'Ulûm-ı İnsânî ve Mutâ'alat-Ferhengî, Tahran.
- Kerulen Nehri*. Turkmmo: <https://forum.turkmmo.com/konu/3871028-kerulen-nehri/> erişim tarihi 18 10, 2023.
- Kılıç, M. (2023). *Selahaddin Eyyubi*. Ensar Neşriyat Yayınları, Ankara.
- Kırlı, E. (2019). *Cengiz Han'ın Hayatı ve Askeri Seferleri*. C. 2. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (ESOGÜTD)*, Eskişehir.
- Kingan Dağları*. Nkgoo: <https://www.nkgoo.com/kingan-daglari-nerededir-iklim-nufus-yasam> erişim tarihi 18 10, 2023.
- Kirişoğlu, A. (2018). *İlhanlı - Avrupa İlişkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

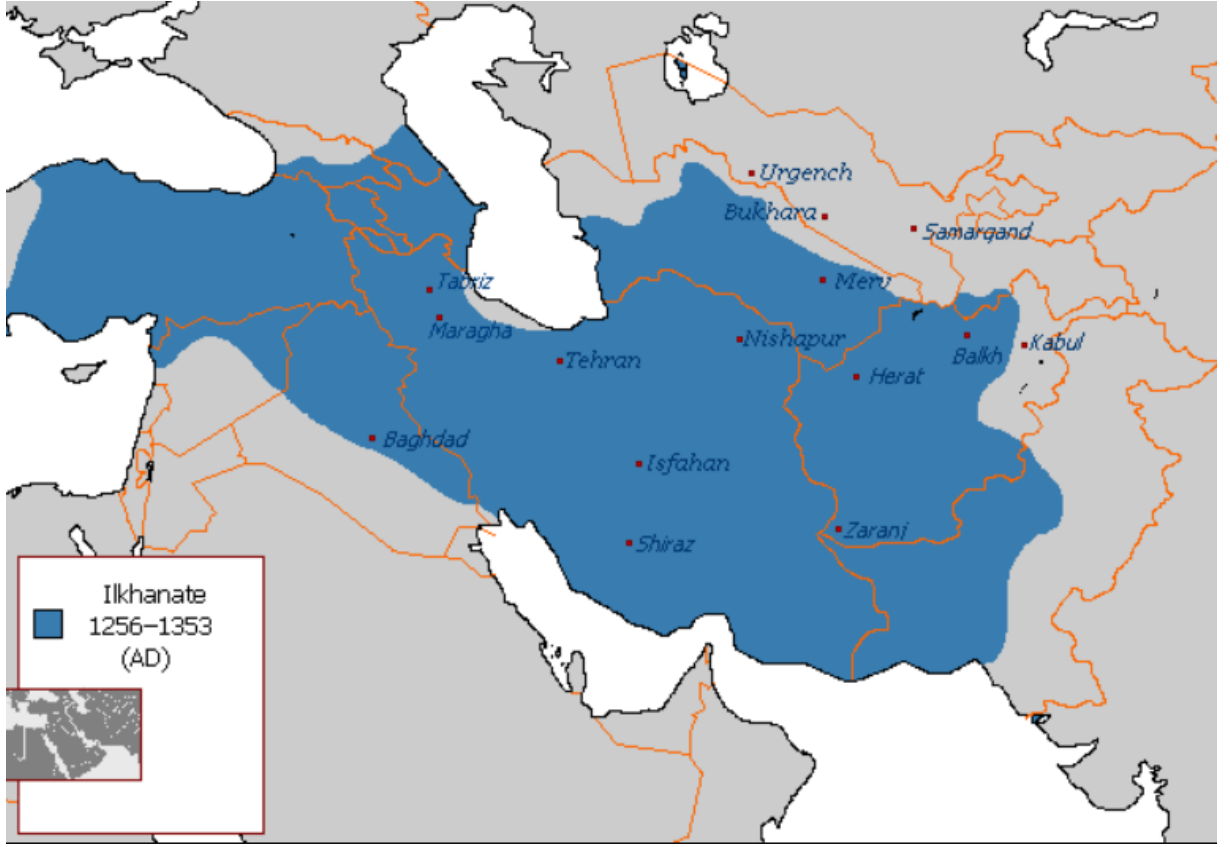
- Koca, S. (2015). *Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu*. C. 29. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 35-84, Konya.
- Konukçu, E. (1991). *Bağdat Hatun*. C. 4. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Korykoslu, H. (2015). *Doğu Ülkeleri Altın Çağı*, (A. T. Özcan Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Köksal, M. (2021). *Harzemşahları Yıkıma Götüren Olay: Otrar Faciası(1218)*. C. 11. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 171-188, Düzce.
- Kurşun, Z. (2019). *Modern Ortadoğu Tarihi*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Lane, G. (2022). *Moğolların Kısa Tarihi*. (T. Sivrikaya, Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Lewis, B. (1995). *Haşhaşiler, Ortaçağ İslam Dünyasında Terörizm ve Siyaset*. (A. Aktan, Çev.), Sebil Yayınları, İstanbul.
- Mirhond, M. (1372). *Ravzatu's-Safâ fi sireti'l-enbiya ve'l-mülk ve'l hulefa*, (A. Nevâî, Neşr.), Tahran.
- Müstevfi-yi Kazvini, H. (2018). *Tarih-i Güzide*. (M. Öztürk, Çev.), Türk Tari Kurumu Yayınları, Ankara.
- Müverrih Vardan. (1937). *Türk fütuhâtı tarihi (889-1269)* (H. D. Andreasyan, Çev.), L.Ü.E.F.Y., *Tarih Semineri Dergisi*, 1(2), İstanbul.
- Nicola, B. (2017). *Women in Mongol Iran: The Khatuns, 1206–1335*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Oktay, H. (2007). *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Ögel, B. (1957). *Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I. Yüce-çi'ler*. C. 15. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, s. 247-278, Ankara.
- Öncel, S. M. (2019). *Moğollarda Kadın*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özer, M. (2019). *Büyük Moğol İmparatorluğu ve İlhanlılar'da Taht Mücadeleleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özgüdenli, O. G. (2007). *Olcaytu Han*, C. 33, DİA Türkiye Diyanet Vakfı, s. 345-347, Ankara.

- Özgüdenli, O. G. (2019). *Lurlar*, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı, s. 161-162, Ankara.
- Özkurt, K. (2005). *İsfahan'da Büyük Selçuklu ve İlhanlı Dönemi Mimari Eserleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Polo, M. (2003). *Dünyanın hikâye edilişi Harikalar kitabı 1*. (I. Ergüden, Çev.). İthaki Yayınları, İstanbul.
- Reşîdüddin F. (2013). *Camii't-Tevarih (İlhanlılar Kısmı)*. (İ. Aka, M. Ersan & A. H. Kehlejani Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Roux, J. P. (2011). *Moğol İmparatorluğu Tarihi*. (A. B. A. Kazancıgil, Çev.), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Sağlam, A. (2015). *Anadolu'da Moğol-İlhanlı Otoritesini Sarsan Bir Gelişme:Sülemiş İsyanı*. C. 8. S. 41. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, s. 553-562, İstanbul.
- Salman, H. (2014). *Karlık Devleti'nin Kuruluş Tarihi Meselesi*. C. 1, *Dergi Park Marmara Türkiyat Araştırma Dergisi*, Ankara.
- Semerlandi, K. A. (2022). *Matlaus Sadeyn I*. (F. Akçay, Çev.), C. 6, Milli Eğitim Müdürlüğü İncelemeler ve Araştırmalar Kurumu, Ordu.
- Spuler, B. (2011). *İran Moğolları*. (3 b.), (C. Köprülü, Çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sümer, F. (2022). *Anadolu'da Moğollar*. (2 b.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sürücü, M. (2019). *Altın Orda Devleti'nin İlhanlılar ve Memlüklerle Dini Münasebetleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- Şahin, H. (2008). *İlhanlılar Döneminde Şiilik*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Şahin, H. (2010). *İlhanlılar Döneminde Şiilik*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Şebânkâreî, M. b. A. b. Ş. (1376). *Mecma'u'l-Ensâb*. (M. H. Muhaddis, Neşr.). Tahran.
- Tagrıberdi, İ. (2013). *En-Nücumu'z-Zahire(Parlayan Yıldızlar)*. (A. Batur, Çev.), (1 b.). Selenge Yayınları, İstanbul.
- Tanci, E. A. (2005). *İbn Battuta Seyahatnamesi*. (A. S. Aykut, Çev.), Yapı Kredi Yayınları, Ankara.
- Taşgöl, A. (2002). *Uygurlar, Türkler Ansiklopedisi*. C. 2. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

- Tobça, M.-u. N. (1986). *Moğolların Gizli Tarihi(Yazılış 1240)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Turan, O. (1993). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Tuysuz, Ş. C. (2004). *İlhanlı Tarihinde Çobanoğulları(Sulduslar)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Uyar, M. (2003). *İlhanlı Devleti'nde Yahudi Bir Vezir Sa'düddeve" (Jewish Vizier in İl-Khanid State: Sa'duddawla)*. C. 22. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi (AÜDTTCFTAD), s. 125-142, Ankara.
- Uyar, M. (2012). *İlhanlı Hükümdarlarının İslam'a Girmesinde Rol Alan Türk Sufileri: İlhan Teküdar ve Gazan Han Devirleri*. C. LXXVI. Belleten Yayınları, Ankara.
- Uygur, T. (2019). *İlhanlılar Zamanında Şiraz Şehri (1256 - 1335)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1967). *"Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaşı*, C. XXXI, Belleten Yayınları, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Verep, C. S. (2018). *İlhanlı Devleti'nin Mezhep Politikası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yazıcızade, A. (2009). *Tevarih-i Al-i Selçuk*. Çamlıca Basın Yayınevi, İstanbul.
- Yılmaz, B. (2002). *Celayirliler Kabile Devleti*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yinanç, M. H. (2020). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*. C. II. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Yuvalı, A. (1994). *Ebû Saîd Bahadır Han*. C. 10. DİA, Ankara.
- Yuvalı, A. (2017). *İlhanlı Tarihi*. (1 b.), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Yücel, M. U. (2007). *Moğollar Tarihi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Tarih Lisans Programı, İstanbul.

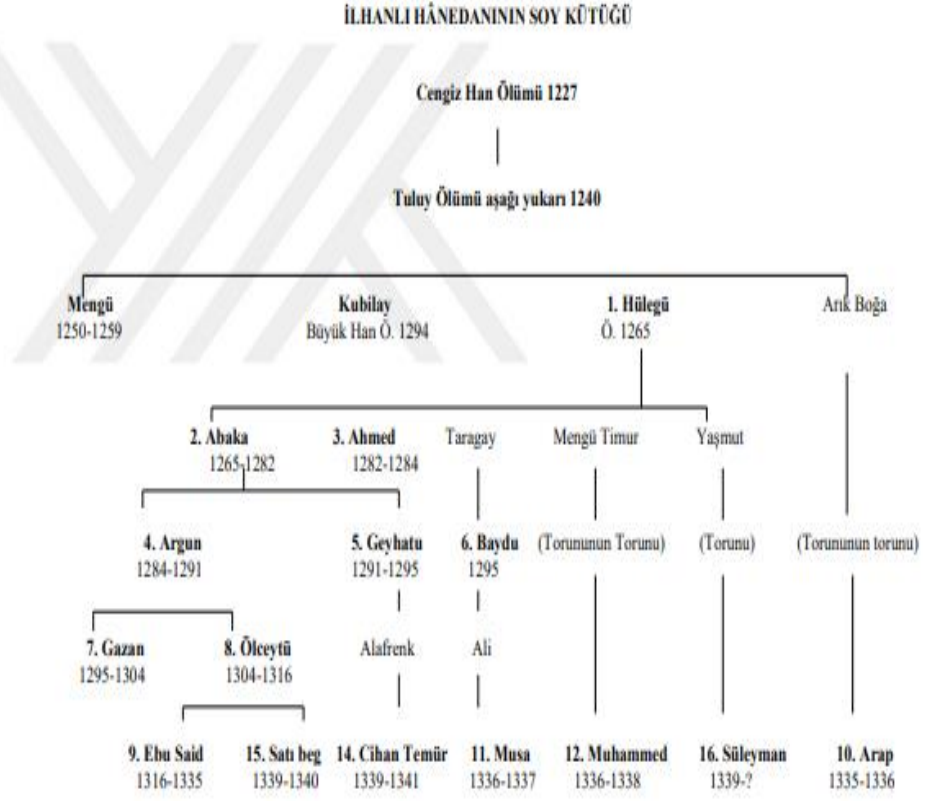
EKLER

EK-1 İlhanlı Devleti Haritası

[Ilkhanate in 1256-1353.PNG \(620×428\)](#) erişim tarihi:02.11.2024.

EK-2 İlhanlı Hanedanının soy kütüğü

(13. Togay Temür- 17. Nuşirvan)
(1338-1351/2 1344-?)

(Erdem G. D., 2018, s. 126)

EK-3 Sırasına göre tahta çıkan İlhanlı hükümdarları

**Sırasına Göre Tahta Çıkan İlhanlı
Hükümdarları**

1. Hülâgû Han
2. Abaka Han
3. Ahmed Teküder Han
4. Argun Han
5. Gayhatu Han
6. Emir Baydu
7. Gâzân Mahmud Han
8. Olcaytu Han
9. Ebû Said Han

(Verep, 2018, s. 65).

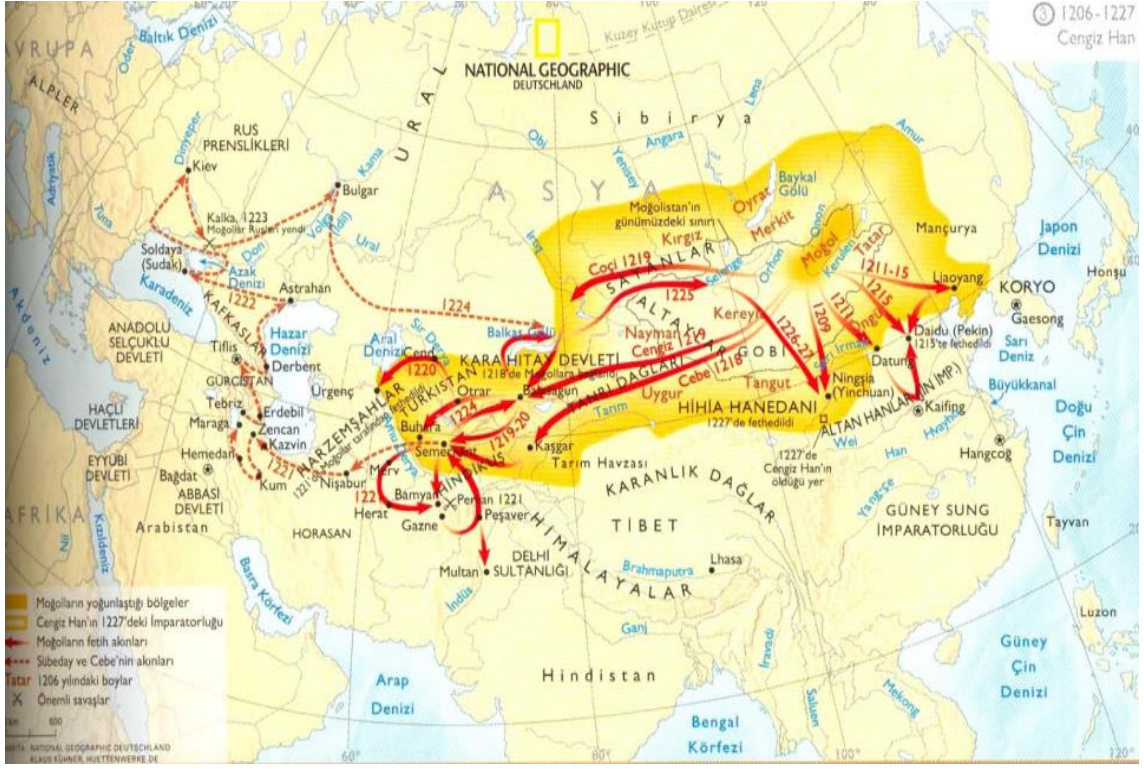
EK-4 İlhanlı Devleti'nde görev alan vezirlerin listesi

İlhanlı Devleti'nde Görev Alan Vezirlerin Listesi

1260-1263	Seyfeddin Bitikçi
1263- 17 Ekim 1284	Şemseddin Cüveynî, Nâib Suncak Noyan
1281-1282	Mecdülmülk-i Yezdi
15 Eylül 1284-1289	Emir Buka, Nâib Fahrüddin Müstevfi
1287- 6 Mart 1291	Sadüddeve Ebherî
18 Kasım 1292-1295	Sadreddin Zencanî
1295	Cemaleddin Destcirdânî
1296-1298	Sadreddin Zencanî, Nâib Emir Nevruz
1298- 19 Şubat 1312	Sadeddin Saveci, Nâib Reşidüddin Fazlulâh Hemedanî
1299-17 Temmuz 1318	Reşidüddin Fazlulâh
15 Nisan 1312-1324	Tacüddin Alişah Gilânî
1324-1325	İnayetüddin Muhammed
1325-1327	Rükneddin Sayın
1327-15 Mayıs 1336	Gıyasüddin Muhammed
1336-1337	Cemalüddin Hacı
1337-1338	Şemseddin Zekeriya
1339-1340	Rükneddin Şeyhî Reşidi

(Erdem G. D., 2018, s. 125)

EK-5 Büyük Moğol Haritası

(Kirişoğlu, 2018, s. 220)

EK-6 oban Koprusu

(Tuysuz, 2004, s. 297).